

Nuläge svensk ventilation

– en kunskapssammanställning

Lars Ekberg
Per-Eric Hjelmer
Per Kempe
Svein Ruud
Mats Persson

2021-01-15++

Förord

Under kort tid och i ett nära samarbete har denna kunskapssammanställning om nuläget inom svensk ventilation tagits fram till Boverket. Rapporten har utformats under ledning av Mats Persson (Malmö universitet) och innehållet har författats av en arbetsgrupp bestående av personer som tillsammans representerar både bred och djup kompetens och stor erfarenhet från utredning av byggnaders inomhusmiljö och ventilationens funktion:

- Lars Ekberg (CIT Energy Management AB)
- Per-Eric Hjelm (Aquademica AB)
- Per Kempe (PE Teknik och Arkitektur AB)
- Svein Ruud (RISE Research Institutes of Sweden)

Sammanfattning

Boverket ser ett behov ha en kunskapssammanställning kring nuläget inom svensk ventilation för att ha en så bred och korrekt förståelse som möjligt för vem branschen är, vilka regler som tillämpas, var det finns kunskapscentra och vilka utvecklingsbehov som behöver stödjas för att branschen ska kunna ta ansvar.

Kapitel 2 innehåller en introducerande beskrivning av ventilationen som en del av byggnadens som system. Förutsättningarna för korrekt ventilationsfunktion summeras översiktligt.

I kapitel 3 beskrivs grundläggande principer för ventilation med fokus på ventilation i flerbostadshus, som idag omfattar ca 2,5 miljoner lägenheter. Ventilation i flerbostadshus ska ge bra inomhusklimat samtidigt som det är energieffektivt, dragfritt, säkert och tyst. Kunskap om hur hela ventilationssystemet samverkar med byggnaden är grundläggande för att undvika de risker som finns vid skötsel, drift och underhåll. Till synes banala användarbeteenden kan ge stor påverkan på inomhusklimatets styrning. I flerbostadshus optimeras ofta uthyrbar area och t ex ventilationsutrymmen görs så små som möjligt.

Kapitel 4 utvidgar beskrivning av ventilationssystem till att också innefatta lokaler. Lokalbyggnadssektorn är mycket heterogen och det finns väldigt många olika typer av byggnader som inrymmer vitt skilda verksamheter. Olika typer av verksamhet ställer olika krav på byggnadernas luftkvalitet, termisk komfort m m. Det innebär att olika verksamhet ställer tämligen olika belastning på inomhusmiljön, i form av alstring av värme, fukt och föroreningar. En del av kapitlet belyser vikten av att klargöra vilka förhållanden och krav som avgör hur stort luftflöde som behövs. En annan del illustrerar hur, i grunden rätt små, förbiseenden och misstag kan rasera ventilationssystemets förutsättningar att fungera på rätt sätt. Behov och önskemål från teknisk förvaltning och fastighetsdrift berörs också.

Kapitel 5 beskriver regelverk som styr och tillämpas för ventilation och inomhusklimat samt kontroller. Från överstatlig styrning, via Sveriges riksdag och regering samt myndigheters (t ex Boverket, Arbetsmiljöverket och Folkhälsomyndigheten) föreskrifter och råd för kommuner, byggherrar och användare.

I kapitel 6 finns en genomgång av hur mätning och verifiering av inomhusklimat och ventilation kan ske med olika metoder och instrument beroende på vilka egenskaper som studeras. Med inomhusklimat avses då inte bara termisk komfort utan även luftkvalitet och ljudmiljö som direkt eller indirekt påverkas av typ av ventilation och dess funktion. De olika huvudgrupper av egenskaper som kan mätas och verifieras kopplat till ventilationen är luftflöden, luftutbytes- och ventilationseffektivitet, termiskt klimat, ljudmiljö, luftkvalitet, övergripande funktion, upplevd inomhusmiljö och renhet i ventilationssystem.

Kapitel 7 summerar och exemplifierar kort tillgängliga vägledningarna rörande ventilation och inomhusklimat. Vägledningarna är framtagna av myndigheter och branschorganisationer, föreningar och nätverk. De viktigaste standarderna från Svenska institutet för standarder, SIS, och metoder från Nordtest redovisas också. Redovisningen innefattar vägledningarna som riktas till olika målgrupper, exempelvis beställare/byggherrar, konsulter, entreprenörer, tekniska fastighetsförvaltare, driftorganisationer, verksamhets/arbetsmiljöansvariga. Redovisningen är inte indelad med hänsyn till avsedd målgrupp.

I kapitel 8 listas viktiga branschaktörer, som på olika sätt arbetar med utveckling, utformning, installation, kontroller och provning av ventilationsanläggningar, i Sverige tillsammans med en kort sammanfattning av respektive aktörs arbetsfält. Sannolikt kommer lista att behöva justeras efter hand, både beträffande vilka aktörer som finns/bör finnas med, och beträffande den beskrivande texten. Aktörer är grupperade som bransch- och intresseorganisationer samt nätverk, universitet & högskolor, forskningsinstitut, forskning och utveckling samt utbildare

Kapitel 9 sammanfattar några reflektioner från sammanställningen av Nuläge svensk ventilation tillsammans med några förslag till utvidgad kartläggning. Det finns 249 Statliga förvaltningsmyndigheter i Sverige enligt myndighetsregistret. I kartläggningen har vi noterat 10 myndigheter (förutom länsstyrelser och SKR - Sveriges kommuner och regioner) som utfärdar föreskrifter av betydelse för inomhusklimat och inomhusmiljö.

Förhoppningen är att föreliggande kartläggning av Nuläge svensk ventilation ska bidra till kunskapsspridning om bransch, aktörer, teknik, system, konstruktion, kontroller, drift och underhåll samt forskning och utveckling.

I bilagorna finns sammanställt nomenklatur samt kartläggning av aktörer, litteratur och utbildningar.

Innehållsförteckning

1 Inledning	6
1.1 Bakgrund och syfte	6
1.2 Genomförande	6
2 Ventilation – en del av byggnaden som system	8
2.1 Korrekt luftflöde	8
2.2 Ventilationens drifttider	9
2.3 Inblåsningsslutens tillstånd och kvalitet	10
2.4 Effektiv ventilation av hela vistelsezonen	10
2.5 Luftens väg genom byggnaden	11
3 Ventilation bostäder	12
3.1 Olika ventilationssystem	13
3.1.1 SJÄLVDRAGSSYSTEM (S)	13
3.1.2 FRÅNLUFTSVENTILATION (F)	13
3.1.3 FRÅNLUFTSVÄRMEPUMP (FX, FVP)	14
3.1.4 FTX-VENTILATION	14
3.2 Fuktavgivning i bostäder	15
3.3 Injustering, luftflöden och ljud från don	16
3.3.1 INJUSTERING VENTILATION FÖR LÄGENHETER	16
3.3.2 FORCERING AV LUFTFLÖDE - SPISKÅPEFORCERINGAR	18
3.3.3 LUFTFLÖDE VENTILATIONSAGGREGAT	19
3.3.4 LJUD FRÅN TILLUFTSDON I LÄGENHETER	19
3.4 Utrymme för ventilationskanaler i flerbostadshus	22
3.4.1 UTRYMME FÖR VENTILATIONSKANALER I LÄGENHETER	22
3.4.2 LUFTVÄRMESYSTEMS UTRYMMESBEHOV	23
3.4.3 PLACERING AV VENTILATIONSAGGREGAT	23
3.5 Lokaler i flerbostadshus	24
3.6 Nybyggnad.....	24
3.7 Renovering	25
4 Ventilation lokaler	26
4.1 Luftflödets storlek	27
4.2 Väderanpassade luftflöden	28
4.3 Konstanta eller behovsanpassade luftflöden?	29
4.4 Behov och önskemål från teknisk förvaltning och fastighetsdrift	31
4.5 Ozonalstrande apparater	32
5 Ventilation och inneklimatkrav (regelverk) samt kontroller	34
5.1 Allmänt om regler och lagar	34
5.1.1 BYGGLAGSTIFTNING	35
5.2 Byggnader generellt – krav.....	37
5.3 Bostäder – krav.....	37
5.3.1 MILJÖBALKEN.....	37
5.3.2 EGENKONTROLL ENLIGT MILJÖBALKEN	37

5.3.3	OLÄGENHET	38
5.3.4	TILLSYN AV OLÄGENHETER ENLIGT MILJÖBALKEN	39
5.3.5	OBLIGATORISK VENTILATIONSKONTROLL, OVK	40
5.4	Lokaler - krav	41
5.5	Arbetsmiljö	41
5.6	Allmänt om myndighetstillsyn i Sverige	43
6	Mäta och verifiera inneklimat och ventilation.....	44
6.1	Luftflöden	44
6.2	Luftutbytes- och ventilationseffektivitet.....	47
6.3	Termiskt klimat.....	48
6.4	Ljudmiljö	50
6.5	Luftkvalitet.....	52
6.6	Övergripande funktion	54
6.7	Upplevt inomhusklimat med hjälp av enkäter	54
6.8	Kontroll av renhet i ventilationssystem	55
7	Vägledningar för ventilation och inomhusklimat.....	58
7.1	Vägledning från myndigheter.....	58
7.2	Branschvägledning om inomhusklimat och ventilation	59
7.3	Branschvägledning specifikt om ventilation	60
7.4	Branschvägledning för funktionskontroller	61
7.5	Standarder beträffande ventilation	61
7.5.1	STANDARDER (SVENSKA INSTITUTET FÖR STANDARDER)	61
7.5.2	STANDARDER (NORDTESTMETODER).....	62
8	Branschens aktörer i Sverige	64
8.1	Bransch- och intresseorganisationer samt nätverk	64
8.2	Universitet & högskolor	67
8.3	Forskningsinstitut	69
8.4	Forskning och utveckling	70
8.5	Utbildare.....	71
9	Behov av fortsatt arbete med kartläggning	72
9.1	Förslag till fördjupande kartläggning – enkät till branschen.....	72
9.2	Fortsättning	72
	Referenser	73

Bilaga 1 – Nomenklatur

Bilaga 2 – Kartläggning aktörer

Bilaga 3 – Kartläggning litteratur

Bilaga 4 – Kartläggning utbildningar

1 Inledning

1.1 Bakgrund och syfte

Frisk luft inomhus är en viktig hälsfaktor. Det gäller både i bostäder och olika lokaler med olika behov av luftväxling. Ventilation har genom årtusendena utvecklats från självdrag till högteknologiska, sensorstyrda fläktsystem med huvuduppgiften att föra bort oönskade luftburna ämnen (t ex odörer) och överskottsvärme. De första systemen installerades för att ventilera och värma upp rum, enligt den termiska principen att varm luft stiger uppåt och skapar ett undertryck som suger in frisk luft. Dagens ventilationssystem är högteknologiska och sensorstyrda och viktiga inte bara för luftkvalitet utan även för energianvändning i en byggnad.

1992 införde Sveriges riksdag och regering olika regler samt krav gällande kontroll av ventilationssystem i offentliga miljöer. Orsaken till detta var att i många bostäder, skolor, och andra lokaler så fanns det i många fall en bristfällig ventilation, vilket ledde till sämre inomhusmiljö. Denna kontroll fick titeln OVK (Obligatorisk ventilationskontroll).

Under 2020 startades ett nordiskt samverkansprojekt upp för att undersöka möjligheter med regelharmonisering inom ventilation. En första del i detta arbete är att sammanställa svenska regelverk kring ventilation. Under 2020 startade även arbetet upp med att utveckla Boverkets byggregler för ventilation som en del inom uppdraget "Möjligheternas Byggregler". I den nya regeluppbyggnaden ska "branschen" ta ett tydligare ansvar och Boverkets regler ska utformas som renare funktionskrav med mindre detaljstyrning.

Boverket ser därför ett behov i båda uppdragen av att göra en kunskapssammanställning kring nuläget inom svensk ventilation för att ha en så bred och korrekt förståelse som möjligt för vem branschen är, vilka regler som tillämpas, var det finns kunskapscentra och vilka utvecklingsbehov som behöver stödjas för att branschen ska kunna ta ansvar.

Kunskapssammanställningen ska ge en klarare bild över:

- vilka regelverk som styr och tillämpas,
- aktörer som på olika sätt arbetar med utformning, installation, kontroller och provning av ventilationsanläggningar,
- litteratur, branschstandarder, och föreskrifter för ventilationssektorn samt
- utbildningar inom ventilationssektorn.

1.2 Genomförande

För arbetet bildades en arbetsgrupp bestående av personer som tillsammans representerar både bred och djup kompetens och stor erfarenhet från utredning av byggnaders inomhusmiljö och ventilationens funktion. Arbetsgruppens huvuduppgift har varit att sammanställa relevanta och aktuella kunskaper om ventilation i Sverige. Den indelning som valts är

- Ventilation i bostäder
- Ventilation i lokaler
- Regelverk (samt kontroller) för ventilation och inneklimat
- Mätning och verifiering av inneklimat och ventilation

- Branschvägledning
- Kartläggning av aktörer.

Parallellt har en förfrågan till kända aktörer inom branschen skickats ut via epost med uppmaning att bidra med tips och kunskap till arbetsgruppen. Insamlad material har sammanställts och analyserats. En stor del av rapporter och anvisningar finns tillgängliga via webb och verifiering och uppföljning av information har gjorts för att säkra informationen i kunskapsammanställningen och undersöka ytterligare möjliga källor.

Arbetet har genomförts under kort tid. Kvalitetssäkring genom remissrunda och tredjepartsgranskning har inte genomförts.

2 Ventilation – en del av byggnaden som system

Oavsett vilken typ av byggnad det är fråga om har ventilationen samma grundläggande syfte: att åstadkomma utbyte av luft så att förorenad, fuktig och varm luft transporteras bort och ersätts av ren luft med lämplig temperatur. Ren och lagom tempererad luft ska tillföras utrymmen där människor vistas, såsom arbetsrum, vardagsrum och sovrum. Sen ska luften föras till de utrymmen som producerar mest fukt och lukt såsom toaletter, kök, eller utrymmen där kraven på luftens kvalitet inte är speciellt hög, exempelvis förråd eller andra rum som används sällan och då endast kortvarigt. Där ska sedan luften transporteras ut igen. Avsikten är att luften ska tillföras och bortföras via avsedda öppningar (uteluftsventiler eller tilluftsdon respektive frånluftsdon och spiskåpor etc.).

Ventilationen är ett av flera delsystem som är nödvändiga för att en byggnad ska fungera som avsett ur energi och klimatsynpunkt. Andra delsystem är värmesystemet och eventuellt även ett vattenburet komfortkylsystem. Byggnaden i sig kan betraktas som ytterligare ett delsystem. Byggnadens klimatskärm påverkar byggnadens värmebalans både sommartid och vintertid. I bostäder är det typiskt klimatskärmens termiska isolering som har störst betydelse ur energisynpunkt. I lokalbyggnader är det istället fönster och solavskärmning som inverkar mest på byggnadens värmebalans.

För att ventilationen ska fungera korrekt krävs att:

- Luftflödet är korrekt
- Inblåsningsluften är ren och har rätt temperatur samt tillförs dragfritt
- Hela vistelsezonen ventileras effektivt
- Ventilationens drifttider stämmer med verksamhetstiderna
- Luften tar rätt väg genom byggnaden.

2.1 Korrekt luftflöde

Beträffande ventilationsflödets storlek kan gällande föreskrifterna (se kapitel 5) mycket kort sammanfattas med att bostäder bör ha ett uteluftsflöde på minst 0,35 l/s per m² golvarea och att lokaler utöver detta bör ventileras med minst 7 l/s per person (detta är minimivärden som enligt nedan förutsätter låg intern föroreningsalstring och inte värden som man nödvändigtvis ska projektera mot, vilket många tycks tro). Dessa siffror avser det s.k. hygienluftflödets storlek, alltså det lägsta luftflöde som krävs för att föra bort störande ämnen från inomhusluften. I byggnader med kraftig föroreningsalstring eller där ventilationen också används för komfortkyla kan det behövas betydligt högre luftflöden.

På 1990-talet gjordes försök att från fall till fall beräkningsmässigt bestämma erforderligt luftflöde med hänsyn till föroreningsavgivningen från de källor till luftföroreningar som förekommer i en byggnad (byggmaterial, inredning, människor, kemikalier, avgaser utifrån etc). Detta angreppssätt visade sig emellertid i praktiken inte fungera, av flera skäl. Dels har de alstrade föroreningarna mycket olika inverkan på människors komfort (upplevd luftkvalitet), dels är sambandet mellan koncentration och upplevelse någorlunda välkänt endast i undantagsfall. Dessutom saknas uppgifter om källstyrkan hos flertalet av de olika föroreningskällorna.

Idag är arbetssättet för att bestämma erforderligt hygienflöde för allmänventilation istället schablonmässigt. Principen som normalt tillämpas är att valet av bygg- och

inredningsmaterial kvalitetssäkras för att begränsa föroreningsalstringen inomhus. Om dessutom verksamhetens föroreningsalstring begränsas är tanken att de schablonmässiga luftflödena enligt föregående stycke är tillräckliga ur lufthygiensynpunkt.

Bakgrunden till schablonvärdena

I rum där människor vistas uppkommer en karaktäristisk "människolukt" som orsakas av ämnen som varje människa avger. Pettenkofer (1858) visade att koncentrationen av koldioxid är proportionell mot människoluktens intensitet. Han drog slutsatsen att en koldioxidkoncentration på ca 1000 ppm utgjorde en gräns för acceptabel människolukt i befolkade rum. Denna koncentration motsvaras av ett luftflöde på ca 8 l/s per person. Under 1900-talet har ett flertal studier utförts på detta tema och efter han har 7 l/s per person etablerats som komfortgräns avseende människolukt.

På 1940-talet genomförde Rydberg och Arnell (1949) mätningar i ett stort antal självdragsventilerade bostäder. Medelvärdet av mätningarna blev en halv luftomsättning per timme. Vid 2,5 m rumshöjd motsvaras 0,5 luftomsättningar per timme av 0,35 l/s per m² golvarea. Dagens schablonvärde är alltså en omräkning av ett slags typiskt värde på luftväxlingen i svenska bostäder på 1940-talet. Värdet blev etablerat som ett rimligt grundflöde vid fläktventilation för bostäder. Det aktuella luftflödet är också en ungefärlig övre gräns som inte bör överstigas väsentligt för att risken för drag inte ska bli oacceptabel i rum som ventileras genom tillförsel av obehandlad (ovärmd) uteluft, dvs vid S- och F-ventilation.

2.2 Ventilationens drifttider

För andra byggnader än bostäder får ventilationssystemet utformas så att det är möjligt att reducera tilluftsflödet när ingen vistas i byggnaden, men luftflödet får aldrig stängas av helt. I lokaler finns ingen sådan begränsning och det är därför vanligt att ventilationen stängs av nätter och helger i exempelvis kontor och skolor. I vissa typer av lokaler kan det dock vara nödvändigt att ventilationssystemet hålls i kontinuerlig drift även då ingen verksamhet pågår; exempelvis i lokaler där det pågår processer som alstrar luftföroreningar, som annars skulle kunna spridas via kanalsystemet till rum där de normalt inte alstras, eller i byggnader med stora emissioner från byggmaterial. I byggnader med mycket lufttät klimatskärm kan det oavsett storleken på interna emissioner vara olämpligt med helt avstängd ventilation. Det fungerar i många otäta byggnader beroende på att dessa då ofta får en viss grundventilation via "självdreg" beroende på vind och termiska drivkrafter.

Under en period med reducerat eller avstängt luftflöde kommer koncentrationen av ämnen som alstras inomhus att stiga. När ventilationen åter startas för normal drift kommer koncentrationen att sjunka igen. Hur lång tid det tar innan koncentrationen sjunkit till en normalt låg nivå beror framförallt på hur stor luftomsättningen är. Ett vanligt råd är att ventilationssystemet bör vara i drift så länge att "rumsvolymen omsätts minst en gång" innan rummet åter används, alltså en tidsrymd som motsvarar tiden för en luftomsättning. Teoretiskt, under antagande om att det råder fullständig omblandning, kommer då koncentrationen att hinna sjunka till 37 % av ursprungskoncentrationen. Huruvida en sådan reduktion är tillräcklig för att luften ska upplevas som fräsch beror förstås på:

- 1) hur hög koncentration det var från början,
- 2) hur kraftigt de aktuella föroreningarna påverkar den upplevda luftkvaliteten,
- 3) hur känsliga personerna som träder in i rummet är för lukter.

Om ventilationen istället får vara i drift under tiden för två luftomsättningar hinner koncentrationen sjunka till ca 14 % (37 % av 37 %), och efter tiden för tre luftomsättningar till ca 5 %. Dvs: värdet sjunker 63 %, av skillnaden mellan startläge och fortvarighet, på en omsättning. Detta gäller teoretiskt, under antagande om att det råder fullständig omblandning av luften i rummet, kommer då koncentrationen att hinna sjunka till 37 % av ursprungskoncentrationen.

Ett annat råd är att efter nybyggnad eller invändig renovering bör ventilationen gå kontinuerligt under den första tiden; några månader upp till ett år. Först därefter bör eventuell reduktion göras när lokalerna inte används.

2.3 Inblåsningluftens tillstånd och kvalitet

För att undvika att luftföroreningar eller luft med onödigt hög temperatur tillförs en byggnad måste placeringen och utformningen av uteluftsintag och intagskammare vara lämplig. Uteluftsintagen placeras så att påverkan från avgaser och andra föroreningskällor minimeras. Därvid beaktas höjd över mark, väderstreck och avstånd från trafik, avluftsöppningar, luftning av spillvattenledningar, kyltorn och skorstenar.

Uteluften behöver vanligen filtreras, dels för att förhindra dammansamling på ytor i luftbehandlingsaggregatet. Detta är speciellt viktigt när det gäller att bibehålla hög effektivitet hos värmeöverförande komponenter, såsom värmeåtervinnare. Filter behövs också för att reducera förekomsten av pollen och pollenallergener inomhus. För att skydda människors hälsa på platser som är utsatta för trafikavgaser eller andra förbränningsrelaterade föroreningar behövs filter som kan skilja av små förbränningspartiklar, såsom sot från diesलगaser.

I Boverkets byggregler - BBR (2020) finns kravet att luft som tillförs rum får inte behandlas på ett sätt som medför att luften efter behandlingen är av sämre kvalitet än den uteluft som tillförs ventilationssystemet. Detta innebär att det är förbjudet att använda utrustning som innebär att ozon kan tillföras tilluften, avsiktligt eller oavsiktligt. I grunden handlar det om att ozon är en mycket reaktiv gas som har känd och allvarlig hälsopåverkan. Ozon används ibland för att bryta ner fetter i frånluften från stekbord etc. I sådana system är det viktigt att förhindra att ozon återförs med tilluften eller på annat sätt utsätter människor för hälsorisker (exempelvis genom att driftpersonal av misstag exponeras för ozon vid service av frånluftssystemet).

Ozon i inomhusmiljöer är ett aktuellt problemområde och behandlas därför i ett separat avsnitt sist i kapitel 4.

2.4 Effektiv ventilation av hela vistelsezonen

Ventilationssystemet ska utformas så att hela vistelsezonen ventileras vid avsedda luftflöden. I ett allmänt råd hänvisar i det sammanhanget BBR till mätning, antingen av luftutbyteseffektivitet, eller av lokalt ventilationsindex. I många fall är det emellertid fullt tillräckligt att göra en bedömning av tilluftsdonens utformning och placering samt tilluftens temperatur i förhållande till rumsluftens temperatur. I normalfallet ska tilluften vara några grader kallare än rumsluften för att sjunka/blandas. Enligt SWESIAQ (2017) bör bedömningen av luftföringen i ett rum i första hand baseras på en bedömning av dessa faktorer, gärna tillsammans med enkla kontroller med rökindikering.

2.5 Luftens väg genom byggnaden

I praktiken kommer en del av luften att ta andra vägar än den avsedda. Luft kan läcka både in och ut genom otätheter i byggnadens klimatskärm. Luft kan också läcka mellan olika delar av byggnaden, t ex mellan grundkonstruktion/källare och vistelserum eller mellan vistelserum och vind. Genom läckage in kan vistelsezonen tillföras föroreningar, t ex i form av avgaser från garage eller radon och andra föroreningar från grundkonstruktionen. Genom läckage ut kan fuktig rumsluft tillföras kalla delar av byggnadskonstruktionen, t ex en kall vind, och där kondensera och orsaka påväxt av mikroorganismer. Luftläckage genom klimatskärmen innebär också att en del av luftflödet inte passerar en eventuell värmeåtervinnare i det centrala luftbehandlingsaggregatet, vilket försämrar byggnadens energiprestanda.

Hur stort läckaget blir påverkas av tryckskillnader över byggnadens olika konstruktionsdelar. Bristande funktion hos ventilationssystemet i form av allt för kraftig obalans mellan tilluftsflöde och frånluftsflöde kan skapa tryckskillnader som dels orsakar störande luftrörelser och ljud i anslutning till dörröppningar, dels bidrar till ett större läckage genom byggnadskonstruktionen. Läckagets storlek beror också på hur tät byggnadskonstruktionen är. Vilka konsekvenser ett läckage inifrån och ut får beror också på om det finns delar i konstruktionen som är så kalla att fukten i den utläckande rumsluften börjar kondensera.

Huruvida problem uppstår på grund av att luften tar fel väg genom huset beror alltså dels på hur ventilationen fungerar, dels på hur byggnadskonstruktionen är utförd.

3 Ventilation bostäder

I detta kapitel behandlas främst ventilation i flerbostadshus, vilka idag innehåller ca 2,5 miljoner lägenheter. Ventilation i flerbostadshus ska ge ett bra inneklimat samt vara tyst, dragfri, energieffektiv och säker. Det redovisas risker i kapitlet vilket är brister i funktionen för ventilationen med några exempel då det har gått fel. Oftast är flerbostadshusen hårt optimerade för att erhålla så mycket lägenhetsarea som möjligt, vilket gör att det kan bli trångt att komma fram med ventilationssystemets kanaler.

Större åtgärder på ventilationssystemet utförs oftast i samband med större renovering av byggnaden. Sett till att man nu renoveras miljonprogramsområden, så kan man räkna med att leva med ventilationssystemet i ca 50 år. Med tanke på att stora delar av kanalsystemen byggs in i svåråtkomliga schakt eller gjuts in så måste det bli rätt från början. Annars får man leva med bristerna under mycket lång tid.

Ventilationen i en bostadsbyggnad är huvudsakligen frånluftsventilation (F), frånluftsventilation med värmeåtervinning med värmepump (FX, FVP), eller från- och tilluftsventilation med värmeåtervinning (FTX) och i bostadsbyggnader före 1970 är självdragssystem (S) vanligast. System med frånlufts- och tilluftsventilation (FT) är inte så vanliga. Krav på minsta uteluftsflöde i bostäder är enligt Boverkets Byggregler 0,35 l/s·per m²golvarea, samt för äldre bostäder enligt Boverkets sammanställning ”Utdrag ur äldre byggregler för OVK” (Boverket 2020b). Uتلuften/tilluften tillförs normalt i sovrum och vardagsrum, medan frånluft tas från kök, badrum/toalett och tvättstuga, där luften inte är lika ren och har en högre luftfuktighet.

Olika typer av ventilationslösningar har olika aspekter som är viktiga att tänka på, men gemensamt är att det finns mycket energi att spara genom att se till att ventilationsutrustningen fungerar som tänkt och projekterat. Luften som kommer utifrån måste värmas till rumstemperatur, vilket kräver mycket energi. Med FX och FTX kan en stor del av denna energi återvinnas från frånluft, men ändå krävs normalt viss eftervärme för att tilluften ska få rätt temperatur. Om värmeåtervinningen krånglar så ökar behovet av eftervärme kraftigt, vilket ökar byggnadens energianvändning.

Då driftel till ventilationens fläktar utgör en stor del av flerbostadshus elanvändning är det viktigt att ha kontroll på både utformning och drift. Genom att följa upp elanvändningen kan det avgöras om SFP-tal (Specific Fan Power: eleffekt per luftflöde i kW/(m³/s)) är rimliga och är som tänkt/projekterat. Nybyggnad med väl fungerande ventilationssystemet har ett SFP-tal på 1,2–1,5 och maxvärdet enligt BBR är 2,0 (beroende på system). Elanvändningen för ventilationssystem med SFP-talet 1,5 kW/(m³/s) och luftflödet 0,35 l/s per m² golvarea ger 4,6 kWh/m² per år. Vid designmissar måste trycket höjas i ventilationssystemet vid injusteringen, för att få ut luftflödet i lägenheterna. Då krävs mer fläktel och mer ljud skapas. I dessa fall stiger SFP-talet och elanvändningen snabbt.

Nya energieffektiva och lufttäta flerbostadshus/byggnader har ofta problem med under- eller övertryck i lägenheterna, för att det ofta är brister i injustering och mätning av luftflöden. Det behövs en bättre helhetssyn för en god funktion för flerbostadshus och deras installationssystem. Ju bättre byggherren är på att bygga med hög lufttäthet, desto större utmaning får ventilationsentreprenören att skapa bra funktion för exempelvis spiskåpor/(spisfläktar) (Kempe 2019, Kempe 2016).

När det erhålls tryckskillnader mellan lägenheter finns en risk att små luftflöden går mellan lägenheter via el-rör, nätverksrör, rör-i-rör-system eller andra läckagevägar, vilket kan sprida lukter mellan lägenheter.

Till- och frånluftsdon i bostäder behöver rengöras några gånger per år. Observera att man inte ska ändra något på donen, då detta påverkar donens egenskaper och funktion. Ventilationssystemet bör rengöras och kontrolleras åtminstone cirka ett år före den obligatoriska ventilationskontrollen (OVK). Det gör att OVK-besiktningen på ett rättvisare sätt redovisar hur ventilationen fungerar mellan rengöringscyklerna (OVK-besiktningar). OVK-besiktningensintervall för flerbostadshus är 3 år för FT- och FTX-ventilation samt 6 år för F-, FX- och S-ventilation.

Ventilationen behöver ett regelbundet underhåll för att fungera som tänkt/projekterat. Vid FX-, FT- och FTX-ventilation bör filter bytas runt var 6:e månad, tryckgivare kontrolleras, samt under uppvärmningssäsongen bör temperaturer och styrning kontrolleras, för att förbättra driften och minska ventilationens energibehov.

3.1 Olika ventilationssystem

3.1.1 Självdragssystem (S)

Självdragssystem är vanligast i bostäder byggda före 1970 (Faraguna 2012), (Ståhl et.al. 2011). Drivkraften för ventilationen i självdragssystem är vindtryck och temperaturskillnader, som skapar tryckskillnader. Möjligheten till värmeåtervinning och filtrering av uteluft/tilluft är begränsad. Självdragssystem kan också ge problem med drag, särskilt vintertid. Äldre byggnader har troligast genomgått några renoveringar då kanalförändringar kan ha utförts, så inför åtgärder är det viktigt att kontrollera ventilationens funktion.

Användandet av byggnaderna har även förändrats. Tidigare fanns ofta en varm skorstensstock, som bidrog till självdraget, men även brukandet av byggnaderna har förändrats. Idag är det mer tvätt och hygien (duschar) än när de äldre husen byggdes, så det erhålls en fuktigare inneluft vilket under ogynnsamma förhållanden kan ge fuktskador. Kan man säkerställa att normenliga luftflöden kan hållas kontinuerligt i huset minskar fuktrisken.

Det finns några olika lösningar då självdraget kompletteras med en fläkt på skorstenen, så ett fläktförstärkt självdrag erhålls. Det fläktförstärkta självdraget kan kompletteras med en enkel värmeåtervinning av frånluften. De fläktförstärkta självdraget ökar luftflödena under sommarhalvåret och begränsar överventilationen vintertid när det är kallt ute.

Det är utmanande att ha självdragshus i städer, då det kan vara svårt att få bra lösningar för filtrering av uteluften samt dämpning av trafikbuller, då dessa kräver ökat tryckfall.

Beakta att fönstervädning är avsedd för tillfällig utvädning medan ventilationssystemet bör vara dimensionerat och utfört så att det medger tillräcklig ventilation under normala betingelser.

3.1.2 Frånluftventilation (F)

Frånluftventilation innebär att ett frånluftskanalsystem finns som normalt ansluter kök, badrum/toalett och tvättstuga till en frånluftsfälkt och uteluft tas in via uteluftsdon eller tilluftsradiatorer. Uteluften som tas in värms av lägenheternas

radiatorer. Det är ganska mycket värmeenergi (55 kWh/m²,år i Mälardalen) som erfordras att värma inkommande uteluft till lägenheterna med normenliga uteluftflöden.

Risk

Uteluftsdon är känsliga för blåst och problem med backströmningsskydd ökar luftläckaget och därmed byggnadens värmebehov. Luftfilter i uteluftsdon och tilluftsradiorer (frånluftsventilation) har ofta eftersatt underhåll och när tryckfallet ökar över filtren i uteluftsdonen byggs större undertryck upp i lägenheterna, som ger stor risk för obalanserade tryckbilder mellan lägenheter. Då ökar risken att lukt börjar vandra mellan lägenheterna via exempelvis el- och närverksrör. F-ventilation är även känsligt för vädring. Luftflödena genom uteluftsdonen bygger på att det är ett undertryck i lägenheten i förhållande till ute. När fönster öppnas i ett rum försvinner tryckdifferensen och ingen uteluft kommer då in i de andra rummen i lägenheten och luftkvaliteten försämras i dessa rum (Bergqvist 2018).

3.1.3 Frånluftsvärmepump (FX, FVP)

FX-ventilation är frånluftsventilation kompletterat med värmeåtervinning ur frånluften med värmepump. Värmepumpen återför normalt värme till värmesystemet, som kan användas till varmvattenproduktion, men används oftast inte till det av flera skäl.

Risk

Det finns flera aspekter som är viktiga för en korrekt funktion för en frånluftsvärmepump, som annars försämrar funktionen:

- Hög täthet hos frånluftskanalerna, så att frånluftsfödet genom frånluftsvärmepumpen överensstämmer med summa frånluftsföden från lägenheter, m m. Vid installation av FVP i befintliga flerbostadshus är det vanligt med större läckage in i frånluftssystemet.
- Värmepumpen måste kunna avge värmen till värmesystemet. Det vill säga temperaturnivån och vätskeflödet genom värmepumpens kondensator måste vara korrekta.
- Temperaturnivån och vätskeflödet genom värmepumpens förångare måste vara korrekta.

Om vätskeflödet genom värmepumpens kondensator är för lågt eller om temperatur på inkommande vätska är för hög så kan värmepumpen inte avge värme till värmesystemet och då stannar värmepumpen. Under den tid som värmepumpen inte går används spetsenergi och det innebär att ca tre gånger mer energi måste köpas än när den är i drift.

3.1.4 FTX-ventilation

FTX-ventilation innebär fläktstyrd från- och tilluft med värmeväxling. Detta för att säkerställa luftflödena till lägenheternas olika rum. Den värme som behövs för att värma tilluften tas huvudsakligen från frånluften, så endast en mindre mängd eftervärme behövs för att erhålla önskad tilluftstemperatur.

Fuktavgivningen i bostäder gör att fukt riskerar att kondensera och frysa på i värmeväxlaren under vintern. För att ta hand om fukten som fryser på behöver ventilationsaggregatet ha avfrostningsfunktion. Avfrostningen kan exempelvis vara en

sektionsavfrostning, vilket innebär att värmeåtervinningen halveras under avfrostningscykeln och mer eftervärmeenergi/effekt erfordras.

För att minska/ta bort behovet av avfrostning kan inkommande uteluft förvärmas till ventilationsaggregatet till runt -3°C med lågtempererad värmekälla, exempelvis borrhål/ geotermisk förvärmning. Där är det viktigaste att se till att avfrostningen aldrig behöver användas. Enligt en ekonomisk analys av HSB-FTX (geo-förvärmning) är besparingen för flerbostadshus i Göteborg till 2/3 på värmeeffekt (abonnemangsavgift) och 1/3 på värmeenergi (Kempe 2017d). Kostnadsbesparingen varierar med fjärrvärmeleverantörens taxestruktur.

Risk

FTX-ventilation har åtminstone sex aspekter som är viktiga för ventilationens funktion och energianvändning:

- FTX-ventilationens luftflödesbalans för ventilationsaggregatet.
- Värmeåtervinningens styrning och funktion samt avfrostning.
- Luftflödesbalans för varje lägenhet.
- Vid tryckstyrning av till- och frånluftsflöden är då tryckgivares nolltryck driver.
- Referenstryck för tryckgivaren i fläktrummet, så inte undertryck i fläktrummet "lurar" tryckstyrningen av luftflödena.
- Fuktstyrning på lägenhetsaggregat med rotorväxlare för att undvika för stor fuktåterföring (Jensen 2010).

3.2 Fuktavgivning i bostäder

Fuktavgivning i bostäder från personer, hygien, växter, klädvård, matlagning etcetera ökar fuktinnehållet i bostadens inneluft med runt 2 g/kg luft om inte konstruktion eller styrning begränsar uttransporten av fukt från bostad/lägenhet. Så av fuktsäkerhetsskäl bör ett svagt undertryck i respektive lägenhet användas för att begränsa läckage av fuktig inneluft ut genom klimatskärmen, som under vinterhalvåret kan kondensera i klimatskärmens kallare delar. Detta eftersom luftens förmåga att innehålla fukt är starkt temperaturberoende. (21°C luft kan innehålla 4 gånger mer fukt än 0°C luft; 15,6 g/kg versus 3,8 g/kg luft).

Så luftflödesbalansen bör vara runt 0,90–0,95 för varje lägenhet, vilket kan vara en utmaning att erhålla i lägenheter på grund av noggrannhet i injustering och mätning av luftflöden. Det gäller att i projektering och produktion skapat goda förutsättningar för mätning och injustering av ventilationens luftflöden.

Risk

Luftflödesbalansen 0,90 ger en ökning av värmeanvändningen med 2 kWh/m²,år jämfört med luftflödesbalans och oftast görs energiberäkningar med luftflödesbalans (tilluftsflödet = frånluftsflödet). Att det inte blir mer är för att hushållselen som används i lägenheterna ger ett värmebidrag, som täcker det extra värmebehovet under en del av året. 70 % av hushållselen anses bli värme i lägenheterna (Sveby 2012).

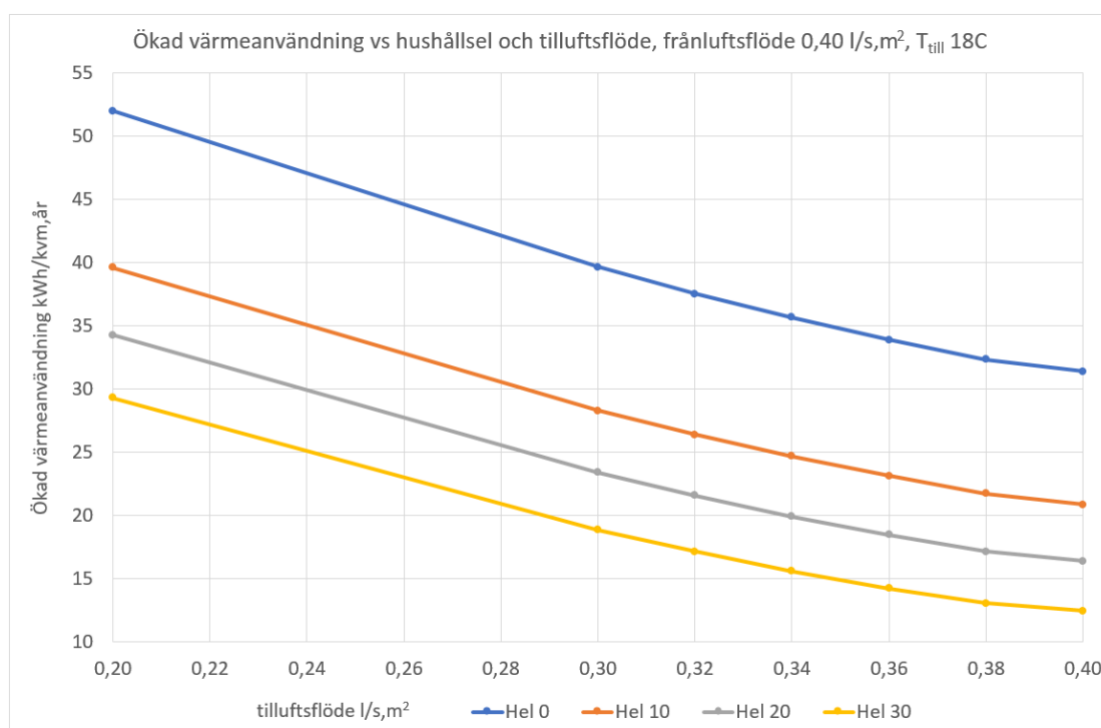
Figuren nedan visar att en minskning med hushållselen med 10 kWh/m²,år ökar värmebehovet med 4 kWh/m²,år samt en minskning med tilluften med 10 % ökar värmebehovet med 2 kWh/m²,år.

Om det blir övertryck i en lägenhet med mellanliggande persienn i fönster med 2+1 glasning, så kan kondens bildas på insida ytterglas via persienngenomföring.

Observera att detta inte är samma som på utsida ytterglas vilket kan erhållas på mycket energieffektiva fönster som ”ser” den kalla himmelssfären och får en lägre temperatur på ytterglaset än uteluftens dagtemperatur.

När tilluftsflödet är 70–80 % av frånluften innebär det att mer uteluft läcker in i lägenheten och därmed ger ett ökat värmebehov i lägenheten och energieffektiva byggnader erhåller värmeeffektbrist/ kalla lägenheter (Kempe 2013, Kempe 2014c) Om lägenheterna har en tät byggnadskonstruktion så erhålls istället ett ökat undertryck. Undertrycket bör vara 2–5 Pa (max 10 Pa). Undertryck högre än 25 Pa gör att det blir svårare för barn, äldre och andra med begränsad styrka att öppna dörrar (BeBo 2019).

Enligt Boverkets *Beräkning av byggnadens energiprestanda*, BEN, och Sveby är hushållsel standardiserat till 30 kWh/m²,år. I många nya energieffektiva flerbostadshus är hushållsel runt 20 kWh/m²,år. I figur 3.1 visas en indikation om hur mycket värmebehovet förändras vid en olika användning av hushållsel. Men även vilken ökning av värmebehovet ett underskott av tilluft ger, då hushållselen täcker en del av det ökade värmebehovet.

Figur 3.1 Ökad värmeanvändning med avseende på tilluftsflöde (luftflödesbalans med frånluft 0,40 l/s,m²) samt användning av hushållsel (Hel) på fyra nivåer.

Hel30 = 30 kWh/m²,år.

Hel20 = 20 kWh/m²,år.

Hel10 = 10 kWh/m²,år.

Hel0 = både hushållsel och personlast = 0 (från Kempe 2020b).

3.3 Injustering, luftflöden och ljud från don

3.3.1 Injustering ventilation för lägenheter

Lägenheter i nya energieffektiva flerbostadshus är relativt täta volymer (exempelvis kan man uppnå Q50=10 l/s i nybyggda flerbostadshus med betongstomme). I flerbostadshuset med Q50=10 l/s betyder det att ett svagt undertryck på 3–5 Pa ger en

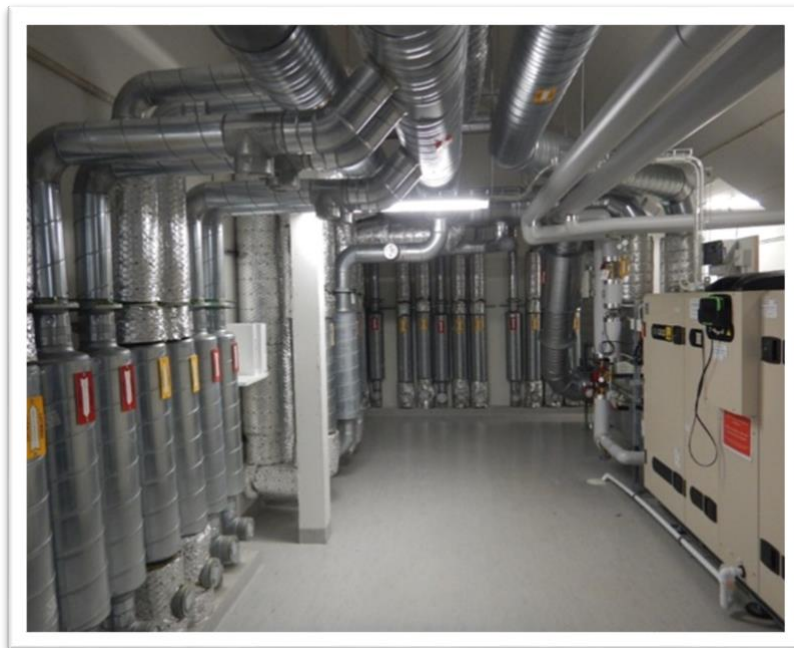
tillåten luftflödesobalans på 2,4–3,2 l/s, vilket är av samma storleksordning som mätosäkerheten i luftflödesmätningen för lägenhet. Så det gäller att skapa mycket bra förutsättningar för luftflödesmätning (se figur 3.2). Samt att använda den reviderade injusteringsmetoden i skriften ”Injustering av luftflöden i luftbehandlingssystem” (Bergqvist & Chabo 2019), där lägenheterna tryckavlastas under injusteringen med exempelvis ett fönster på glänt så att tryckvariationer på grund av luftflödesobalans i lägenheten inte försvårar injusteringen.

Risk

Det finns en brist på bland annat fördelnings- och samlingslådor med bra mätförutsättningar, rationell injustering som uppfyller lufttäthets-, brand-, ljudkrav etcetera och som kan användas i energieffektiva och lufttäta flerbostadshus (BeBo 2019).

Om de boende av olika skäl påverkar luftflödena genom donen i lägenheterna kan det vara svårt att kontrollera detta om det inte är möjligt att mäta summa tilluftsflöde respektive summa frånluftflöde för varje lägenhet med tillräcklig noggrannhet.

Om huvudinjusteringen görs på grenkanalen till respektive lägenhet och injusteringen på lägenhetsdonen är för att få rätt fördelning mellan rummens luftflöden finns goda möjligheter att mäta och viss justering utanför lägenheterna. Detta är en fördel då det ibland är svårt med tillträde till lägenheter.

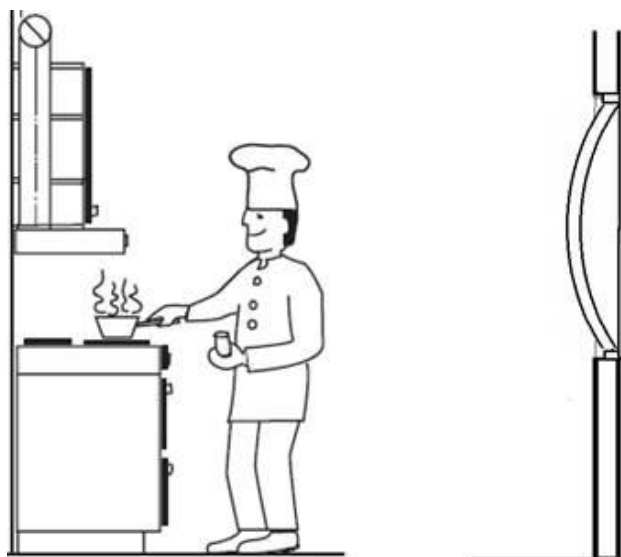
Figur 3.2 Bild som åskådliggör hur mätproblematiken kan lösas om det finns bra med plats i fläktrummet. Fläktrummet är ett exempel från Vätterhem, men ofta finns inte möjlighet att erhålla så stora fläktrum. (BeBo 2019)

Utvecklingsbehov

För att få fram bättre fördelnings- och samlingslådor har BeBo initierat en tekniktävling tillsammans med Svensk Ventilation med en förhoppning om att finna bättre lösningar. (BeBo 2019)

3.4 Forcering av luftflöde - spiskåpeforceringar

Forcering av luftflödet med hjälp av spiskåpa eller -fläkt har blivit ett stort problem i nya, lufttäta, energieffektiva flerbostadshus. Ju mer lufttät ett flerbostadshus är, desto större problem får man att skapa bra funktion för spiskåpor och -fläktar (se figur 3.3). Det gäller inte bara flerbostadshus med FTX-ventilation utan även nyproducerade byggnader med FX-system kan ha motsvarande problem. I flerbostadshus med FX-ventilation beror problemet ofta på att uteluftsventilerna i fasaden är för få och har för dålig kapacitet, men det förekommer även att hyresgästerna tejpar igen uteluftsventiler på grund av att de upplever att det drar från dem.

Figur 3.3 Bild som åskådliggör problemet med undertryck vid spiskåpeforcering (BeBo 2019).

I mycket lufttäta flerbostadshus ger en ökning av frånluftsflödet vid forcering av spiskåpa/-fläkt som är större än halva läckageflödet vid täthetsprovning av lägenheten upphov till problem med undertryck. Undertrycket i lägenheter bör begränsas till 10 Pa (25 Pa).

Risk

Det finns ytterligare en problematik med energieffektiva lufttäta flerbostadshus och det är problem med undertryck vid spiskåpeforceringar. En spiskåpa med liten volym (kant på cirka 7 cm) har ett grundflöde på 10 l/s och vid forcering med en osuppfångning på 75 % (SS-EN 13141-3:2017) ett forceringsflöde på strax under 40 l/s. Det vill säga spiskåpan behöver öka frånluftsflödet med 30 l/s, vilket ska jämföras med läckageflödet vid täthetsprovningen vid 50 Pa, som exempelvis är 10 l/s. Om för lite ersättningsluft kommer in i lägenheten blir flödet genom spiskåpan för lågt och osuppfångning dålig, samtidigt som det blir svårt för barn, äldre och andra med nedsatt styrka att öppna ytterdörren när spiskåpan forcerar. (BeBo 2019)

Spisfläkt har betydligt högre luftflöden och tryckuppsättning än spiskåpor, vilket ger mycket stora problem med undertryck om spisfläkt används i ett energieffektivt lufttätt flerbostadshus.

Utvecklingsbehov

Vid BeBo Workshops i förarbetena till Tekniktävlingen (BeBo 2019) uttrycktes ett behov av värde (procent-siffra) på osuppfångning i byggreglerna samt ett behov av att göra standarderna mellan spisfläkt och spiskåpa jämförbara. På marknaden finns idag

spiskåpor och spisfläktar som är likartat uppbyggda men har helt olika redovisad osuppfångning på grund av skillnaderna i standarderna. Spisfläkt får ett mycket högre värde på osuppfångning vid samma design och flöde bland annat beroende på att spisfläktstandarden inte använder något stördon.

Det pågår ett arbete för att få fram system för ersättningsluft, där BeBo tillsammans med Svensk ventilation genomförde en tekniktävling 2019–2020 (BeBo 2019) där 3 förslag på lösning för ersättningsluft förordades. Utvärderingsprojekt med laboriemätningar för de tre förordade tävlingsförslagen är sökta från E2B2 sep 2020 där besked väntas i januari 2021.

3.4.1 Luftflöde ventilationsaggregat

Luftflödesobalans hos ventilationsaggregat ger en försämrad värmeåtervinning och ökar därmed värmebehovet. Större luftflödesobalanser i ventilationsaggregat kan delvis bero på separata fläktar för trapphus, hisschakt, soprum, etc., men även brister i injustering av ventilationssystemet och läckande ventilationskanaler.

Tryckgivare används för att styra till- och frånluftsfläktar. Obalans mellan till- och frånluftsflöden som kommer efter något års drift kan bero på fel i tryckgivarnas nollkalibrering. Normalt sett styrs tillluftsfläkten, respektive frånluftsfläkten att hålla ett visst över- respektive undertryck i kanalerna, exempelvis 120 respektive 150 Pa.

Risk

Dyrare tryckgivare har automatisk nolljustering och då är detta inte ett problem, men ofta väljs billigare tryckgivare i entreprenad utan automatisk nolljustering. I drift- och underhållsinstruktionerna kan det stå att tryckmätarna ska nolljusteras i samband med filterbyten var 6:e månad. Om nolljusteringen glöms bort kan tryckavläsningen efter 1–2 år vara 30–50 Pa vid avstängt ventilationsaggregat (när det borde vara 0 Pa). Detta leder till att tilluftstrycket under drift visar 120 Pa, medan det i verkligheten är 70–90 Pa. Detta innebär att luftflödet blir 15–25 % lägre än det borde vara och innebär risk för inneklimateproblem i lägenheterna såsom undertrycksproblem, drag, otillräcklig luftomsättning samt värmeeffektbrist. I det omvända fallet blir det risk för fuktskador i byggnadskonstruktionen.

Erhålls olika tryck i olika lägenheter finns risk för att lukter vandrar mellan lägenheterna i elrör, nätverksrör etcetera.

3.4.2 Ljud från tilluftsdon i lägenheter

Tilluftsdon i lägenheter ska vara tysta, inte ge upphov till drag, ge en god inblandning av rumsluft i luftströmmen från tilluftsdonet, helst med en snygg design, vara lätt att justera luftflödet, etcetera.

Det är viktigt att minimera ljud från installationer och överhörning mellan lägenheter. I ett lufttätt och energieffektivt hus hörs ljud utifrån mindre, vilket innebär att installationsljuden framträder mer och ljud från andra lägenheter kan höras via ventilationssystemet. Strävan bör vara att i verklig drift erhålla ljudklass B, för att öka nöjdheten från de boende. Huvuddelen av ljuddämpningen ska ske i fördelnings-/samlingslåda eller motsvarande samt i ljuddämpare på vind eller utanför lägenheterna, eftersom det ofta är begränsat utrymme i lägenheterna för kanalsystem.

Ljud från tilluftsdon har två källor dels ljud från ventilationsaggregatets fläktar och andra komponenter i kanalsystemet samt egenljud från tilluftsdonet, vilket beror på injustering, tryckfall, strömningsförhållande närmast före donet, etcetera. Tilluftsdon

bör ”ljudmässigt” inte placeras mitt på vägg utan helst vid sovrumsdörr eller vid fönstret, så det kan finnas andra orsaker till det ljud som hörs svagt.

Ofta glöms lågfrekvent ljud bort vid ljudmätningar i bostäder. Följande Terzband (31,5–200 Hz) behöver kontrolleras vid ljudmätningar i bostäder.

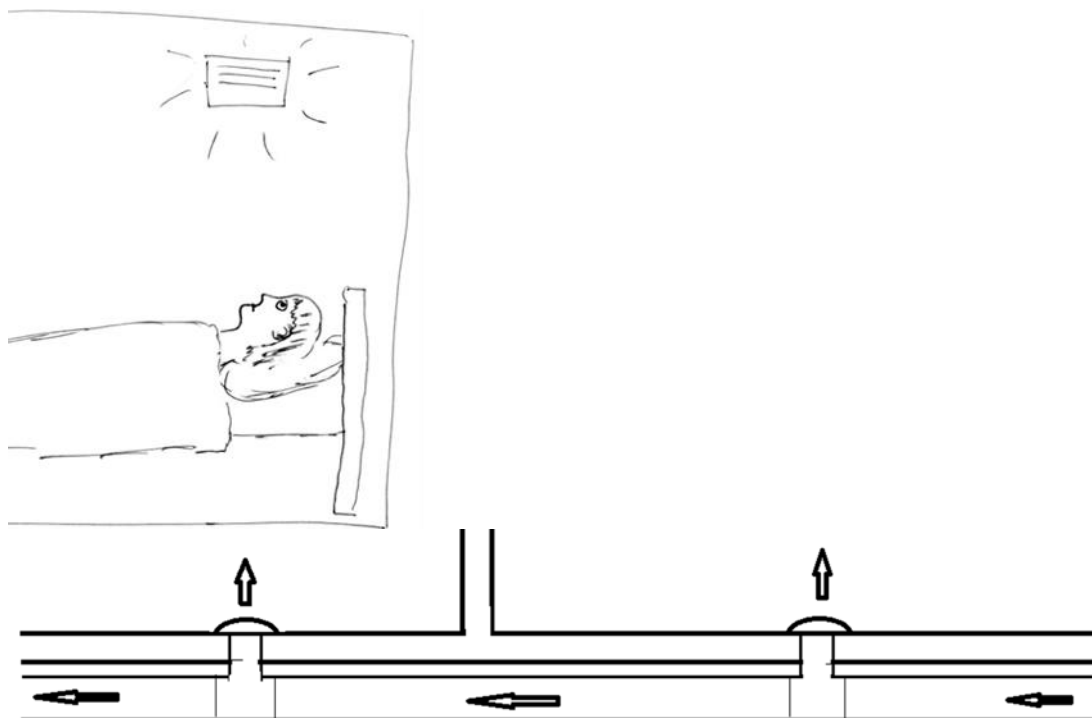
Tabell 2. Lågfrekvent buller

Tersband [Hz]	Ljudtrycksnivå, L_{eq} [dB]
31,5	56
40	49
50	43
63	42
80	40
100	38
125	36
160	34
200	32

Figur 3.4 Utdrag om lågfrekvent buller (från FoHMFS 2014:13).

Risk 1

I figur 3.5 illustreras ett fall där det är lätt att identifiera ljudkällan. Irriterande ljud eller drag från tilluftsdon kan resultera i att boende gör egna åtgärder, exempelvis sätter igen tilluftsdon med tejp eller handduk, vilket orsakar ökat ljud och drag från andra tilluftsdon i lägenheten samt ökad luftflödesobalans. Detsamma gäller uteluftsdon i frånluftsventilerade hus där igensatta don skapar ökat undertryck och drag.

Figur 3.5 Illustration av fall där det är lätt att identifiera ljudkälla vid ljudstörning samt exempel på dragning av fördelningskanal i lägenhet med för korta raksträckor före tilluftsdon, vilket ökar egenljudsalstringen (bilder Kempe 2017b)

I verkligheten är det ofta korta raksträckor närmast före tilluftsdonet, vilket ökar egenljudalstringen. Det finns flera orsaker till ökat ljud från tilluftsdonet. Exempelvis för kort raksträcka före donet ($<3D$), så att luftströmmen i donet är för turbulent, vilket ökar egenljudalstringen.

Några tillverkare redovisar tillägg för egenljudaltringen om strömningen inte är tillräckligt väl utbildad. Se figur 3.6 som sammanställer hur några olika tillverkare redovisar. Dessa tillägg finns inte redovisade i CAD-programmen utan behöver kontrolleras om egenljudaltringens bidrag är försumbart annars måste de tillägget adderas för hand.

X	minimum	Inställningsläge mittläge				maximum	Ljudnivån stiger om skyddsavståndet är under $3x\varnothing$: - efter krök +4 dB (A) - efter t-stycke +8 dB (A)
4D 2D	+0 dB +0 dB	+0 dB +0 dB	+1 dB +2 dB	+3 dB +4 dB	+2 dB +2 dB	+3 dB +3 dB	
X	max					min	Ljudnivån stiger om skyddsavståndet är under $3x\varnothing$: - efter krök +4 dB (A) - efter t-stycke +8 dB (A)
4D 2D 0D	+0 dB +3 dB +4 dB	+2 dB +4 dB +6 dB	+0 dB +2 dB +3 dB	+2 dB +4 dB +5 dB	+0 dB +0 dB +0 dB	+0 dB +0 dB +0 dB	
OBS! Den A-vägda ljudeffektnivån L_{WA} ökar med 3 dB om ventilen monteras i en böj.							Två tillverkare har inte redovisat något tillägg för egenljudaltringen. Kan man anta att deras don kan monteras direkt efter böj eller T-rör utan ökad egenljudalstring?

Figur 3.6 Sammanställning av hur några olika tillverkare redovisar tillägg för egenljudaltringen om strömningen inte är tillräckligt väl utbildad (bild från Kempe 2015).

Utvecklingsbehov

CAD-programmen redovisar bara ljuddata enligt standarden för tilluftsdon, vilket är med en lång raksträcka för att få en väl utbildad/definierad luftströmning mot tilluftsdonet. Ett förslag på tillägg till standarden bör tas fram och testas på åtminstone tilluftsdon från tre tillverkare för att sedan föreslås som uppdatering till standarden.

Risk 2

En vass kant eller skruv strax före tilluftsdonet som skapar turbulens och ökat ljud. I figur 3.7 och 3.8 visas två exempel och deras betydelse redovisas.

I lägenheternas ventilationssystem i ett flerbostadshus användes inte förtillverkade T-stycken. Istället klipptes hål i raka kanaler och anslutningsstosar skruvades fast utvändigt. Detta resulterade i vassa kanter och långa skruvar, som påverkade luftströmningen och skapade ljudproblem i lägenheterna. Lägenheterna var projekterade för ljudklass B, men vid mätningar visade det sig att många av dem erhöll ljudklass D på grund av de mindre lämpliga anslutningarna till tilluftsdon. Då den ursprungliga ventilationsentreprenören hade gått i konkurs fick byggtreprenören ta in en annan ventilationsentreprenör, för att byta ut kanalsystemen i lägenheterna. När kanalsystemen i lägenheterna var utbytta erhöles ljudklass B, som projekterat. (Kempe 2017b).

Figur 3.7 Bild på inklippt anslutning till tilluftsdon med vassa kanter i stället för ett förtillverkat T-rör, vilket gav höga ljudnivåer i rum.

Figur 3.8 Exempel på vad en skruv på olämplig plats i tilluftsdon kan orsaka kraftigt ökat ljud (bilder från Kempe 2013, Kempe 2014b, Kempe 2017b).

När ljudmätningar utfördes i provlägenhet erhöles 23 dB(A) i sovrum 1, medan i sovrum 2 erhöles 32 dB(A), som har samma storlek och luftflöde. Då tilluftsdonets frontplåt demonterades kunde en plåtskruv som fixerat donet i kanaländen ses (se figur 3.8). Orsaken till denna plåtskruv var att förstärkningar i väggen för montage av donen saknades, så montage-skruvarna inte fick fäste. Plåtskruven demonterades och ljudmätningen gjordes om. Den nya ljudmätningen i sovrum 2 gav 23 dB(A) samma som i sovrum 1.

3.5 Utrymme för ventilationskanaler i flerbostadshus

3.5.1 Utrymme för ventilationskanaler i lägenheter

Det är viktigt med schaktplacering i flerbostadshuset, så att det är enkelt för tilluftssystemet i lägenhet att nå till alla sovrum samt vardagsrummet. Vidare behöver utrymmet i schaktet vara ”tillräckligt” stort för annars kommer tryckfall, ljud och elanvändning att öka för ventilationen. Kanalerna som går från fördelningslåda alternativt fördelningskanal till lägenheterna och som fördelar luften i lägenheterna är oftast 125 mm. Dessa kanaler går i schakt eller är ingjutna i vägg.

För att minska risken med korsningar mellan kanaler byggs höjd för det en fördel om man kan dela upp lägenheterna i våta (tappvatten, avlopp, frånluft) och torra (tilluft) rum. (Kempe 2017a)

Det finns två huvudprinciper för dragning av tilluftssystem i lägenheter.

- Vid platsgjutet/filigranbjälklag gjuts tilluftskanalerna in i plattan och då används takdon i lägenheten under alternativt golvdon till lägenheten över. Det är viktigt att tänka på andra typer av rör som också ska gjas in i bjälklaget. Här används ofta 100 mm kanaler och en specialbøj till takdonet då utrymmet är begränsat.
- Vid prefab/ hålbjälklag med pågjutning dras kanalerna oftast under bjälklaget ovan ett undertak i hall, bad och klädkammare eller över en garderobsvägg. Det är en fördel om det är en inre takhöjd i lägenheten på 2,6 m, så att det finns tillräckligt med plats mellan undertak och bjälklag. Här är det en fördel om man kan tillse att det är minst 3D i raksträcka före tilluftsdonet för att begränsa egenljugalstringen. Det förekommer ibland att man nyttjar hålen i hålbjälklaget som ventilationskanaler.

3.5.2 Luftvärmesystems utrymmesbehov

Används luftvärme ska värmebatteri för lägenheten sitta i lägenheten eller strax utanför för att minimera värmeförlusterna från luftvärmesystemet. Kanalerna till luftvärmesystemet bör isoleras med 50 mm kanske lite mer, så att huvuddelen av värmen i luftvärmen kommer fram till de rum som ska ha värmen. (Kempe 2014f)

Risk

Om det glöms bort att luftvärmekanaler ska isoleras och värmen inte fram till de rummen som behöver värmen. Det finns flera exempel där man har behövt komplettera med elradiatorer för att det inte fanns plats att komplettera med isolering på luftvärmesystemet ovan ett undertak.

Vid luftvärme är det viktigt att ha luftflödesbalans, för att minimera värmebehovet.

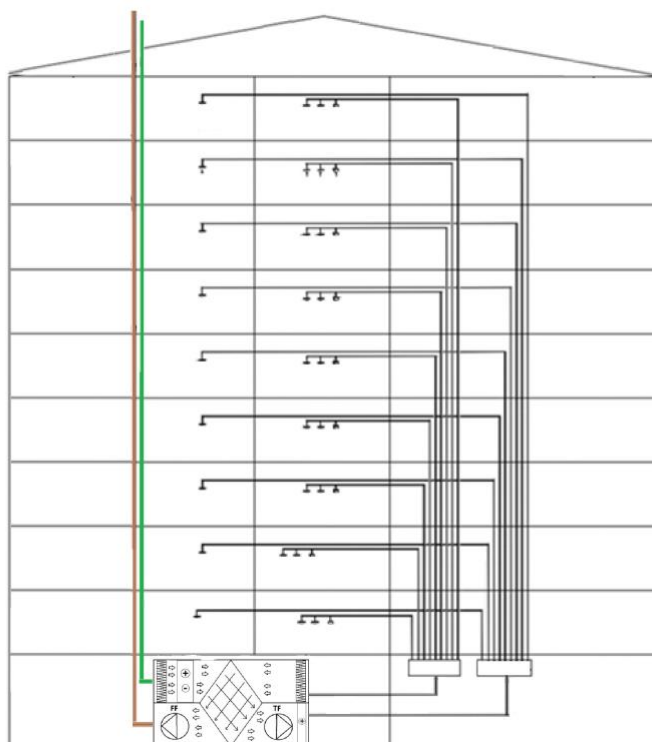
3.5.3 Placering av ventilationsaggregat

Det finns i princip tre placeringar av ventilationsaggregat som har olika för- och nackdelar.

- Centralt aggregat på vind eller översta våningen.
- Centralt aggregat i källare
- Lägenhetsaggregat

Centralt aggregat på vind eller översta våningen ger korta dragningar av ute- och avluftskanaler, vilket ger möjlighet till små värmeförluster.

Centralt aggregat i källare ger långa dragningar av ute- och avluftskanaler för att komma upp ovan yttertak, vilka ofta har endast kondensisolering, vilket ger stora värmeförluster.

Figur 3.9 Exempel på ventilationssystem med centralt aggregat i källare med långa ute- (grön) och avluftskanaler (brun) med stora värmeförluster, då de oftast bara är kondensisolerade (bild från Kempe 2020a, Kempe 2020b).

Lägenhetsaggregat ger många servicepunkter samt relativt sett stora värmeförluster till ute- och avluftskanalerna. (Kempe 2014e)

3.6 Lokaler i flerbostadshus

Lokaler i flerbostadshus bör ha egna ventilationsaggregat (Kempe 2017a), då de annars kan orsaka ett högre tryck i systemet, med högre elanvändning och mer ljud.

Skulle det visa sig senare i projektet att något schakt blir för litet ska det ändras för annars finns risken att tryckfallet i den/de kanalerna blir dimensionerande för hela systemet med högre elanvändning och mer ljud, som konsekvens. Förändringen av schaktet ska återkopplas till personerna i de tidiga skedena, så samma problematik inte kommer i nästa projekt. Detta för att livslängden på ventilationssystemet är i storleksordningen 50 år.

3.7 Nybyggnad

Det behövs ett större fokus på program- och systemskedena med en samverkan mellan arkitekt och tekniska konsulter, för att erhålla bra förutsättningar för en bättre fungerande helhet.

Om man då beaktar att energiinnehållet i frånluften är runt $55 \text{ kWh/m}^2, \text{år}$ för flerbostadshus i Mälardalen, så inses att mindre avvikelse i luftflödesbalansen och funktionen för ventilationens värmeåtervinning kommer att få stor betydelse för byggnadens värmeanvändning och energiprestanda. Så det gäller att erhålla korrekt funktion för luftflöden/luftflödesbalans samt ventilationens värmeåtervinning. I nybyggda flerbostadshus finns en risk för övertemperaturer under sommaren som

beror delvis på solinstrålning, men även på hushållselens värmebidrag. Hushållselens värmebidrag kan indirekt ses i figur 3.1. (Kempe 2020b)

3.8 Renovering

Inför renovering är det viktigt att mäta upp byggnadens luftflöden och annat för att kunna normera till normenliga luftflöden. Annars finns en risk att missbedöma besparingen med olika ventilationsåtgärder. Om man behåller befintliga frånluftskanaler är det viktigt att kontrollera deras täthet, så att det inte läcker in kall uteluft på vinden i frånluftssystemet, så att värmeåtervinningen blir lägre samt det behövs mer fläktel för att få rätt luftflöden i lägenheterna.

Vid ombyggnad från F-system till FTX-system är det viktigt att hitta en lämplig dragning av tilluftssystemet.

Mätning och inventering är grunden för att ta fram relevanta beräknings-, dimensionerings- och kalkylförutsättningar för nya installationer och byggnadens energiprestanda samt korrekta jämförelsetal för uppföljningen av renoveringen (Kempe 2019a). Mer finns att läsa i ICHB Guide FTX, (Wahlström 2018).

4 Ventilation lokaler

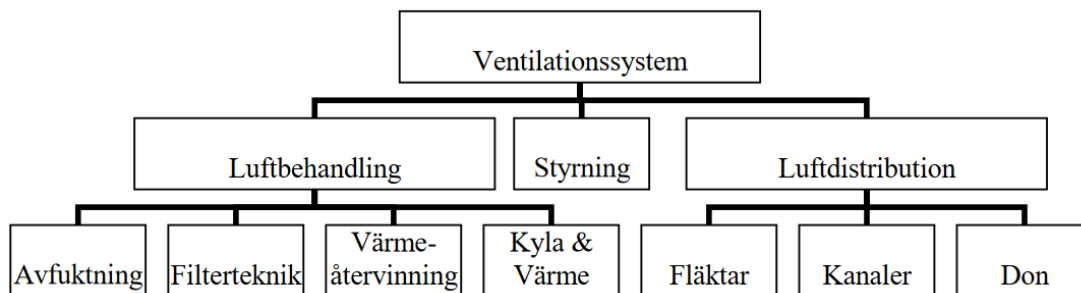
Lokalbyggnadssektorn är mycket diversifierad. Det finns väldigt många olika typer av byggnader som inrymmer vitt skilda verksamheter. Olika typer av verksamhet kan ställa olika krav på byggnadernas luftkvalitet, termisk komfort m.m. Dessutom kan olika verksamhet innebära tämligen olika belastning på inomhusmiljön, i form av alstring av värme, fukt och föroreningar.

Normalt kan olika tekniska lösningar uppfylla de krav som ställts – under förutsättning att projekteringen utförs med hänsyn till tydligt formulerade och verifierbara funktionskrav och kännedom om byggnadens och verksamhetens förutsättningar. Ett sådant arbetssätt innebär att mindre lämpliga principlösningar kommer att väljas bort i ett tidigt skede. Vidare är det ofta av underordnad betydelse vilken av de återstående principlösningarna som väljs – det viktiga är istället att den valda lösningen projekteras och dimensioneras med helhetssyn på byggnaden och installationstekniken som system. En gemensam nämnare är att det förutom krav på inneklimatets kvalitet alltid ställs mer eller mindre skarpa krav på effektiv energianvändning. Några exempel på olika typer av lokalbyggnader är:

- Kontor
- Skolor/ förskolor
- Handel (butiker, köpcentrum)
- Sjuk o hälsovård (operation)
- Idrott (sporthall med och utan publik, ishall, badhus, gym)
- Hotell och restauranger
- Museer, teatrar, konsert- och biograflokaler
- Laboratorielokaler för forskning och för produktion
- Lagerlokaler

Lokalerna i listan ovan skiljer sig åt i flera avseenden; exempelvis beträffande persontäthet, verksamhetstider, byggnadskonstruktion, klimatskärm, teknisk utrustning, värme- och föroreningsalstrande processer etc. Detta gör att förutsättningarna kan vara vitt skilda för olika typer av lokaler. I grunden är emellertid byggnadernas ventilationssystem uppbyggda av samma komponenter och delsystem.

Det finns alltid ett delsystem för luftbehandling, ett för styrning och ett tredje för luftdistribution av ventilationsluft. Möjlighet att ändra luftens vatteninnehåll, speciellt genom fuktning byggs endast in när verksamheten ställer speciella krav på fuktstyrning, t ex i museer, konsertlokaler och speciella produktions- och laboratorielokaler. Den grundläggande uppbyggnaden av ventilationssystem och delsystem illustreras schematiskt i figur 4.1.

Figur 4.1 Ventilationssystem och deras delsystem (BELOK 2016c). Schemat bygger vidare på en kategorisering som presenteras bl a i SS-EN 13053:2019.

I de följande avsnitten presenteras en kort redogörelse för aktuella problemställningar relaterade till ventilation i lokaler. Redogörelsen i föreliggande avsnitt har till stor del hämtats från Abel och Elmroth (2012) och från ett flertal BELOK-rapporter.

4.1 Luftflödets storlek

Som redan betonats, bestäms luftflödets storlek av dels vilka krav som ställs på luftkvalitet och termiskt klimat, dels hur stor den interna alstringen av föroreningar och värme är. Ventilationen har alltid till uppgift att svara för borttransport av föroreningar så att god luftkvalitet säkerställs. Den interna föroreningsalstringen och kravet på luftkvalitet eller luftrenhet bestämmer hur stort luftflödet minst måste vara.

I lokaler har ventilationsluften ofta även till uppgift att föra bort värmeöverskott under arbetstid. I de fall då hela värmeöverskottet ska föras bort med luft, blir luftflödet ofta betydligt större än det som krävs för att klara kraven på bra luftkvalitet. Då är det således kravet på att det inte får vara för varmt som i praktiken bestämmer luftflödet.

I laboratorier, industrilokaler och andra liknande arbetslokaler kan det finnas dragskåp, draghuvar, sprutboxar eller andra utsug som kräver ett stort luftflöde. Om summan av dessa utrustningars luftflöden är större än det tilluftsflöde som krävs för att säkerställa rätt luftkvalitet eller rumstemperatur, är det dessa utrustningars luftflödesbehov som bestämmer luftflödet i lokalen.

Därutöver finns speciella lokaler med höga krav på luftrenhet. Då är det dessa krav som dimensionerar och det kan krävas mycket stora luftflöden. Exempel på detta är operationsalar och rum för postoperativ vård i sjukhus. Andra exempel är renrum för speciell forskning och produktion.

Det är viktigt att den som ska projektera ett ventilationssystem eller utreda ett ventilationssystemets funktion alltid gör helt klart för sig vilket av följande krav som bestämmer hur stort luftflöde som krävs:

- kravet på god luftkvalitet med hänsyn till människors hälsa och välbefinnande
- kravet på att det inte får bli för varmt
- behovet av att ersätta frånluft från exempelvis skyddsventilerade arbetsplatser
- höga krav på luftrenhet med hänsyn till speciella verksamheter och processer

Krav och tumregler

Som tumregel används ofta ett hygiensluftflöde på 10 l/s per person. Detta värde stämmer överens med Arbetsmiljöverkets krav (tidigare allmänna råd) om minst 7 l/s per person plus 0,35 l/s per m² golvarea om persontätheten motsvarar 1 person per ca 10 m².

I arbetslokaler (typ kontor) med vattenburen komfortkyla innebär detta luftflöde typiskt ett specifikt luftflöde på ca 1,5 á 2 rumsvolymer per timma (1,5–2,0 oms/tim). I lokaler där komfortkylningen sker med just ventilationen kan det istället behövas över 5 oms/tim.

I sammanträdesrum och klassrum är persontätheten typiskt så hög att hygienluftflödet motsvarar 4–5 oms/tim.

I stormarknader, varuhus och andra försäljningslokaler kan behovet att föra bort överskottsvärme vara så stort att det kan behövas ett ventilationsflöde motsvarande 5 á 10 oms/tim. Andra exempel på lokaler med mycket stort behov av luftflöde är skyddsventilerade arbetsplatser, laboratorier, operationsrum och renrum för forskning eller tillverkning exempelvis av läkemedel. Det kan där handa om luftflöden i intervallet 5–500 oms/tim. I sådana fall är det mycket vanligt med cirkulationsluft eller återluft. Den höga graden av luftrenhet i exempelvis ett renrum bygger på just återluft i kombination med effektiva filter.

4.2 Väderanpassade luftflöden

En erfarenhet från flera fastighetsförvaltare av lokalfastigheter är att lokalbyggnader i många fall har onödigt och omotiverat höga ventilationsflöden, speciellt vintertid (BELOK 2019a). Det kan vara fråga om äldre ventilationssystem med konstanta luftflöden (CAV) där luftflödet dimensionerats för borttransport av överskottsvärme, men där det höga luftflödet bibehålls även när det inte föreligger behov av komfortkyla. En konsekvens blir då att energianvändningen blir onödigt hög, och det kan bli utkylt inomhus, beroende på värmesystemets funktion. Det finns flera exempel på lokalförvaltande organisationer som därför arbetar aktivt med att i befintliga byggnader anpassa ventilationsflödena med hänsyn till rådande verksamhet och rådande utomhusklimat. Man försöker åstadkomma lägre energianvändning med bibehållen eller förbättrad kvalitet på inomhusklimatet genom att reducera luftflödena vid kall väderlek och under perioder med litet behov, t ex vid låg personbelastning.

Ibland hävdas att luftläckaget genom klimatskärmen kompenserar för ett reducerat ventilationsflöde, speciellt vid kall väderlek. Hur stort luftläckaget blir i verkligheten kan dock variera stort. Exempel på mätningar och beräkningar som redovisas i den ovannämnda rapporten tyder på att det inte är generellt försvarbart att förlita sig på en sådan effekt.

Det finns även en utbredd uppfattning att det med reducerade luftflöden går att markant reducera förekomsten av klagomål på torr luft inomhus. Förutom denna förmodade nytta tillsammans med en stor energibesparingspotential finns risker som måste hanteras så att tillräckliga hygienflöden och godtagbar luftkvalitet säkerställs. Endast i undantagsfall finns emellertid någon dokumentation beträffande metoder eller utfall i praktiken. Ett exempel på dokumentation återfinns i en rapport av BELOK (2019a). Det projektet var inriktat mot kvalitetssäkrat arbete med driftoptimering som innefattar reduktion av ventilationsflöden. Erfarenheter från flera lokalförvaltande organisationer samlades in och fältmätningar genomfördes som demonstrationsexempel.

Beträffande den ovannämnda effekten av ett reducerat luftflöde på inomhusluftens relativa fuktighet vintertid kan vi notera att vid typisk kontors- eller skolverksamhet leder en halvering av uteluftstillförseln från ett högt flöde till ett ”normenligt” flöde på 10 l/s per person till några enstaka procentenheter högre relativ fuktighet inomhus. En

ytterligare halvering ner till 5 l/s per person ger ytterligare ca 5 procentenheter högre relativ fuktighet inomhus. Inverkan på inomhusluftens relativa fuktighet är således begränsad, så länge normenlig ventilation ska säkerställas.

4.3 Konstanta eller behovsanpassade luftflöden?

Under 1990-talet blev en effektiv flödesreglering av fläktar möjlig genom att det kom fram billiga frekvensomriktare för varvtalsreglering av asynkronmotorer. I början av 2000-talet skedde en utveckling av nya tilluftsdon, som gjorde det möjligt att skapa fungerande system med behovsstyrda luftflöden (DCV – Demand Controlled Ventilation). För att tilluftsdon ska kunna användas i DCV-system krävs att de klarar att arbeta inom ett brett flödesområde, dels med låg inblåsningstemperatur, ned till +15°C, utan att det uppstår störande drag, dels utan att det uppstår störande ljud. Det här har lett till att ventilationssystem, i stället för vattenbaserade komfortkylsystem, åter blivit en vanlig lösning i nya lokalbyggnader, men nu med behovsstyrt variabelt luftflöde.

Konstantflödessystem, CAV-system, i äldre befintliga lokalbyggnader byggs ofta om till behovsstyrd ventilation, som en energisparåtgärd. I ett DCV-system, anpassas luftflödet i det enskilda rummet automatiskt till det aktuella behovet som finns på rumsnivå. Systemet klassificeras som en undergrupp av variabelflödessystem, VAV-system.

Ventilationsbehovet bestäms av krav som ställs på termiskt klimat och/eller luftkvalitet och luftflödena styrs efter en eller flera uppmätta indikatorer – ofta närvaro, temperatur och koldioxidhalt. En förutsättning för ett väl fungerande DCV-system är att det projekteras, installeras, injusteras och driftas på ett genomtänkt och korrekt sätt. BELOK (2016b) har genomfört en övergripande uppföljning av installerade DCV-system i Sverige. Trots att grunderna för fungerade behovsstyrd ventilation är välkända och ganska enkla sker ibland misstag som leder till mer eller mindre allvarliga funktionsbrister. Några grunder som måste vara uppfyllda är:

- VAV-donen måste klara tillräckligt stort tryckfall (typ 120 Pa).
- Tilluftskanalerna måste vara tillräckligt isolerade (temperaturhöjning till längst bort belägna tilluftsdon bör inte överstiga 1°C vid lägsta luftflöde).
- Alla tilluftsdon måste fungera utan risk för buller vid det högsta kanaltryck som kan uppträda.
- Inga don får ge drag vid tilluftstemperatur 16°C eller lägre. Blanda inte don med olika egenskaper.

Detta finns exempel på hur ett, kanske endast litet, förbiseende kan radera hela funktionen hos systemet. Om t ex ett DCV-system inte kan ge avsedd komfortkyleffekt – exempelvis på grund av att inblåsningstemperaturen är för hög – så kommer styrsystemet att kalla på kyla men kyleffekten uteblir. Efter hand kommer spjällen som styr luftflödet att öppna allt mer. Till sist står kanske merparten av spjällen i systemet öppna. Men eftersom inblåsningstemperaturen är för hög blir även rumstemperaturen för hög. Beroende på hur systemet dimensioneras – dvs hur många rum som kan ha maximalt luftflöde samtidigt – kommer kanske merparten av rummen att få allt för lågt luftflöde – och allt för hög rumstemperatur.

Tilluftsdonen ska ha en lämplig så kallad kastlängd, dvs luftstrålen ska nå lagom lång sträcka från donet. Detta gäller både vid system med konstanta luftflöden och vid variabla luftflöden. Om luftstrålen når fram till ett hinder, t ex en vägg, med

bibehållen hög lufthastighet så kommer luftstrålen att ändra riktning och kanske tränga ner i vistelsezonen och skapa risk för obehag i form av drag. Detta kan även ske om luftstrålarna från två tilluftsdon krockar och därför tränger ner i vistelsezonen. När det är fråga om konstanta luftflöden kommer problemet troligtvis att ge sig till känna omedelbart. I fallet med variabla luftflöden kanske problemet inte märks förrän vid maximalt ventilationsbehov då luftflödena är höga.

Regleringen av DCV-system sker ofta, som redan nämnts, med hänsyn till närvaro, temperatur och någon form av luftkvalitetssensor. Om närvarosensorn i ett rum känner närvaro ökar flödet från ett minflöde till ett s.k. närvaroflöde. I kontor, skolor etc. sätts minflödet typiskt till ca 0,35 l/s per m² golvarea. Vilken nivå närvaroflödet sätts till beror på verksamheten. I exempelvis ett klassrum dimensionerat för ca 30 personer väljs ofta ett närvaroflöde som är tänkt att räcka till ca 5 personer, t ex 50 l/s.

Om rumstemperaturen och/eller koldioxidkoncentrationen stiger kommer luftflödet att öka successivt upp mot maxflödet, som typiskt motsvarar 8–10 l/s per person (240–300 l/s i klassrum som det nyss nämnda). Normalt är det fråga om proportionell reglering av luftflödet över ett p-band för temperaturen på säg 2 grader, t ex inom intervallet 22–24°C. På motsvarande sätt sker en proportionell reglering av flödet över ett p-band för koldioxidkoncentrationen på säg 200 ppm, ofta inom intervallet 800–1000 ppm. Den av signalerna (temperatur eller koldioxid) som leder till högst flöde bestämmer reglersystemets börvärde för luftflödet i det aktuella rummet. För att regleringen enligt ovan ska fungera i praktiken krävs att givarna mäter rätt.

Givare av rätt kvalitet

Mätosäkerheten måste vara tillräckligt liten i förhållande till den avsedda uppgiften. Temperaturgivare med en mätosäkerhet på maximalt ±0,5°C brukar kunna accepteras för allmänventilation. Om det finns speciella krav på noggrann temperaturhållning kan det vara nödvändigt att regelbundet kalibrera och justera givarna och/eller välja noggrannare givare. Koldioxidgivare kan ha mätosäkerheter på 50 á 100 ppm. Vid jämförelse med ett kalibrerat referensinstrument händer det dock ibland att man noterar avvikelser långt över 100 ppm. I sådana fall kan det vara nödvändigt att reducera kalibreringsavvikelsen, antingen genom att korrigera mätsignalen, eller genom att byta ut givaren mot en med mindre felvisning.

I system för allmänventilation är det troligen sällsynt att givarna kontrolleras eller kalibreras. Det förekommer koldioxidgivare som av leverantören uppges vara ”självkalibrerande”. Hur väl detta fungerar är inte klarlagt.

Det har under senare år blivit allt vanligare med speciella givare som mäter något av många förekommande mått på förekomst av luftburna partiklar, eller någon form av totalhalt flyktiga organiska ämnen (TVOC). I vilken mån sådana givare är kvalitetssäkrade med känd funktion och med väldefinierad och acceptabel mätosäkerhet är inte klarlagt. I det här sammanhanget är just begreppet VOC eller TVOC långt ifrån väldefinierat. En VOC-givare reagerar på väldigt många olika enskilda ämnen, men den reagera troligtvis mycket olika på olika ämnen. Ett ämne kan ge en stark signal medan ett annat ämne ger en i stort sett obefintlig signal. Det är möjligt att sådana givare med framgång kan användas för reglering av ventilation, men det finns ingen som helst möjlighet att koppla mätvärdet till någon risk för vare sig ohälsa eller bristande komfort.

Givarna korrekt placerade

Det förekommer att givarna monteras i vistelsezonen, vilket förefaller lämpligt

eftersom det är klimatet i vistelsezonen som ska mätas och regleras. Det kan dock uppstå problem om en temperaturgivare monteras så att den påverkas av värmeledning eller -strålning till/från ytor som har en väsentligt annorlunda temperatur jämfört med den som ska mätas. Det kan t ex vara en rumstemperaturgivare som påverkas av kyla från ett tilluftsdon eller från en ytterväggskonstruktion.

Det kan alltså hända att givare i rummet inte mäter förhållandena i vistelsezonen korrekt på grund av att de placerats olämpligt. Då skulle ett bättre alternativ kunna vara att placera givarna i frånluftskanalen. En fördel kan då vara att mätvärdet är ett slags medelvärde av förhållandena i rummet. Det kan vara en fördel, men inte nödvändigtvis – exempelvis om det råder en kraftig temperaturgradient i ett rum med hög takhöjd så kan temperaturen i frånluftskanalen vara väsentligt högre än temperaturen i vistelsezonen.

Reglerparametrarna lämpligt inställda

Ytterligare en förutsättning för fungerande luftflödesreglering är att reglerparametrarna måste vara rätt inställda. Det handlar om att börvärden och p-band mm ska ha lämpliga värden. Det är inte alls säkert att de grundinställningar som systemet levererades med fungerar optimalt. Tvärt om är det ofta nödvändigt att göra justeringar av inställningarna efter hand, för att anpassa systemet med hänsyn till brukarnas önskemål och husets förutsättningar. I det sammanhanget är det av största vikt att alla ändringar dokumenteras. Det kan mycket väl visa sig nödvändigt att återställa regleringen till ett tidigare läge.

4.4 Behov och önskemål från teknisk förvaltning och fastighetsdrift

I ett projekt på temat Innovativa ventilationssystem gjordes intervjuer med representanter för Akademiska Hus, AMF Fastigheter, Fabege, Fortifikationsverket, Skolfastigheter i Stockholm AB, Specialfastigheter, Statens Fastighetsverk, Uppsala Kommun och Wallenstam. Synpunkter samlades också in från Fastighetskontoret Stockholms stad, Jernhusen, Malmö stad och Västfastigheter (BELOK 2016c).

Många av de intervjuade fastighetsägarna uppgav först att förbättrad ventilationsteknik framförallt innebär bättre teknisk prestanda avseende verkningsgrader, tryckfall, avancerad teknik med smarta styrfunktioner osv. Diskussionen landade emellertid ofta i att det egentligen är andra, mer svårkvantifierade faktorer, som t ex robusthet, enkelhet och driftsäkerhet, som bör prioriteras för att kunna åstadkomma påtagligt bättre ventilationssystem.

Av intervjumaterialet att döma råder det inte någon enighet beträffande uppfattningen om gällande krav och rekommendationer på ventilationsluftflöde. Några ansåg att kraven idag är för hårda för deras typ av byggnader, medan andra hävdade motsatsen och uttryckte oro för att inomhusmiljön kan bli lidande. Några menade att kraven bör vara mindre generella och mer specifika för olika typer av byggnader. Att det råder olika uppfattningar beror delvis på att de intervjuade förvaltar väldigt olika typer av byggnader och har olika driftsorganisationer.

För fastighetsägare med små driftsorganisationer i förhållande till byggnadsbeståndet är det mycket viktigt att kunna styra och övervaka sina byggnader från ett och samma kontrollrum. En del vill ha få centrala teknikrum för att ha allt samlat på ett ställe vid service medan andra gärna har många decentraliserade aggregat, dels för redundans och dels för att kunna sektionera.

För några fastighetsägare är det mycket viktigt att de själva har möjlighet att programmera och anpassa styrsystem medan andra fastighetsägare absolut ville ha färdiga paketlösningar där man slipper sätta sig in i tekniken. Det ena behöver inte utesluta det andra.

En återkommande önskan är att systemen ska vara robusta, driftsäkra, enkla att bygga och sköta samt även helst vara beprövade. Detta gäller inte minst företag med externa driftsorganisationer som på grund av LOU måste upphandlas och eventuellt bytas ut med jämna mellanrum. För förbättrad enkelhet vill man gärna att olika delsystem integreras till ett och samma, t ex styrsystem för belysning och ventilation. Men det är viktigt att detta inte försämrar möjligheten till felsökning. Mer än en fastighetsägare påpekar att de blivit lovade att olika system utan problem ska kunna kommunicera med varandra. Detta har i praktiken ofta varit väldigt problematiskt eller inte fungerat alls.

En önskan om högre grad av innovation på ventilationsområdet står möjligen i viss kontrast önskemålet om att tekniken ska vara beprövad. Några av de intervjuade nämnde att det ofta blir nödvändigt att vara innovativ vid ombyggnationer, exempelvis för att åstadkomma bättre möjligheter till speciallösningar i situationer med platsbrist, vilket är väldigt vanligt vid både ny- och ombyggnation, men framförallt vid ombyggnation. Några framförde att man upplever att ventilationsbranschen generellt är trög och att gamla beprövade lösningar prioriteras framför innovativa förbättringar.

Flera fastighetsägare nämnde hur viktigt det är att ha en bra driftsorganisation med bra fastighetstekniker. Man upplever att det råder brist på fastighetstekniker och är orolig över hur svårt det är att rekrytera personer som besitter de många väldigt olika kompetenser som krävs i yrket.

4.5 Ozonalstrande apparater

Ozon i inomhusmiljöer är ett aktuellt problemområde. Almerud et al. (2020) bedömer att användningen av ozon i olika applikationer inomhus ökar i Sverige idag. Vidare förefaller regelverket otydlig och det finns många personer som riskerar att exponeras för ozon i arbetslivet. Av dessa anledningar behandlas användningen av ozon separat i detta avsnitt.

Ozon är en mycket reaktiv gas som har känd och allvarlig hälsopåverkan. Slemhinnor blir irriterade, andningsvägarna skadas, astmasymtom förvärras och lungorna kan ta permanent skada. Material som utsätts för ozon bryts ner; exempelvis vittrar gummipackningar sönder och stålplåt rostar. Marknära ozon bildas vid fotokemiska reaktioner mellan ämnen i trafikavgaser under inverkan av solstrålning. Under soliga vår- och sommardagar tillförs alltså ozon utifrån, via ventilationen. Någon ytterligare tillförsel av ozon till människors vistelsemiljö ska emellertid aldrig ske.

Ozon används ibland för att bryta ner fetter i frånluften från stekbord etc. Det anses vara en effektiv och ekonomisk metod för att reducera behovet av att rensa imkanaler. Ozongeneratorer används ibland även med avsikt att dämpa dåliga lukter t ex i soprum eller i samband med sanering efter bränder – alltså i miljöer där människor inte vistas mer än tillfälligt. I system där ozongeneratorer är i drift är det av största vikt att förhindra återföring av ozon med tilluften eller att människor utsätts för hälsorisker på annat sätt – exempelvis genom att driftpersonal av misstag exponeras för ozon vid service av frånluftssystemet.

Almerud et al. (2020) följde upp ett antal patientfall där personal blivit exponerad för ozon. Det handlade både om ozon i storkök och om ozon från aggregat för lukt borttagning. De studerade fallen visade på en uppenbar risk att bli kraftigt exponerad och att det finns betydande hälsorisker med ozongenereringsanläggningar som inte hanteras på rätt sätt.

Trots att det är känt att ozon är hälsovådligt förekommer det att ozongeneratorer säljs som allmänt luftkvalitetsförbättrande utrustningar med en påstådd luftrenande effekt. Det förekommer att marknadsföringen ger sken av att ozonet bryter ner och eliminerar föroreningar och att endast vattenånga och koldioxid återstår. Så är emellertid inte fallet. Istället kan det bildas andra potentiellt hälsopåverkande luftföroreningar. Exempelvis kan i grunden harmlösa organiska ämnen oxideras till aldehyder, t ex formaldehyd, som har kända negativa och påtagliga hälsoeffekter. Det amerikanska naturvårdsverket US EPA tillhandahåller utförlig information om ozon och speciellt om ozongeneratorer som säljs som påstådda luftrenare (<https://www.epa.gov/indoor-air-quality-iaq/ozone-generators-are-sold-air-cleaners>).

Förutom det ovannämnda kravet i BBR, som förbjuder bruk av ozongeneratorer i tilluft, finns inga svenska myndighetskrav som reglerar användandet av ozongeneratorer. De finns dock hygieniska gränsvärden avseende ozon för arbetsmiljö, se AFS 2018:1. Dessutom några viktiga branschvägledningar.

Imkanal 2012:2 (2015) är en brett förankrad branschrekommendation avsedd att användas som underlag för utformning av imkanaler. Skriften behandlar vikten av materialval med hänsyn till korrosion, risken för återföring av ozon med tilluften och arbetsmiljöaspekter relaterade till köks- och servicepersonalens säkerhet och hälsa.

I ett projekt i samverkan mellan BELOK och BELIVS utvecklades en testmetodik för att mäta och utvärdera hur fettavskiljningssystem i storköksventilation kan öka möjligheten till värmeåtervinning. Den branschrekommendation som publicerades summerar funktionen hos olika ozonbaserade principlösningar och redogör för åtgärder för att minimera riskerna vid användning av ozon (BELOK, 2019c).

Plåt & Ventföretagen (2021) har tagit fram ett informationsmaterial som rör hantering av ozon i ventilationssammanhang. Materialet har tagits fram i samverkan med Skorstensfejaremästares Riksförbund, Arbetsmiljöverket, Boverket, Folkhälsomyndigheten och FunkiS. Materialet togs fram som oberoende information och kunskapsbas beträffande hantering av ozon ur drift- och arbetsmiljöperspektiv. Materialet utgör stöd för projektörer, entreprenörer och byggherrar samt brukare. <http://ozonventilation.se/>

Det kan inte uteslutas att det med påslagna luftrenare som genererar ozon så finns risk att halterna överskrider gällande riktvärden och WHO rekommendation. Enda sättet att kontrollera detta är att göra en mätning av ozonhalter vid typisk användning. Mätutrustning kan hyras av t ex IVL, Svenska miljöinstitutet.

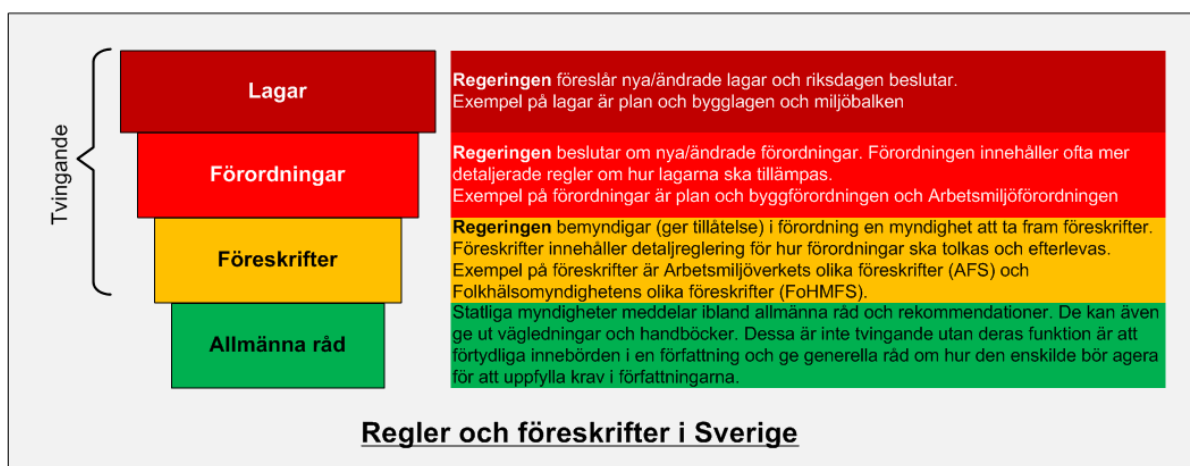
5 Ventilation och inneklimatkrav (regelverk) samt kontroller

5.1 Allmänt om regler och lagar

Det finns en rad olika lagar och regler som är bindande för alla i Sverige. Vanligtvis delas dessa in i fyra olika kategorier; grundlagar, lagar, förordningar och föreskrifter. Med ett samlingsnamn kallas de för författningar.

Vissa områden påverkas även av överstatliga organisationer såsom FN och EU. EU utfärdar bland annat direktiv för att harmonisera medlemsländernas lagstiftning. Därefter överlämnar EU till respektive medlemsland att bestämma formerna och tillvägagångssätten för att implementera direktiven i respektive lands lagstiftning.

Lagar, förordningar och föreskrifter är alltid tvingande medan, allmänna råd som följer med föreskrifter, mer tjänar syfte att vägleda och ibland visa på goda exempel. De allmänna råden och rekommendationer är förtydligande för hur de olika regelverken ska tolkas. Vägledningar och handböcker, tillsynsvägledning med mera är mer av karaktären bakgrundsbeskrivningar på ett mer allmänt sätt där det även kan finnas referenser till bakomliggande forskning etcetera (SKR 2019).

Figur 5.1 Lagar, förordningar, föreskrifter och allmänna råd

Genom de flesta regelverk från myndigheter sätts minimikrav som aldrig får underskridas. Minimikraven är satta för att inte ohälsa eller skador ska riskera uppstå. I många fall missuppfattas minimikraven som ”önskvärda” värden. Det finns flera exempel på att när minimikrav från flera regelsystem och föreskrifter kombineras uppstår oönskade komplikationer. I praktiken är det ofta sammansatta krav (på exempelvis bättre komfort) som styr den nödvändiga nivån.

I tabell 5.1 sammanställs några regler och råd avseende ventilation i anslutning till PBL plan- och bygglagen, miljöbalken, arbetsmiljölagen samt lagen om skydd mot olyckor.

Tabell 5.1 Några regler och råd avseende ventilation

Lagstiftning					
	Plan- och bygglagen, PBL (2010:900)	Miljöbalken (1998:808)	Lagen om skydd mot olyckor (2003:778)	Arbetsmiljölagen (1977:1160)	Luftkvalitetsförfordning (2010:477) (Miljöbalken/ Regeringsformen)
Ansvarig myndighet	Boverket	Folkhälso-myndigheten/ Socialstyrelsen	MSB	Arbetsmiljöverket	Naturvårdsverket
Lokal/ regional tillsynsmyndighet	Kommunal byggnadsnämnd Stadsbyggnadskontor	Kommunal miljönämnd Miljöförvaltning	Kommunala nämnder Räddningstjänst	Regionala arbetsmiljöinspektionen	Kommunal miljönämnd Miljöförvaltning Naturvårdsverket **
När och var?	Nybyggnad, till- och ombyggnad, OVK	Bostäder och lokaler för allmänna ändamål*	Sotning och brandskydd	Arbetsplatser och skolor, ej förskolor med avseende på barnen	Kvalitet på utomhusluften
Föreskrifter	Boverkets byggregler, föreskrifter och allmänna råd - BBR 29, (BFS 2011:6) med ändringar till och med BFS 2020:4 OVK, Obligatorisk ventilationskontroll (BFS 2011:16) med ändringar fram till och med BFS 2017:10		Myndigheten för samhällsskydd och beredskaps föreskrifter om rengöring (sotning) och brandskydds-kontroll (MSBFS 2014:6)	Arbetsmiljöverkets författningssamling Arbetsplatsens utformning, (AFS 2020:1)	Naturvårdsverkets föreskrifter om kontroll av luftkvalitet, (NFS 2016:9)
Allmänna råd	Boverkets byggregler, föreskrifter och allmänna råd. BBR 29, (BFS 2011:6) med ändringar till och med BFS 2020:4 OVK, Obligatorisk ventilationskontroll (BFS 2011:16) med ändringar fram till och med BFS 2017:10 Boverkets allmänna råd (2012:12) om anmälan för åtgärder som inte är bygglovspliktiga till och med BFS 2017:4 VÄS 3	Folkhälso-myndighetens allmänna råd om ventilation, (FoHMFS 2014:18)	Myndigheten för samhällsskydd och beredskaps föreskrifter om rengöring (sotning) och brandskydds-kontroll (MSBFS 2014:6)	Arbetsmiljöverkets författningssamling Arbetsplatsens utformning, (AFS 2020:1)	

*) Till lokaler för allmänna ändamål räknas bland annat samlingslokaler och lokaler för vård, undervisning och hygienisk behandling, idrottsanläggningar, badanläggningar, hotell och liknande men även köpcentrum såsom exempelvis gallerior.

Grunden i myndighetstillsyn i Sverige regleras till stor del i förvaltningslagen.

**) se Luftguiden Handbok om miljökvalitetsnormer för utomhusluft, version 3; Naturvårdsverket handbok 2014:1, utgåva 1, juni 2014

5.1.1 Bygglagstiftning

Enligt plan- och bygglagen, PBL (2010:900), ska ett byggnadsverk ha de tekniska egenskaper som är väsentliga i fråga om skydd med hänsyn till hygien, hälsa och miljö. Enligt plan- och byggförfordningen, PBF, ska byggnadsverk vara projekterade och utförda på ett sådant sätt att de inte medför en oacceptabel risk för användarnas

eller grannarnas hygien eller hälsa. Dessa krav preciseras i Boverkets byggregler, BBR genom att det där bland annat finns krav på ventilationssystem.

Kraven gäller byggnader i allmänhet och reglerna är tillämpliga vid såväl nyproduktion som vid ändring, renovering. För ventilation framgår det mer i detalj i de allmänna råden när krav finns på anmälan till byggnadsnämnd eller liknande, genom hänvisning till Boverkets allmänna råd (2012:12) om anmälan för åtgärder som inte är bygglovspliktiga BFS 2017:4 VÄS 3 (Boverket 2017).

Dålig luftkvalitet i närheten av bebyggelse kan vara ett problem både i städer och i landsbygdsmiljö. I städerna handlar det ofta om partiklar och gaser som uppkommer från trafik och olika förbränningsprocesser. I sammanhållen bebyggelse på landsbygden, i städer eller i tätorter kan utsläpp från småskalig vedeldning medföra negativa hälsoeffekter. I urbana miljöer krävs ibland modellering av luftkvalitet med hjälp av olika dataprogram för att bedöma hur den planerade bebyggelsen påverkar och påverkas av luftkvalitet.

För utomhusluftens kvalitet, det vill säga den som tillförs en byggnad, finns flera regelverk som sammanflätas. Plan- och bygglagen hänvisar särskilt till miljöbalkens bestämmelser om bland annat miljö kvalitetsnormer som i sin tur är kopplade till luftkvalitetsförordningen.

I luftkvalitetsförordning (2010:477) finns miljö kvalitetsnormer för luft. Miljö kvalitetsnormerna ska följas vid planläggning enligt PBL och av översiktsplanen ska det framgå hur kommunen avser att följa normerna. Det finns i förordningen normer i form av tillåtna halter av partiklar med partikelstorlekarna $\leq 2,5$ mikrometer (PM_{2,5}) och ≤ 10 mikrometer (PM₁₀) i utomhusluft. Utöver högsta tillåtna koncentrationer av partiklar i utomhusluft finns det också normer för koncentrationer (utvärderingströsklar) av ämnena kvävedioxid, kväveoxider, svaveldioxid, kolmonoxid, ozon, bensen, bens(a)pyren, arsenik, kadmium, nickel och bly. De normer som är svårast att följa i tätorter är vanligtvis de för partiklar (PM₁₀) och de för kvävedioxid (NO₂).

Reglerna är också tillämpliga när det gäller uppkomna störningar i befintlig bebyggelse. Kraven gäller byggnader i allmänhet och reglerna är tillämpliga vid såväl nyproduktion som vid ändring och renovering.

Radon

I december 2013 beslutade Europeiska unionens ministerråd om grundläggande säkerhetsnormer för skydd mot de faror som uppstår till följd av exponering för joniserande strålning (rådets direktiv 2013/59/Euratom). Detta har fått till följd att nya lagar och föreskrifter har tagits fram i Sverige. Tillsynsansvaret för radon är delat mellan Arbetsmiljöverket och Strålsäkerhetsmyndigheten.

Av Strålsäkerhetsmyndighetens föreskrifter om radon på arbetsplatser (SSMFS 2018:10) framgår att dessa är tillämpliga om radonhalten i luft överstiger referensnivån i 3 kap. 6 § strålskyddsförordningen (2018:506). Referensnivån för radon är 200 Bq/m³ luft (Bq = becquerel) inomhus i bostäder, lokaler som allmänheten har tillträde till och på arbetsplatser, uttryckt som årlig genomsnittlig aktivitetskoncentration.

För arbete i lokaler anges gränsvärdet för radon som totalexponering under ett år och får inte överstiga 0,36 x 10⁶ Bq h/m³ (årsarbetstid = 1800 h). Detta värde motsvarar en exponering på ca 200 Bq/m³, förutsatt att årsarbetstiden uppgår till 1 800 tim.

Om referensnivån överskrids eller där den inte kan fastställas men kan förväntas överskridas mer än tillfälligt ska en anmälan, enligt § 4 SSMFS 2018:10, göras till strålsäkerhetsmyndigheten. (Arbetsplats definieras, i AFS 2020:1 Arbetsplatsens utformning, som ”En plats för arbete, inklusive förbindelseleder och personalutrymmen, till vilken en arbetstagare har tillträde under sitt arbete. Arbetsplatser kan finnas både inomhus och utomhus och vara både stadigvarande och tillfälliga”)

Trots att referensnivån överskrids så behöver inte föreskrifterna med nödvändighet tillämpas eftersom undantag görs om åtgärder genomförs för att sänka radonhalten enligt en handlingsplan för åtgärder enligt 3 kap. § 2a arbetsmiljölagen (1977:1160) och AFS 2001:1, systematiskt arbetsmiljöarbete. Det vill säga om åtgärden inte utförs omedelbart eller så snart det är praktiskt möjligt att genomföra den, så ska denna föras in i en skriftlig handlingsplan. I planen ska anges när åtgärderna ska vara genomförda och vem som ska se till att de genomförs.

Det är undertryck som kan suga in radongas i hus och en vanlig åtgärd vid radonproblem såväl markradon som radioaktivt byggnadsmaterial är att förbättra ventilationen och för den delen även minska klimatskärmens undertryck mot marken.

5.2 Byggnader generellt – krav

Oavsett om det är en bostad eller en lokal finns det i Boverket byggregler (BBR), avsnitt 6.2 Luft, generella krav på ventilation och inomhusmiljö. När det gäller kravet på *Egenskaper hos luft som tillförs rum* finns en direkt koppling till Naturvårdverkets Miljökvalitetsnormer (MKN). Detta då Boverket här kräver att byggnader och deras installationer ska utformas och placeras så att halten av föroreningar i tilluften inte är högre än gällande gränsvärden för uteluft.

5.3 Bostäder – krav

Vid ändring om- och nybyggnation gäller reglerna enligt Plan- och bygglagen genom i huvudsak Boverkets byggregler och regler kring ändring, VÄS 3 (Boverket 2017).

När det gäller befintliga bostäder, undantaget är egna hem, så är det i huvudsak miljöbalken och lagstiftningen omkring OVK, Obligatorisk ventilationskontroll, som tillämpas.

5.3.1 Miljöbalken

Av miljöbalken (1998:808) framgår att bostäder och lokaler för allmänna ändamål ska användas på ett sådant sätt att olägenheter för människors hälsa inte uppkommer och hållas fria från ohyra och andra skadedjur.

Ägare eller nyttjanderättshavare, verksamhetsutövare, till denna typ av lokaler är skyldiga att skaffa sig den kunskap som behövs med hänsyn till verksamhetens eller åtgärdens art och omfattning för att skydda människors hälsa och miljön mot skada eller olägenhet och vidare vidta de åtgärder som skäligen kan krävas för att hindra uppkomsten av eller motverka besvär för människors hälsa.

5.3.2 Egenkontroll enligt miljöbalken

Alla som bedriver en verksamhet, såsom exempelvis en fastighetsägare, ska kontrollera sin verksamhet för att motverka eller förebygga olägenheter för människors hälsa och miljön. Den kommunala miljönämnden är ansvarig för att

bedriva tillsyn och har rätt att kontrollera om exempelvis egenkontroller sköts som de ska. För en fastighetsägare är det exempelvis alltid bra att ha skriftliga rutiner för underhåll och egenkontroll.

För ventilation gäller exempelvis att se till att den obligatoriska ventilationskontrollen utförs som den ska. Vid misstanke om bristande ventilation såsom vid förekomst av lukter från annan plats än den egna bostaden eller andra tecken på bristande ventilation så ska verksamhetsutövaren, i allmänhet fastighetsägaren, frivilligt initiera undersökningar och mätningar för att hitta orsak och för att kunna åtgärda bristen.

5.3.3 Olägenhet

Begreppet olägenhet för människors hälsa definieras i 9 kap. 3 § miljöbalken. Med olägenhet för människors hälsa avses störning som enligt medicinsk eller hygienisk bedömning kan påverka hälsan menligt och som inte är ringa eller helt tillfällig.

Av förarbeten till bestämmelsen (prop. 1997/98:45) framgår att bedömningen av vad som kan anses vara en olägenhet ska utgå från vad människor i allmänhet anser vara en olägenhet och inte enbart baseras på en enskild persons reaktion i det enskilda fallet. Hänsyn ska dock tas till personer som är något mer känsliga än vad som kan anses normalt, exempelvis allergiker och astmatiker. Innebörden av detta är att klagandens hälsotillstånd inte alltid fullt ut kan beaktas vid bedömningen av om en olägenhet föreligger. Det finns med andra ord en gräns mellan vad som kan anses vara en olägenhet och individuell ohälsa där det i det senare fallet mer är en fråga för sjukvården och inte för verksamhetsutövaren. Lite mer populärt uttryckt så kan kraven för exempelvis en bostad uttryckas som en ”normal” bostad för en ”normal” människa.

För att mer i detalj beskriva vilka kriterier som gäller för bedömning av olägenhet så har Folkhälsomyndigheten utarbetat allmänna råd.

För ventilation gäller folkhälsomyndighetens allmänna råd om ventilation (FoHMFS 2014:18). Där framgår att det vid bedömning av om bristande luftkvalitet innebär olägenhet för människors hälsa så gäller följande:

- För bostäder ska uteluftsflödet, (det vill säga tillförd friskluft utifrån), minst vara 0,35 l/s per m² golvarea eller 4 l/s per person.

Vidare anges att:

- tilluften inte ska vara förorenad,
- det ska inte förekomma lukt från en annan plats än den egna bostaden eller lokalen, till exempel matos eller andra påtagliga eller besvärande lukter,
- luften i bostaden ska strömma från rum med högre krav på luftkvalitet till rum med lägre krav på luftkvalitet, från vardagsrum/ sovrum till wc/kök etcetera,
- rummen ska vara ventilerade och det ska finnas möjlighet för överluft mellan rum där människor vistas.

Med stöd av dessa riktvärden kan den kommunala tillsynsnämnden både ställa krav på utredningar och som ett resultat av dessa även krav på åtgärder. Tillsynsmyndigheten har då även skyldighet att göra en rimlighetsavvägning enligt miljöbalken. Kraven får alltså inte vara orimliga att uppfylla varför en avvägning när det gäller olägenhet ofta är relationen mellan omfattning/kostnad och hälso nytta.

Utöver vad som sägs i folkhälsomyndighetens allmänna råd om ventilation (FoHMFS 2014:18) så finns även andra allmänna råd som har bäring på ventilation och olägenhet för människors hälsa.

- FoHMFS 2014:14, Folkhälsomyndighetens allmänna råd om fukt och mikroorganismer där ett av riktvärdena är att det inte ska spridas mikroorganismer eller mikrobiella lukter från byggnadskonstruktionen, exempelvis källare, grund och vind till bostadsrum eller lokal för allmänt ändamål. Här finns också beskrivet som indikationer på fuktskador; om fuktillskottet vintertid överskrider 3 g/m³ luft eller om luftfuktighetens medelvärde överstiger 7 g vatten/kg torr luft under en längre period under eldningssäsongen, vilket motsvarar ca 45 % relativ luftfuktighet vid 21 °C samt förekomst av omfattande kondens på fönstrens insida vintertid.
- FoHMFS 2014:17, Folkhälsomyndighetens allmänna råd om temperatur inomhus där luftrörelser, det vill säga drag är ett kriterium. Vid utförlig mätning enligt rådet så rekommenderas att lufthastigheten inte överstiger 0,15 m/s i vistelsezonen.
- FoHMFS 2014:13, Folkhälsomyndighetens allmänna råd om buller inomhus. Detta allmänna råd gäller för bostadsrum i permanentbostäder och fritidshus. Som bostadsrum räknas rum för sömn och vila, rum för daglig samvaro och matrum som används som sovrum. De allmänna råden gäller även för lokaler för undervisning, vård eller annat omhändertagande och sovrum i tillfälligt boende. De riktvärden som finns angivna och som kan beröra ventilation gäller för maximalt och ekvivalent ljud samt ljud med hörbara tonkomponenter. Det finns även riktvärden för lågfrekvent buller angivet som ljudtrycksnivåer för nio olika tersband. Det allmänna rådet anger att alla dessa riktvärden ska beaktas.

För buller utomhus som kan vara orsakat av externt fläktbuller finns riktvärden som gäller vid fasad och på uteplatser. Riktvärdena är:

- 40 dBA utomhus (natt 22–06),
- 45 dBA (kväll 18–22 samt helger 06–22) och
- 50 dBA (dag 06–18).

Dessa finns beskrivna närmare i Naturvårdsverkets vägledning om industri- och annat verksamhetsbuller.

5.3.4 Tillsyn av olägenheter enligt miljöbalken

Det är fritt för var och en som exempelvis bor i en lägenhet att göra en olägenhetsanmälan till den kommunala tillsynsmyndigheten. Efter bedömning och enligt förvaltningslagen regler ska därefter den ansvarige verksamhetsutövaren kommuniceras för att ges möjlighet att åtgärda bristen/olägenheten, ofta med en tidsfrist på runt tre veckor.

Om detta inte sker frivilligt kan nämnden antingen genomföra en inspektion eller fatta ett beslut om i första hand utredning. I ett beslut görs i allmänhet en hänvisning till det gällande allmänna rådet från folkhälsomyndigheten där också gällande riktvärden, som beskrivits för ventilation ovan, skrivs in. Det är av denna anledning kriterierna enligt folkhälsomyndigheten mer får karaktären av riktvärden som ska innehållas. Visar det sig att riktvärden inte innehålls kan tillsynsmyndigheten, efter att ha fått in en kostnad för åtgärden, fatta ett nytt beslut om att genomföra åtgärder.

Viktigt att känna till är att myndighetsbeslut alltid kan överklagas av den part det går emot. Överklagan sker i första hand till Länsstyrelsen och ett beslut därifrån kan sedan i sin tur överklagas till Mark- och miljödomstolen och det finns också möjlighet att ansöka om prövningstillstånd i Mark- och miljööverdomstolen. Av överklagade domar från de olika överinstanserna har det i flera fall visat sig att folkhälsomyndighetens riktvärden är de som gäller.

Kostnaden för utredningar och åtgärder belastar verksamhetsutövaren vilket innebär att den som gör en anmälan inte har ansvar för betalning för vare sig utredningar eller övrig myndighetshandling i vare sig kommun, länsstyrelse eller domstol. Kostnad för debitering av tillsyn enligt miljöbalken beslutas av respektive kommunfullmäktige.

5.3.5 Obligatorisk Ventilationskontroll, OVK

Obligatorisk ventilationskontroll OVK regleras i ”Boverkets föreskrifter och allmänna råd (2011:16) om funktionskontroll av ventilationssystem och certifiering av sakkunniga”. OVK ska utföras regelbundet och en OVK ska göras innan ett ventilationssystem tas i bruk för första gången (första besiktning). Ansvarig för genomförandet av OVK åvilar fastighetsägaren.

Byggnader och typ av ventilationssystem	Intervall
Förskolor, skolor, vårdlokaler och andra liknande byggnader. Oavsett typ av ventilationssystem.	3 år
Flerbostadshus, kontorsbyggnader samt personalutrymmen och kontor i industribyggnader och liknande. FT-, FTX-ventilation	3 år
Flerbostadshus, kontorsbyggnader samt personalutrymmen och kontor i industribyggnader och liknande. S-, F-, FX-ventilation	6 år
En- och tvåbostadshus med FX-, FT-, FTX-ventilation.	Endast en första installationsbesiktning innan systemet tas i bruk. Ingen återkommande besiktning.

S-ventilation = självdragsventilation.

F-ventilation = fläktventilation där frånluftsflödena är fläktstyrda.

FT-ventilation = fläktventilation där både frånluft- och tilluftsflödena är fläktstyrda.

FX-ventilation = F-ventilation med värmeåtervinning.

FTX-ventilation = FT-ventilation med värmeåtervinning.

Figur 5.2 Intervaller för OVK -obligatorisk ventilationskontroll. (hämtad från Boverkets webbplats <https://www.boverket.se/sv/byggande/halsa-och-inomhusmiljo/ventilation/ovk/>)

Kontrollen ska göras av en certifierad funktionskontrollant. För de flesta byggnader ska OVK sedan göras regelbundet, var 3 eller 6 år (återkommande besiktning).

Vid varje OVK ska det kontrolleras att:

- ventilationssystemet inte innehåller föroreningar som kan spridas i byggnaden
- instruktioner och skötselanvisningar finns lätt tillgängliga
- ventilationssystemet i övrigt fungerar på det sätt som är avsett.

Vid den första besiktningen ska det dessutom kontrolleras att:

- funktionen och egenskaperna hos ventilationssystemet stämmer överens med gällande föreskrifter.

Vid återkommande besiktningar ska funktionskontrollanten:

- kontrollera att funktionen och egenskaperna hos ventilationssystemet i huvudsak överensstämmer med de föreskrifter som gällde när systemet togs i bruk
- undersöka vilka åtgärder som kan vidtas för att förbättra energihushållningen i ventilationssystemet och som inte medför ett försämrat inomhusklimat.

Det är byggnadens ägare som sedan får avgöra om förslagen till energieffektiviserande åtgärder ska genomföras.

Vid varje besiktning ska funktionskontrollanten skriva ett protokoll som redovisar resultatet. Kontrollanten ska påtala fel och brister i ventilationen och anteckna dem i protokollet. Kontrollanten ska underteckna protokollet och lämna ett exemplar till byggnadens ägare och skicka ett exemplar till byggnadsnämnden.

Funktionskontrollanten ska utfärda ett intyg som visar att besiktningen har gjorts, med datum för besiktningen, resultatet av kontrollen och datumet för nästa besiktning. Byggnadens ägare ska sätta upp intyget på väl synlig plats i byggnaden.

Tillsynen av OVK utförs av kommunal byggnadsnämnd eller liknande och om den inte utförts har tillsynsmyndigheten att fatta beslut som även kan förenas med vite om att utföra. Enligt en dom i regeringsrätten 1999 är det i princip omöjligt för kommunerna att ta ut administrativa avgifter i samband med tillsyn av OVK, obligatorisk ventilationskontroll. Av denna anledning har OVK tillsynen i många fall hamnat långt ner på den kommunala prioriteringslistan.

5.4 Lokaler - krav

För lokaler för allmänna ändamål, såsom sjukhus, skolor, förskolor simhallar med mera så gäller samma regelverk som beskrivits under miljöbalken för bostäder enligt ovan. Skillnaden är i huvudsak enbart kravet på uteluftsflöde där uteluftsflödet inte bör understiga 7 l/s med ett tillägg på 0,35 l/s per m² golvarea.

Vid ändring om- och nybyggnation gäller reglerna enligt Plan- och bygglagen genom i huvudsak Boverkets byggregler och regler kring ändring, VÅS 3 (Boverket 2017).

5.5 Arbetsmiljö

De mest grundläggande reglerna om utformning av arbetsplatser finns i arbetsmiljölagen, AML (1977:1160). Där framgår till exempel att hänsyn ska tas till människors olika psykiska och fysiska förutsättningar. Vill man förekomma så planerar man och bygger en flexibel arbetsplats som enkelt kan ändras och justeras så att den passar så många som möjligt, till exempel en person med funktionshinder. Fokus ligger även på att lokalerna ska vara ändamålsenliga, dvs vara anpassade för den verksamhet de används till.

I stort sett allt avgörs redan vid projekteringen av byggnader och anläggningar. Detaljerade regler för detta återfinns i AFS 2020:1. Arbetsplatsens utformning, som också innehåller omfattande råd om tillämpningen av reglerna. En arbetsgivare ska redan på idéstadiet börja samverka med arbetstagare och skyddsombud om nybyggnad och förändringar.

Reglerna är också tillämpliga för det systematiska arbetsmiljöarbetet, SAM, som framgår av AFS 2001:1. Reglerna omfattar även drift- och underhåll av arbetsplatser vilket innebär att kraven på exempelvis ventilationens utformning alltid är tillämplig.

Av föreskrifterna gällande ventilation framgår att under den tid som arbete pågår ska arbetsplatser inomhus ha en tillfredsställande luftkvalitet i vistelsezonen. Luften ska, så långt som möjligt, vara fri från föroreningar som kan vara skadliga för hälsan eller ge besvärande lukt. Arbetsplatser ska vidare ha ventilationssystem som bidrar till att skapa ett bra inomhusklimat och de ska på ett effektivt sätt kunna

1. tillföra tillräcklig mängd uteluft, och
2. bortföra de luftföroreningar som inte tas om hand på annat sätt.

Kraven på uteluftsflöde är utformat som minst 7 l/s och person med ett tillägg av 0,35 l/s per m² golvarea.

Den tilluft som tillförs ska också vara så fri från luftföroreningar att hälsorisk inte uppkommer. Uteluftsintag ska placeras där uteluftens föroreningshalt och temperatur är lämplig, samt med hänsyn till föroreningskällors placering. Av det allmänna rådet till denna föreskrift sägs att för de ämnen som omfattas av luftkvalitetsförordningen, (2010:477), bör luftföroreningshalten i tilluften till arbetsplatser inte vara högre än de miljökvalitetsnormer som anges där.

I AFS 2020:1 föreskrivs också att nyinstallerade ventilationsanläggningar ska kontrolleras så att de fungerar på avsett sätt innan de tas i bruk och att kontrollen dokumenteras. Ventilationsanläggningarna ska vidare genomgå regelbunden löpande kontroll som även ska dokumenteras där en OVK kontroll är tillräcklig för att uppfylla kravet. För processventilation såsom dragskåp och mikrobiologiska säkerhetsbänkar gäller att dessa ska kontrolleras minst en gång per år.

Återluft kan användas om den kan stängas av och om luftkvaliteten i vistelsezonen kan hållas tillfredsställande. Det finns också tvingande krav på processventilation som ska vara både effektiv och utformad efter farligheten på de ämnen som hanteras där samt att den i huvudsak ska vara fast installerad vid arbetsplatsen.

Det finns även detaljerade krav på dragskåp samt att om hälsofarliga ämnen hanteras och som kan leda till att dessa ämnen kommer ut i vistelsezonen så ska installationerna vara utrustade med ett kontrollsystem. Om föroreningarna kan orsaka livsfara eller allvarlig skada, ska kontrollsystemet även vara utrustat med ett larm som kan uppfattas av alla som berörs.

När det gäller arbetsmiljö finns också föreskrifter gällande hygieniska gränsvärden, AFS 2018:1, för olika ämnen. Syftet med dessa är att undvika ohälsa hos arbetstagare som exponeras för olika ämnen. Halterna av exponering är uttryckta dels som ett nivågränsvärde, det vill säga hygieniskt gränsvärde för exponering under åtta timmar är dels ett korttidsgränsvärde vilket avser maximal exponering för 15 minuter.

Tillsyn av arbetsmiljön

Vid brister i arbetsmiljön kan arbetstagarens skyddsombud vända sig till arbetsgivaren för att begära sådana åtgärder eller undersökningar, Arbetsmiljölagen 6 kap. § 6a. Om arbetsgivaren inte gör detta finns möjlighet för skyddsombudet att vända sig till arbetsmiljöverket.

Arbetsmiljöverket kan då göra en inspektion, upprätta ett föreläggande eller utfärda ett förbud. Vid en inspektion upprättas en inspektionsrapport som inte kan överklagas varför arbetsmiljöverket som ovan beskrivit kan fatta ett beslut.

Arbetsmiljöverket bedriver också annan tillsyn än de fall som anmäls enligt ovan. Sådana inspektioner kan ske efter allvarliga olycksfall eller tillbud eller genom planerade inspektioner inom något arbetsområde.

Precis som är fallet med ärenden enligt miljöbalken kan arbetsmiljöverkets beslut överklagas. Första instans för överklagade är förvaltningsrätten och beslut härifrån kan överklagas till kammarrätten. Det finns också möjlighet att begära prövningstillstånd hos högsta förvaltningsdomstolen.

5.6 Allmänt om myndighetstillsyn i Sverige

Grunden i myndighetstillsyn i Sverige regleras till stor del i förvaltningslagen, (SFS 2017:900). Denna lagstiftning reglerar i huvudsak hur olika myndigheter ska handlägga ärenden, krav på tillgänglighet och upplysning, men även vilka regler som gäller avseende beslut och regler i och omkring överklaganden av beslut.

Genom möjligheten till överklagande i åtminstone två instanser och kraven på transparens och offentlighet och service till medborgarna får systemet betraktas som rättssäkert.

6 Mäta och verifiera inneklimat och ventilation

Mätning och verifiering av inneklimat och ventilation kan ske med olika metoder och instrument beroende på vilka egenskaper man är ute efter att studera. Med inneklimat avses då inte bara termisk komfort utan även luftkvalitet och ljudmiljö som direkt eller indirekt påverkas av typ av ventilation och dess funktion. De olika huvudgrupper av egenskaper som kan mätas och verifieras kopplat till ventilationen är då:

- Luftflöden
- Luftutbyteseffektivitet
- Ventilationseffektivitet
- Termiskt klimat
- Ljudmiljö
- Luftkvalitet
- Övergripande funktion
- Upplevt inomhusklimat med hjälp av enkät
- Kontroll av renhet i ventilationssystem

Här beskrivs hur olika egenskaper inom dessa huvudgrupper kan mätas och verifieras.

6.1 Luftflöden

Luftflöden i ventilationssystem kan mätas och verifieras med ett antal instrument och metoder, varav de flesta beskrivs i standarden SS-EN 16211:2015 Luftbehandling - Fältmetoder för mätning av luftflöden. **Fasta mätdon** i kanaler, tillufts- eller frånluftsdon bygger vanligen på någon typ av strypning som skapar ett differenstryck. Genom uppmätning av differenstrycket och ett för mätdonet känt värde på k-faktorn kan luftflödet beräknas med relativt god noggrannhet. Detta förutsätter dock att mätdonet har placerats enligt monteringsanvisningarna, exempelvis med tillräckliga raksträckor före och efter mätdonet.

Fasta mätdon är framför allt vanligt i lokalbyggnader med relativt höga flöden. I VAV/DVC system som blivit allt vanligare i lokalbyggnader, framför allt i utrymmen med kraftigt varierande personlast, kombineras de fasta mätdonen ofta med flödesreglerande spjäll. En nackdel i detta sammanhang är att mättrycket sjunker kraftigt när flödet sjunker och därigenom ökar mätosäkerheten. I lokalbyggnader är det relativt vanligt att man kontinuerligt mäter och lagrar ett antal olika flöden.

I bostäder är det vanligare att framför allt frånluftsflöden mäts upp med **mätstosar** med varmtrådsgitter som placeras över frånluftsdonen. De används då både vid injustering enligt någon variant av proportionalitetsmetoden och därefter vid verifiering, vanligen i samband med den obligatoriska ventilationskontrollen (OVK). Mätstosar används ibland även på tilluftsdon men mätosäkerheten kan då bli mycket sämre.

För tilluftsdon kan man istället använda den så kallade **”påsmetoden”** där man klockar den tid det tar att fylla en ”påse” med känd volym. Om fasta mätdon saknas och mätning på frånlufts- och/eller tilluftsdon är svårt/opraktiskt kan man även traversera i kanalvärsnittet med ett **prandtl-rör** eller en **varmkroppsanemometer**. Eftersom prandtl-rör också bygger på principen dynamiskt differenstryck blir även dess mätosäkerhet större desto lägre hastighet man har i tvärsnittet.

Figur 6.1 Bild av mätning med mätstos på ett frånluftsdon i ett grovkök (Sikander m fl 2011)

Varmkroppsanemometrar kan mäta vid lägre hastigheter, men korrektion måste göras för kanaldimensionens påverkan på mätvärdet då kalibreringen vanligen avser placering i en fri luftström. Vissa fabrikat har denna korrektion inbyggd i sin programvara. En ytterligare metod för mätning av luftflöden i kanalsystem är **spårgasmetoden** där man injicerar och sprider ett känt spårgasflöde i kanalen och sedan mäter upp spårgaskoncentrationen ett tillräckligt stort avstånd nedströms för att spårgasen ska ha hunnit bli jämnt fördelad i kanaltvärsnittet. Hur lång sträcka som krävs beror på förutsättningarna (en radialfläkt mellan injicering och mätning kan ge

god omblandning). Metoden förutsätter att sträckan mellan injicering och mätning är rimligt tät. En fördel, speciellt vid stora kanaldimensioner, är att det inte krävs så långa raksträckor.

Vid användning av olika mätmetoder för mätning av tilluft och frånluft kan man få systematiska fel som gör att ett högre uppmätt frånluftsflöde än tilluftsflöde i praktiken kan vara lägre än tilluftsflödet. I en Locum-rapport (Dalsryd, m.fl. 2008) redovisas vilka avvikelser i uppmätt luftflöde som vid olika störningar kan fås för ett antal fasta mätton vid användning av fabrikanternas angivna k-värden.

Många ventilationsaggregat har idag kammarfläktar med inbyggd flödesmätning i inloppsdykan. Vid normalflöden har denna mätning mycket god mätosäkerhet, vanligen bättre än $\pm 5\%$. Eftersom även denna mätning bygger på en differensstryckmätning så ökar mätosäkerheten vid minskande flöde.

Det bör också påpekas att i FTX-aggregat med roterande värmeväxlare så sitter frånluftsfläkten vanligen i avluften efter växlare. Detta innebär att uppmätt flöde i frånluftsfläkten inkluderar det överläckage av uteluft till avluft som normalt ska ske med korrekt injusterad tyckbalans över rotor (för att undvika att frånluft förs över till tilluften). Detta innebär också att uppmätt flöde i frånluftsfläkten kan vara 5–20 % högre än det verkliga frånluftsflödet.

Den mätprincip som inte beskrivs i SS-EN 16211:2015 är den relativt nya tekniken med fasta ultraljudsmätare vilka har de två stora fördelarna att de inte skapar något eget tryckfall och att de har god mätosäkerhet över ett mycket större flödesområde. De är därför särskilt lämpliga i VAV/DVC-system med stora flödesvariationer.

När det gäller CAV-system med konstanta flöden är det ganska enkelt att bestämma under vilka förutsättningar luftflödena ska mätas upp och därigenom verifiera att systemets uppfyller ställda krav. För ett VAV/DCV-system är detta inte alls lika enkelt och självklart. Det är exempelvis i många fall inte rimligt att systemet ska kunna klara maximalt flöde i samtliga utrymmen samtidigt. Här saknas för närvarande bra anvisningar för under vilka förutsättningar mätningar ska ske för att verifiera en god funktion. Detta gäller för både beställare och OVK-kontrollanter. I de fall personbelastningen är dimensionerande kan loggning/mätning av CO₂-halt i frånluft och/eller i vistelsezon användas för bedömning av ventilationssystemets funktion. Man bör dock beakta att även ute- eller tilluftshalten av CO₂ i vissa situationer kan vara kraftigt förhöjd.

För utrymmen där till- och/eller frånluftsflöden är svåra eller i princip omöjliga att mäta på med ovanstående metoder kan man använda sig av aktiv eller passiv spårgasteknik. Exempel på detta är utrymmen med stor andel luftflöden via diffusa luftvägar såsom överluft, infiltration eller exfiltration via don eller otätheter i klimatskärm eller mellanväggar. Metoder för mätning med aktiv spårgasteknik beskrivs i standarden SS-EN ISO 12569:2017 Byggnaders och materials termiska egenskaper - Bestämning av luftflödet i byggnader - Utspädningsmetod med spårgas. Det finns även en äldre Nordtestmetod NT-VVS 055 för att via avklingningsmetoden bestämma det totala uteluftsflödet till en byggnad eller ett slutet utrymme. Man använder sig då antingen av avklingningsmetoden för relativt kortvariga mätningar under någon till några timmar och under så konstanta förhållanden som möjligt eller så använder man sig av metoden för konstant koncentration (alternativt konstant spårgasavgivning) för att studera hur ventilationen varierar över tid (vanligen under en dag eller ett dygn, sällan under längre perioder).

Passiv spårgasteknik används istället under längre tid såsom dygn eller veckor för att få ett medelvärde av ventilationsflödet under denna tidsperiod. Den är särskilt lämpad för att få ett övergripande mått på hur ventilationen fungerar i självdragsventilerade byggnader (men även för att studera lokalt ventilationsindex i mekaniskt ventilerade byggnader, se nedan). Eftersom funktionen i ett självdragssystem beror på utetemperatur- och vindförhållanden samt till stor del på brukarens beteende i form av vädring så är det mycket svårt att via kortvariga luftflödesmätningar verifiera dess funktion.

Byggnader med självdrag är ofta också äldre och med låg lufttäthet såväl i klimatskärmen som i mellanväggar. Man får därför istället göra en bedömning av att frånluftsventiler/kanaler har tillräckliga dimensioner och att möjligheter till kompletterande vädring finns. Här kan Boverkets handbok Självdragsventilation (1995) vara ett stöd. Där redovisas vilka krav som ställs på självdragssystem enligt BBR, samt hur ett sådant system ska dimensioneras. Dessutom behandlas vilka nackdelar som kan finnas med självdrag.

Standarder och metoder

- SS-EN 16211:2015 Luftbehandling - Fältmetoder för mätning av luftflöden
- SS-EN ISO 12569:2017 Byggnaders och materials termiska egenskaper - Bestämning av luftflödet i byggnader - Utspädningsmetod med spårgas.
- Nordtest Metod NT-VVS 055 Buildings: Total outdoor air inflow (1987)
- Rapport om luftflöden genom ventilationsdon (Dalsryd m.fl. 2008)
- Självdragsventilation (Boverket 1995)

6.2 Luftutbytes- och ventilationseffektivitet

En sak är att mäta och verifiera hur mycket luft som tillförs och bortförs i en byggnad eller ett utrymme, för vilket olika metoder beskrevs i föregående avsnitt. En annan sak är hur väl ett tilluftsflöde fördelar sig i det ventilerade utrymmet och hur väl ventilationen kan ta hand om internt genererade luftföroreningar.

Det finns här tre olika effektivitetsbegrepp som kan mätas och verifieras med olika metoder som alla bygger på dosering av någon spårgas och mätning av dess koncentration. Det ena begreppet är *luftutbyteseffektivitet* som är ett mått i intervallet 0–100 % på hur effektivt luften i rummet i genomsnitt byts ut eller med andra ord ett mått på hur bra ventilationssystemet är på att sprida tilluften till olika delar av det ventilerade utrymmet.

Det andra begreppet är *ventilationseffektivitet* som är ett mått på hur bra ventilationssystemet är på att bortföra internt genererade luftföroreningar. Den definieras som kvoten mellan koncentrationen i frånluften och medelkoncentrationen i rummet, uttryckt i procent.

Det tredje begreppet är *lokalt ventilationsindex* som är ett mått på hur bra ventilationssystemet är på att bortföra en internt genererad luftförorening med avseende på en lokal punkt i rummet. Definieras som kvoten mellan koncentrationen av en förorening i frånluften och koncentrationen av samma förorening i vistelsezonen, uttryckt i procent.

Vid fullständigt omblandande ventilation är luftutbyteseffektiviteten 50 % och ventilationseffektiviteten 100 %. Mätning och verifiering av dessa olika mått på ventilationens effektivitet beskrivs i standarden SS-ISO 16000-8:2008 Inomhusluft - Del 8; Bestämning av luftens lokala medelåldrar i byggnader för karaktärisering av

ventilationsförhållandena. Även motsvarande beskrivningar går också att finna i Nordtestmetoderna NT-VVS 019, 047 och 118. Samtliga av de ovannämnda mätmetoderna baseras på spårgasmätningar som ibland kan visa sig vara komplicerade och tidsödande att utföra.

Det finns också en NT-VVS 114 som kan användas i lokaler med hög personbelastning. Personernas avgivning av CO₂ används då som spårgas för att bestämma det lokala ventilationsindexet. Eftersom personernas samtidiga värmeavgivning påverkar luftrörelserna i rummet ger detta ett bättre mått på ventilations funktion vid verklig användning än en mätning med en annan spårgas i samma rum när det inte är i användning. Dessutom är det en ganska okomplicerad och någorlunda snabb metod.

I andra sammanhang kan passiv spårgasteknik användas för att studera ventilationens effektivitet i olika ventilerade utrymmen.

Standarder och metoder

- SS-ISO 16000-8:2008 Inomhusluft - Del 8; Bestämning av luftens lokala medelåldrar i byggnader för karaktärisering av ventilationsförhållandena
- Nordtest Metod NT-VVS 019 Buildings - ventilation air: Local mean age (1988)
- Nordtest Metod NT-VVS 047 Buildings - ventilating air: Mean age of air (1985)
- Nordtest Metod NT-VVS 048 Buildings: Total flow rate of air - continuous measurement (1986)
- Nordtest Metod NT-VVS 105 Ventilation: Flow rate, total effective -by single zone approximation (1994)
- Nordtest Metod NT-VVS 114 Indoor air quality: Measurement of CO₂
- Nordtest Metod NT-VVS 118 Ventilation: Local mean age of air - homogeneous emission techniques

6.3 Termiskt klimat

Upplevd termisk komfort beror inte bara på lufttemperaturen utan även på luftfuktighet, lufthastighet och omgivande ytors temperatur. Även lufttemperaturens variation i vistelsezonen påverkar den upplevda termiska komforten. Stor inverkan på den upplevda termiska komforten har givetvis även klädsel och fysisk aktivitet.

Därutöver har ålder och kön en inverkan. Men även lika gamla personer av samma kön kan med samma klädsel och aktivitet uppleva olika termisk komfort (eller diskomfort). Det är därför omöjligt att ställa in ett termiskt klimat som gör att samtliga av ett större antal närvarande personer upplever god termisk komfort.

Det finns ett antal mätstorheter som behöver mätas för att kunna bedöma det termiska klimatet i en vistelsezon. Förutom de enskilda mätstorheter som nämns inledningsvis i detta avsnitt så kan man utifrån dessa beräkna ytterligare sammanvägda storheter såsom operativ temperatur, vertikal temperaturgradient, golvtemperatur och strålningsasymmetri (skillnad i riktad operativ temperatur). Om man därtill lägger till klädsel och fysisk aktivitet finns det tre olika sätt att beräkna och beskriva upplevelse och missnöje med den termiska miljön;

1. *PMV (Predicted Mean Vote)* vilket på en 7-gradig skala beskriver hur man förväntas uppleva det termiska klimatet: +3 för varm, +2 varm, +1 något varm, 0 termisk komfort, -1 något kall, -2 kall, -3 för kall.
2. *PPD (Predicted Percentage Dissatisfied)* vilket är förväntad procent missnöjda med det termiska klimatet. Under gynnsamma förhållanden kan man som lägst komma ned till ett PPD värde på 5 %.
3. *Lokal termisk diskomfort (Local Thermal Discomfort)* beror vanligtvis på drag och beräknas då som ett *dragindex (DR, Draft Rate)* som är förväntad procent missnöjda p.g.a. sammanvägning av lufttemperatur, lufthastighet och turbulens. Men lokal diskomfort kan också bero på vertikal temperaturgradient, golvtemperatur och strålningsasymmetri. För var och en av dessa kan ett *PD-värde (Percentage Dissatisfied)* beräknas som anger förväntad procent missnöjda.

Hur mätningar och beräkningar av dessa storheter ska göras beskrivs ingående i standarderna:

- SS-EN ISO 7726:1998 Ergonomi för termiskt klimat - Instrument för mätning av fysiska storheter
- SS-EN ISO 7730:2006 Ergonomi för den termiska miljön - Analytisk bestämning och bedömning av termisk komfort med hjälp av indexen PMV och PPD samt kriterier för lokal termisk komfort
- SS-EN 13182 7730:2006 Ergonomi för den termiska miljön - Analytisk bestämning och bedömning av termisk komfort med hjälp av indexen PMV och PPD samt kriterier för lokal termisk komfort
- ANSI ASHRAE 55-2013/2019.

Beräkningarna är baserade på resultat från laboriestudier utförda på ett stort antal personer.

PMV och PPD uttrycket termisk komfort eller diskomfort för kroppen som helhet. Lokal termisk diskomfort avser istället en del av kroppen och upplevs främst vid låg aktivitetsnivå och när kroppen som helhet är nära termisk komfort. Det kan då konstateras att man kan acceptera stora ojämnheter i form av kall strålning ovanifrån och varm strålning från sidan. Man är däremot mindre tolerant gentemot kall strålning från sidan och har ytterst liten tolerant när det gäller varm strålning från taket.

Det finns färdiga mätutrustningar att köpa som inte bara inkluderar de nödvändiga mätinstrumenten för de olika storheterna utan även programvara för beräkning av PMV, PPD, DR och olika PD-värden.

Figur 6.2 Instrument som används för mätning av termisk komfort (Bild från RISE/SP).

Även om klimatskärmen har stor betydelse så har även typ av ventilationssystem och dess funktion en stor betydelse för den termiska inomhusmiljön, speciellt gäller detta i lokalbyggnader med höga luftflöden men även i bostäder där uteluft tas in oppvärmad. Även i bostäder med balanserad ventilation och förvärmad tilluft upplevs ofta lokal termisk diskomfort p.g.a. drag från felaktigt placerade, injusterade eller utformade tilluftsdon.

Standarder och metoder

- SS-EN ISO 7726 Ergonomi för termiskt klimat - Instrument för mätning av fysiska storheter (ISO 7726:1998)
- SS-EN ISO 7730:2006 Ergonomi för den termiska miljön - Analytisk bestämning och bedömning av termisk komfort med hjälp av indexen PMV och PPD samt kriterier för lokal termisk komfort
- SS-EN 13182 Luftbehandling - Krav på mätinstrument för mätning av lufthastigheter i ventilerade utrymmen
- ANSI-ASHRAE Standard 55-2013/2017 Thermal Environmental Conditions for Human Occupancy

6.4 Ljudmiljö

Mätning och verifiering av ljudmiljön inomhus kopplat till ventilationssystemet är i princip kopplat till tre olika typer av bullerkällor:

1. Ljudalstring som uppkommer i själva ventilationssystemet;
 - a) från framför allt från fläktar, men även från spjällmotorer och cirkulationspumpar i kyl-/ värmebatterier
 - b) egenljudalstring i kanalerdetaljer, spjäll, fasta mättdon, till- och frånluftsdon, etc.
2. Överföring av ljud mellan utrymmen (rum, kontor eller lägenheter) via ventilationskanalerna.
3. Utomhusbuller som förs in via uteluftsventiler i F- och FX-ventilerade byggnader, främst då i bostäder.

Mätning i fält sker lämpligen med en kalibrerad ljudtrycksmätare med känd mätosäkerhet, och som med olika viktningfilter (vanligen dBA och dBC) kan mäta ljudtrycksnivån både totalt och i olika oktavband. Viktigt är att mätning sker i särskilt känsliga utrymmen såsom sovrum.

Ljudtrycksnivåerna i rum vid olika frekvensband varierar mycket mellan olika positioner och frekvensband på grund av stående ljudvågor i rummet och mikrofonpositionens placering har betydelse för mätresultaten varför mätning bör ske i olika punkter i rummet enligt anvisningar i mätstandarden. För att fånga in variationer i ljudavgivning måste man därutöver mäta under en längre tid och kanske även vid olika tidpunkter på dygnet eller året, speciellt gäller detta kontorssystem med variabla flöden men även bostadssystem där spiskåpor i andra lägenheter kan forceras.

En utmaning vid ljudmätningar i fält är att det nästan alltid förekommer andra ljudkällor som inte är kopplat till ventilationen. Men även de tre olika bullerkällorna kopplat till ventilationen enligt ovan kan förekomma samtidigt. Därför ställs krav på en högsta sammantagen ljudnivå i bostäder från samtliga installationer (inklusive eventuella hissar). Undantaget är de installationer som brukaren själv råder över och som inte påverkar ljudnivåer i någon annan lokal eller lägenhet i samma byggnad (exempelvis forcering av den egna spiskåpan).

På motsvarande sätt ställs krav på byggnadens totala ljudisolering mot yttre ljudkällor, inklusive fönster, vägg och eventuella uteluftsventiler. Om man klarar kravnivån beror då dessutom på vilka lokala yttre ljudkällor som finns och att en korrekt dimensionering av ljudisolering är utförd baserat på de externa ljudkällorna. Anvisningar om hur ljudnivåer kan mätas på ett standardiserat sätt i byggnader för att kunna jämföras med regler i exempelvis föreskrifter, allmänna råd eller standarder ges i SP Rapport 2015:02.

För att verifiera ljudöverföringen mellan olika utrymmen kan man bestämma ljudisoleringen mellan utrymmen enligt SS-EN ISO 16283-1. Ljudisolering kan även dimensioneras genom beräkning enligt SS-EN 12354, med hänsyn till ljudnivåer i de aktuella utrymmena och från ljudkällorna.

Standarder och metoder

- SP Rapport 2015:02 Vägledning för mätning av ljudnivå i rum med stöd av SS-EN ISO 10052/16032 (Larsson & Simmons)
- SS-EN ISO 3740:2019 Akustik - Bestämning av ljudeffektnivåer för bullerkällor - Vägledning för användning av grundläggande standarder
- SS-EN ISO 3747:2010 Akustik - Bestämning av ljudeffektnivåer och ljudenerginivåer hos bullerkällor med användning av ljudtryck - Tekniska/överslagsmetoder för användning in situ i en efterklangsmiljö
- SS-EN ISO 10052:2004 Byggakustik - Fältmätningar av luft- och stegljudsisolering samt buller från installationer - Överslagsmetod
- SS-EN ISO 10052:2004/A1:2010 Byggakustik - Fältmätningar av luft- och stegljudsisolering samt buller från installationer - Överslagsmetod - Tillägg 1
- SS-EN 12354-5 Byggakustik – Bestämning av akustiska egenskaper hos byggnader utgående från egenskaper hos byggnadselement Del 5: Ljudnivå från installationer
- SS-EN ISO 16032:2004 Byggakustik - Mätning av buller från installationer i byggnader - Teknisk metod

- SS-EN ISO 16283-1 Fältmätning av ljudisolering i byggnader och hos byggnadselement - Del 1: Luftljudisolering
- IEC 61672-1:2002, Electroacoustics – Sound level meters – Part 1: Specification

6.5 Luftkvalitet

Luftföroreningar inomhus (och utomhus) förekommer i form av partiklar och gaser. Partiklar förekommer i olika storlekar och källorna kan vara både utomhus och inomhus. Långdistanstransporten av mindre partiklar från andra länder kan tidvis utgöra en stor del av uppmätta partikelhalter i Sverige.

Typ av ventilationssystem och vilka filter som används kan ha stor betydelse för förekomsten av små partiklar inomhus. Instrument finns för att mäta partikelstorleksfördelning i luft från cirka 5 nm till flera hundra μm . Det finns ett antal olika tekniker för mätning av partiklar och mätinstrument för partiklar finns från mycket enkla och billiga till mycket dyra och avancerade beroende på vad och hur noggrant de kan mäta.

Med vissa avancerade tekniker kan man även analysera vad partiklarna består av. De enklaste partikelmätarna har nu blivit så billiga att de kan placeras ut för kontinuerlig mätning i övervakningssystem. Den vanligaste tekniken är optisk partikelräknare som antingen ger partikelantal i olika storleksintervall eller massan av partiklar mindre än en viss storlek. De vanligaste måtten är i det senare fallet PM10, PM2,5 och PM1 som anger massan av partiklar per volymenhet luft ($\mu\text{g}/\text{m}^3$) som är mindre än 10 μm , 2,5 μm respektive 1 μm . Den största massandelen i luft består normalt av stora partiklar ($> 1 \mu\text{m}$) men omvänt så är det största antalet partiklar små ($< 1 \mu\text{m}$).

Det är främst små partiklarna som när de andas in kan nå långt ner i andningsorganen och orsaka negativa hälsoeffekter både på kort och lång sikt. Därför bedöms det allt viktigare med instrument som mäter PM1, vilket inte är lika vanligt som PM2,5 och PM10.

Gasformiga luftföroreningar förekommer såväl inomhus som utomhus och även här kan källorna finnas både ute och inne. Gasformiga luftföroreningar kan inte fångas upp av vanliga luftfilter. Däremot kan smutsiga filter, speciellt om de blir fuktiga, avge ett brett spektrum av gasformiga föroreningar. Visserligen i mycket låga halter men ändå så att de kan ge en negativ luktupplevelse. Gasformiga föroreningar kan däremot fångas upp i kolfilter. Ozon är en annan teknik som används (och beskrivs närmare tidigare i denna rapport).

Det finns en mängd olika mättekniker och instrument för att mäta förekomsten av gaser i luften. Vissa mäter bara en eller ett par typer av specifika gaser, medan andra mäter ett brett spektrum av gaser, exempelvis lättflyktiga organiska ämnen (TVOC). Vissa tekniker är snabba och direktvisande medan andra kräver efterföljande analys på laboratorium, exempelvis insamling på absorbent för efterföljande masspektrometri.

Mätare för CO₂ är relativt billiga och är (som tidigare nämnts) vanligt förekommande för kontroll av luftkvalitet i utrymmen såsom konferensrum där närvaron av personer är den dominerande föroreningskällan. CO₂ är då inte en förorening i sig (i de halter som normalt förekommer) utan bara en indikator på en mängd andra gasformiga föroreningar som avges från människor.

Det finns idag även enklare ”luftkvalitetsmätare” som mäter ett bredare band av föroreningar och som kan vara användbara när den huvudsakliga föroreningskällan kan vara något annat än människor. Man bör dock vara medveten om att gasformiga föroreningar även kan komma utifrån och att dessa inte fångas upp av vanliga partikelfilter. För att kunna bedöma om föroreningskällan är intern eller extern bör man därför även mäta i uteluft och/eller tilluft. Speciellt gäller detta om luftflödet ska styras utifrån en uppmätt föroreningsnivå.

Andra gasformiga föroreningar som kan vara av intresse att mäta åtminstone kortvarigt är radon och formaldehyd. Det senare kan fortfarande komma in i våra byggnader via möbler och byggnadsmaterial. Även om hög fukthalt i sig inte är en förorening så kan det ändå vara bra att mäta och via ventilation eller avfuktning kontrollera fukthalten i inomhusluften så att inte fukt- och mögelskador uppstår.

Radon kan endast upptäckas genom mätning eftersom gasen varken syns eller luktar. Strålsäkerhetsmyndigheten har tagit fram metodbeskrivningar för hur radonmätningar i bostäder och på arbetsplatser ska göras för att mätningarna ska kunna användas som underlag för myndighetsbeslut. Mätningen sker med hjälp av radondosor som man kan beställa från ackrediterade laboratorier som finns listade på Swedacs webbplats. Den vanligaste mätmetoden är spårfilm. Radonmätning görs i minst två månader under eldningssäsong, det vill säga mellan den 1 oktober och den 30 april.

Det finns även direktvisande radondetektorer som kan användas exempelvis för att under en begränsad tidsrymd kontrollera effekten av åtgärder mot radon inomhus. Med en del av dessa är det också möjligt att genom ”sniffning” lokalisera var radongas läcker in.

Bra kombinerade temperatur- och fuktgivare finns idag för kontroll och styrning av ventilationsflödet i badrum och andra våtutrymmen. SS-ISO 16000-serien, del 1–37, innehåller det mesta man behöver veta om mätning och verifiering av inomhusluft (endast ett urval har tagits med i litteraturlistan).

Standarder och metoder

- IEC 61672-1:2002, Electroacoustics – Sound level meters – Part 1: Specifications
- SS-EN ISO 16000-1:2006 Inomhusluft - Del 1: Allmänna riktlinjer för provtagningsstrategi
- SS-EN ISO 16000-2:2006 Inomhusluft - Del 2: Provtagningsstrategi för formaldehyd
- SS-ISO 16000-3:2012 Inomhusluft - Del 3: Bestämning av formaldehyd och andra karbonylföreningar i inomhusluft och i testkammare - Aktiv provtagning
- SS-ISO 16000-4:2012 Inomhusluft - Del 4: Bestämning av formaldehyd - diffusionsprovtagningsmetod
- SS-EN ISO 16000-5:2007 Inomhusluft - Del 5: Mätstrategi för flyktiga organiska ämnen (VOC)
- SS-ISO 16000-29:2015 Inomhusluft - Del 29: Provningsmetoder för VOC-detektorer
- SS-ISO 16000-30:2015 Inomhusluft - Del 30: Sensorisk testning av inomhusluft
- SS-ISO 16000-34:2020 Inomhusluft - Del 34: Strategier för mätning av luftburna partiklar

6.6 Övergripande funktion

Såväl vid idrifttagning som vid efterföljande drift bör man mäta och verifiera att ventilationssystemet har de funktioner och uppfyller de krav som är ställda. Det handlar om sådant som att intern eller extern återluftsföring inte sker. Att man har rätt tryckbalans i systemet, speciellt viktigt kring en roterande värmeväxlare. Det är också viktigt att värmeväxlaren har den prestanda som angetts.

Var ska referensgivarna placeras, vad kan störa dem, hur kalibrera/ verifiera dem vid idrifttagning. Detta så att driften kan lita på dem när de tar över driften efter slutbesiktningen. Detsamma gäller givare och funktion för ventilationsaggregat, VAV- och DCV-komponenter, etc.

Utegivarens placering, kan den bli solbelyst och ”lura” systemen. Initialt vid driftsättningen kan extra mätagivare behöva användas men vid löpande drift används lämpligen det befintliga mät- och övervakningssystemet. Det finns ett antal EN-standarder framtagna som kan vara ett stöd i detta.

Standarder och metoder

- SS-EN 12599:2012 Luftbehandling - Avlämnande av luftbehandlingsentreprenader - Provningsförfaranden och Mätmetoder
- SS-EN 16798-17:2017 Byggnaders energiprestanda - Ventilation för byggnader - Del 17: Riktlinjer för kontroll av ventilations- och luftkonditioneringssystem (Modul M4-11, M5-11, M6-11, M7-11)
- SS-EN 14134:2019 Luftbehandling - Funktionsprovning och installationskontroll av ventilationssystem för bostäder
- SS-EN 12237 Luftbehandling - Ventilationskanaler - Hållfasthet och läckage hos cirkulära kanaler av plåt
- SS-EN 1507:2006 Luftbehandling - Ventilationskanaler och kanaldetaljer av plåt, med rektangulärt tvärsnitt - Krav på provning av hållfasthet och läckage

Länkar av intresse

- Nordtestmetoder inom området: [Heating, Ventilation, Air Conditioning/VVS Arkiv - NORDTEST \(nordtest.info\)](#)
- Naturvårdsverket: [Luftföroreningar och dess effekter - Naturvårdsverket \(naturvardsverket.se\)](#)
- Folkhälsomyndigheten: [Luftkvalitet — Folkhälsomyndigheten \(folkhalsomyndigheten.se\)](#)
- Trafikverket: [matning_i_stockholm.pdf \(trafikverket.se\)](#)

6.7 Upplevt inomhusklimat med hjälp av enkäter

För att utvärdera olika aspekter av det upplevda inomhusklimatet finns det ett flertal befintliga enkäter att välja mellan. Det är ofta stor skillnad mellan de olika alternativen beträffande syfte, omfattning, hur frågorna ställs och på vilket sätt respondenterna ombeds att avge sina svar. Vissa enkäter fokuserar på inomhusklimatets påverkan på hälsan, andra på komfort och en del enkäter handlar mycket om självupplevd arbetsprestation/produktivitet.

BELOK genomförde 2018 en förstudie som presenterar både underlag till och förslag på en enkät för utvärdering av brukarkomfort i kontorsmiljöer. Centralt i den förstudien var avvägningen mellan att göra en så enkel enkät som möjligt för att få en

hög svarsfrekvens men samtidigt ge meningsfullt, detaljerat och tolkningsbart resultat. I förstudien granskades 11 alternativa enkätförfaranden. En sammanfattning av de olika enkäternas innehåll och syfte redovisas i figur 6.3. De granskade enkäterna var:

- Miljöbyggnad 3.0
- MM-enkäten (Örebroenkäten)
- BESTSI-enkäten
- BE3
- CBE – Occupant IEQ
- EcoEffect
- Folkhälsomyndighetens miljöhälsoenkät
- Stockholms innemiljöenkät
- ASHRAE 55
- Kontrollstation
- SCATs

Utöver de nämnda enkäterna resulterade BELOKs förstudie i BELOKs innemiljöenkät (BELOK 2018)

Tabell 2 Sammanfattning av elva befintliga enkäter

Enkät	Termisk komfort	Luftkvalitet	Ljus	Ljud	Städning	Hälsa (symptom)	Produktivitet	Personlig bakgrundsdata	Placering	Kontor	Bostäder	Online	Papper	Tidsåtgång [minuter]	Ursprung	Syfte
Miljöbyggnad 3.0														2	Swedish Green Building Council	Att verifiera inomhusmiljöns kvalitet i samband miljöklassning.
MM-enkäten														6	Arbets- och miljömedicin, Universitetssjukhuset Örebro	Att hantera situationer med diffusa symptom och klagomål på inomhusmiljön.
BETSI														5	Boverket	Att svara på om och i så fall hur inomhusmiljön påverkar hälsan.
BE3														2	CURAB AB	Att få brukarnas bedömning av inomhusmiljön samt att identifiera fel och brister i byggnaden.
CBE (Occupant IEQ)														6	Centre for the Built environment, University of California	Att utvärdera byggnadens prestanda och att upptäcka eventuella problem.
EcoEffect														10	Högskolan i Gävle och KTH	Att visa byggnadens kvaliteter/brister, bistå vid planering och underhåll och att få åtgärder bekräftade av brukarna.
Folkhälsomyndighetens miljöhälsoenkät														17	Folkhälsomyndigheten och Karolinska Institutet	Att kartlägga miljöns effekter på människors hälsa.
Stockholms innemiljöenkät														7	Arbets- och miljömedicin, Akademiska sjukhuset, Uppsala	Att utvärdera upplevd inomhusmiljö och hälsa.
ASHRAE 55														2	ASHRAE	Att utvärdera brukarnas upplevelse av det termiska klimatet.
Kontrollstation														7	RISE	Att få underlag till att utveckla byggandet av lågenergibygnader med god inomhusmiljö.
SCATs														3	Oxford Centre for Sustainability Development	Att undersöka samband mellan upplevd termisk komfort och temperatur inne och ute.

■ 1-2 frågor
■ Fler än 2 frågor

Figur 6.3 En sammanfattning av innehåll i och syfte med elva (11) alternativa enkätförfaranden. Tabellen har hämtats från BELOK (2018).

6.8 Kontroll av renhet i ventilationssystem

Att ventilationssystemet hålls rent kan påverka inomhusmiljön både direkt och indirekt. Det är därför viktigt att regelbundet inspektera och vid behov rengöra systemets olika delar. Hur ofta man måste kontrollera renheten beror på vilken typ av system man har, vilken del av systemet man som avses, vilka flöden, luft hastigheter

och drifttider man har, samt inre- och yttre belastningar i form av närvaro, aktivitet, trafik etc. Vilket krav på renhet man har i det ventilerade utrymmet spelar också roll.

Man kan grovt dela in ventilationssystemet i kanaler, aggregat samt till- och frånluftsdon. Kanalerna kan i sin tur delas in i tilluftskanaler, imkanaler och vanliga frånluftskanaler. Ventilationsaggregatet kan vara allt från en enda fläkt till ett till en komplex enhet med många delar som behöver kontrolleras.

Tilluftens renhet har en direkt påverkan på inomhusmiljön. Aggregatdelar, tilluftskanaler och -don efter luftfilter i aggregat behöver normalt inte rengöras så ofta då en stor del av tilluftens partikelmassa fastnar i filtret och det som ändå passerar filtret passera också till stor del även tilluftskanal och -don. Dock har filterklass och täthet kring filtren betydelse för hur ofta en inspektion behöver ske. Det är också viktigt att filtret inte överbelastas och går sönder för då kan behov av rening ganska snart uppstå i systemets alla delar. Det är därför viktigt att tilluftsfiltren byts regelbundet, 1–2 gånger per år. Smutsiga och i värsta fall fuktiga tilluftsfiler kan ge en mycket dålig upplevd tilluftskvalitet, även om det är svårt att mäta upp höga halter av något specifikt ämne. Tilluftskanalens intagsdel behöver inspekteras och rengöras oftare då denna luft inte filtreras. Hur ofta beror återigen på förutsättningarna i det aktuella fallet. När det gäller tilluftsdon av typen aktiva kylbafflar som bygger på principen för medejektion av rumsluft så behöver dessa rengöras mycket oftare än ett vanligt tilluftsdon. Uteluftsdon för tillförsel av uteluft vid frånlufts- eller självdragsventilation bör inspekteras och vid behov rengöras 1–2 gånger per år och eventuellt filter bör vid behov rengöras eller bytas lika ofta.

Frånluften filtreras normalt inte innan den tillförs frånluftskanaler och inomhusluften innehåller vanligen relativt stora mängder större partiklar som lättare fastnar i kanalsystemet, främst genom impaktion i böjar men även genom sedimentation i botten av kanaler. Frånluftskanaler behöver därför inspekteras och rengöras ganska ofta för att bibehålla frånluftsflödet eller inte öka frånluftsfläktens elanvändning. Hur ofta beror återigen på förutsättningarna, men minst vart 5:e år behöver de åtminstone inspekteras. Frånluftsdon är vanligen lätta att okulärt inspektera och bör rengöras mycket oftare, kanske 1–2 gånger per år. Frånluftsfläktar i F-system utan filter behöver också inspekteras och rengöras relativt ofta, kanske så ofta som en gång per år.

Igensatta uteluftsdon, frånluftskanaler eller frånluftsfiler kan ha en direkt inverkan på luftkvaliteten genom att tilluftsflödet blir för lågt. I ett FTX-system kan en felaktig tryckbalans också leda till övertryck gentemot ute vilken vintertid kan leda till fuktkonvektionsskador på klimatskärmen. Felaktig flödesbalans kan också påverka tryckbalansen över en roterande värmeväxlare och därigenom dess funktion.

Riksförbundet Sveriges Ventilationsrengörare (RSVR) har tagit fram en branschstandard ”Rena kanaler - Renhetsklasser för ventilationssystem” (2014) för att vid en inspektion för att på objektivet sätt avgöra när ett rengöringsbehov föreligger. Detta skiljer då en hel del från standarden SS-EN 15780:2011 som rekommenderar vissa inspektionsintervall oberoende av förutsättningarna i det aktuella fallet. För frånluftssystem (utan flödesstyrd fläkt) anger båda standarderna 15 % minskning av flödet som en gräns för när kanalsystemet behöver rengöras. För en flödesstyrd fläkt kan istället en viss ökning av eleffektbehovet avgöra när ett behov av rensning föreligger. Inspektion av rensningsbehov i kanaler görs okulärt via rensluckor eller via kamerasystem som förs in i kanalsystemet, samt genom skrapning på kanalytan. Det finns även system som bygger på hur mycket som fastnar på en tejpremsa.

För imkanaler från kök finns idag branschrekommendationen Imkanal 2012:2 (2015) som delar imkanaler i olika klasser och har olika krav för dessa klasser. Styrande för inspektion och rensningsintervall är här främst brandskydd. Rensningsintervall för imkanaler i kommersiella kök beslutas för närvarande av respektive kommun.

Rapporter och standarder

- Rena kanaler - renhetsklasser för ventilationssystem - Svensk Ventilation
- SS-EN 15780:2011 - Luftbehandling - Ventilationskanaler - Renhet i ventilationssystem (sis.se)
- Imkanal 2012:2 Utformnings- och utförandeanvisningar för imkanaler, Branschrekommendation (2015). Imkanal
- Rengjøring av ventilasjonsanlegg. Tilsmussing og rengjøringsbehov - Byggforskserien 752.250. Sintef (2004)
- Rena ventilationskanaler (1995), SP Rapport 1995:38

7 Vägledningar för ventilation och inomhusklimat

Detta avsnitt summerar och exemplifierar kort tillgängliga vägledningar på rörande ventilation och inomhusklimat. Hänvisningarna redovisas i tur och ordning för:

- Myndigheter
- Branschorganisationer
 - inom inomhusklimat och ventilation
 - specifikt om ventilation
 - för funktionskontroll
- Standarder beträffande ventilation
 - Standarder (Svenska institutet för standarder)
 - Standarder (Nordtestmetoder)

Redovisningen innefattar vägledningar som riktas till olika målgrupper, exempelvis beställare/byggherrar, konsulter, entreprenörer, tekniska fastighetsförvaltare, driftorganisationer, verksamhets/arbetsmiljöansvariga. Redovisningen är inte indelad med hänsyn till avsedd målgrupp.

7.1 Vägledning från myndigheter

Arbetsmiljöverket

Arbetsmiljöverkets web-portal har en sektion med vägledning inriktad på inomhusmiljö. Där finns en sektion som specifikt behandlar ventilationsfrågor. <https://www.av.se/inomhusmiljo/luft-och-ventilation/>.

Boverket

PBL kunskapsbanken är Boverkets handbok till Plan- och bygglagen. Handboken är webbaserad och sökbar. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/>.

Folkhälsomyndigheten

På Folkhälsomyndighetens webbsida ger återfinns kompletterande vägledning till myndighetens allmänna råd om ventilation. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/miljohalsa-och-halsoskydd/tillsynsvagledning-halsoskydd/kompletterande-vagledning-om-ventilation/>.

Myndigheten för Samhällsskydd och beredskap (MSB)

MSB är en expertmyndighet på bland annat brandskydd och arbetar för ökad brandsäkerhet i samhället. <https://www.msb.se/>

MSB medverkar vid vägledning beträffande brandsäkert utförande av köksventilation; branschrekommendationen Imkanal 2012:2. <http://www.imkanal.se/index.html>

Naturvårdsverket

Naturvårdsverket publicerar Miljökvalitetsnormer för utomhusluft och ger vägledning om hur kontrollen av luftkvalitet ska gå till. <https://www.naturvardsverket.se/mknluft>

Strålsäkerhetsmyndigheten

När det gäller radon arbetar myndigheten med riskbedömningar, tillsynsvägledning och information till kommuner och andra myndigheter. Ger vägledning i form av radonutbildningar och driver ett kalibreringslaboratorium för radonmätningar. [Att mäta radon - Strålsäkerhetsmyndigheten \(stralsakerhetsmyndigheten.se\)](http://www.stralsakerhetsmyndigheten.se)

Upphandlingsmyndigheten

På myndighetens web-sida publiceras stöd för upphandling av ventilationsfilter, och hållbarhetskriterier i form av funktionskrav som ska säkra god luftkvalitet och rätt inomhustemperatur i olika typer av byggnader.

<https://www.upphandlingsmyndigheten.se/>

Länsstyrelserna

Länsstyrelserna ger tillsynsvägledning till kommunernas byggnadsnämnder. Syftet är att tillsynen ska bli så effektiv och enhetlig som möjligt. Länsstyrelsen och Boverket ansvarar tillsammans för att samordna arbetet med tillsynsvägledning till byggnadsnämnder. Länsstyrelserna tillhandahåller handläggarstöd och mallar för de kommunale handläggningsprocessen. Se exempelvis

<https://www.lansstyrelsen.se/vastra-gotaland/samhalle/planering-och-byggande/tillsynsvagledning-for-byggnadsnamnden.html#0>

Länsstyrelsen Dalarna

Länsstyrelsen Dalarna (2020) God inomhusmiljö i förskola och skola - En handbok för ljus, ljud och luft, Länsstyrelsen Dalarnas Län,

<https://www.effect4buildings.se/wp-content/uploads/5-God-inomhusmiljo-i-skola-och-forskola.pdf>.

Följande myndigheter har också vägledningar om inomhusklimat och ventilation:

- **Kemikalieinspektionen**
- **Livsmedelsverket**
- **Socialstyrelsen**
- **SKR - Sveriges kommuner och regioner**

7.2 Branschvägledning om inomhusklimat och ventilation

På riksnivå finns dessa branschvägledningar:

BeBo

BeBos verktyg, <https://www.bebostad.se/verktyg>. (underhåll, energi, upphandling, expert BEBO resurspool, etc.).

BELOK

BELOKs kravspecifikationer, <http://belok.se/verktyg-hjalp/kravspecifikationer/>. (innemiljökrav, energikrav, styr- och övervakning, tilluftsdon, energisamordnare, driftpersonal).

BeSmå

BeSmå har tagit fram en rad publikationer om verifiering av ventilationssystem <https://energieffektivasmahus.se/projects/demonstration-och-verifiering-varme-och-ventilationssystem/demonstration>

Energi- & Miljötekniska Föreningen (EMTF)

EMTF (2013) R1 - Riktlinjer för specifikation av inneklimatekrav, Energi- och Miljötekniska Föreningen.

Fastighetsägarna

Fastighetsägarna (2019) God Inomhusmiljö - En handbok för fastighetsägare, Fastighetsägarna Sverige. <https://www.fastighetsagarna.se/aktuellt/nyheter/2019/ny-handbok-ska-gora-inomhusmiljon-battre/>.

Svanen

Den nordiska miljömärkningen Svanen har ett system för märkning av småhus, flerbostadshus och förskolebyggnader. Svanen ställer krav på energianvändning, produkter och en rad inomhusfaktorer som är relevanta för människors hälsa och för miljön. Dessutom ställer Svanen krav på kvalitetsstyrning i byggprocessen och på överlämnandet av byggnaden till de boende och förvaltning/drift.

<https://www.svanen.se/att-svanenmarka/kriterier-ansokan/smahus-flerbostadshus-och-byggnader-for-skolor-och-forskolor-089/>

Sveriges Kommuner & Regioner (SKR)

SKR (2019) God inomhusmiljö. Faktorer som påverkar inomhusmiljön i våra skolor, SKL - Sveriges Kommuner och Landsting, numera SKR (2019),

<https://webbutik.skr.se/sv/artiklar/god-innemiljo.html>.

Sveriges kommuner och regioner (SKR) tillhandahåller via sin web-portal en rad publikationer som stöd för arbete med inomhusmiljöfrågor

<https://skr.se/samhallsplaneringinfrastruktur/fastigheter/miljoenergioklimat/innemiljo.12985.html>

Sweden Green Building Council (SGBC)

SGBC erbjuder verktyg och utbildning i miljöcertifiering av byggnader, stadsdelar och anläggningsprojekt. SGBC tillhandahåller utbildningar och verktyg för certifiering inom bl a Miljöbyggnad, LEED och BREEAM. Vidare arrangeras utbildningar om certifieringssystemet WELL. <https://www.sgbc.se/>

7.3 Branschvägledning specifikt om ventilation

AMA står för Allmän material- och arbetsbeskrivning (AMA) och är en referensserie avsedd att tjäna som grund för framtagandet av tekniska beskrivningar. Serien förenklar processen att formulera material- och utförandekrav för alla delar av ett byggnadsverk. AMA finns som tryckta böcker, e-böcker och som en webbaserad tjänst (AMA online). AMA VVS & Kyla är ett referensverk som används vid upprättande av beskrivningar och utförande av VVS- och kyltekniska arbeten. AMA administreras av Svensk Byggtjänst. <https://byggtjanst.se/tjanster/ama-vvs--kyla-online?variant=service>

Bergqvist, B. och Chabo, E. (2019) **Injustering av luftflöden i luftbehandlingssystem**, Svensk Byggtjänst. <https://byggtjanst.se/bokhandel/byggteknik/installationer/vvsva/e-bok-injustering-av-luftfloden-i-luftbehandlingssystem>.

EMTF Handboksserie VVS 2000, <https://www.energi-miljo.se/e-butik/product/vvs-2000-tabeller-program>.

REHVA Guidebooks. En omfattande serie vägledningar från den Europeiska VVS-branschorganisationen REHVA – The Federation of European Heating, Ventilation and Air Conditioning associations, <https://www.energi-miljo.se/e-butik/product/rehva-guidebooks>.

Severinson, Hans (2017) **Instruktioner för drift o underhåll**. Utg 3.

<https://byggtjanst.se/bokhandel/forvaltning/instruktioner-for-drift-o-underhall.-utg-3>

Detta är en branschstandard som visar konkret hur drift- och underhållsinstruktioner till ett bygg- eller förvaltningsobjekt kan föreskrivas och upphandlas till leveransform, kvalitet och utförande.

SIS Förlag (2014) **Bygghandlingar 90. Del 5. Redovisning av installationer.** Utgåva 2. <https://www.sis.se/bcker/bygghandlingar-90-del-5---redovisning-av-installationer-e-bok/>

Östlund, M. (2015) **34 frågor om BBR - VVS**, <https://www.energi-miljo.se/e-butik/34-fragor-om-bbr-vvs>.

Östlund, M. (2020) **Minimikrav på luftväxling**, Utgåva 11. <https://byggtjanst.se/bokhandel/bygg-teknik/installationer/vvsva/minimikrav-pa-luftvaxling.-utg-11>. (Denna skrift har ersatt Enberg, H. (2015) Minimikrav på luftväxling, Utgåva 10).

7.4 Branschvägledning för funktionskontroller

BELOK (2015a) **Metodik för utredning av ventilationsfunktion.** http://belok.se/download/genomforda_projekt/Metodik%20f%C3%B6r%20Ventilationsutredning.pdf.

Vägledning från FunkiS beträffande OVK besiktning

- Protokoll: <http://funkis.se/ovk/ovk-protokollet/>
- FunkiS Allmänna Råd för tolkning av brister och fel vid OVK, FARO och FARO-S som kan beställas <http://funkis.se/om-medlemskapet/bestall-skrifter/>

RSVR (2014) **Rena kanaler - Renhetsklasser för ventilationssystem, Branschstandard del 1**, RSVR Riksförbundet Sveriges Ventilationsrengörare, Åkersberga. <https://www.svenskventilation.se/publikation/rena-kanaler-renhetsklasser-for-ventilationssystem/>

SWESIAQ (2017) **Råd vid utredning av ventilationssystem i byggnader med innemiljöproblem.** <https://swesiaq.se/onewebmedia/Dokument/Ventilationsutredning-SWESIAQ%20Version%201.0,%20170314.pdf>.

7.5 Standarder beträffande ventilation

7.5.1 Standarder (Svenska institutet för standarder)

Medverkan i utveckling av standarder sker inom ramen för verksamheten vid *Svenska institutet för standarder, SIS*. Arbetet bedrivs inom ett antal tekniska kommittéer, TK. Koppling till inneklimat och ventilation finns i följande kommittéer. Sök tekniska kommittéer via denna länk:

<https://www.sis.se/standardutveckling/hittaentekniskkommitte/>

- Luftbehandlingsteknik SIS/TK 170 – Svenska institutet för standarder, SIS
- Innemiljö och energianvändning i byggnader SIS/TK 189 – Svenska institutet för standarder, SIS
- Information för byggande och förvaltning SIS/TK 269 – Svenska institutet för standarder, SIS
- Kvalitet i städning SIS/TK 314 – Svenska institutet för standarder, SIS
- Ergonomi SIS/TK 380 – Svenska institutet för standarder, SIS (termisk komfort...)
- Luftkvalitet SIS/TK 423 – Svenska institutet för standarder, SIS
- Facility Management SIS/TK 579 – Svenska institutet för standarder, SIS

Publikationer från Svenska institutet för standarder kan sökas via: <https://www.sis.se/>:

- SS-EN 308:1997, Värmeåtervinningsaggregat - Provningsmetoder för prestationsdata, SIS Förlag AB, Stockholm.
- SS-EN 1822-1:2019, Högeffektiva luftfilter (EPA, HEPA och ULPA) - Del 1: Klassificering, funktionsprovning, märkning, SIS Förlag AB, Stockholm.
- SS-EN 1886:2007, Luftbehandling - Luftbehandlingsaggregat - Mekaniska egenskaper, SIS Förlag AB, Stockholm.
- SS-EN ISO 7345:2018, Värmeisolering - Fysikaliska storheter och definitioner (ISO 7345:2018), SIS Förlag AB, Stockholm.
- SS-EN 12599:2012, Luftbehandling - Avlämnande av luftbehandlingsentreprenader - Provningsförfaranden och mätmetoder, SIS Förlag AB, Stockholm.
- SS-EN 12792:2003, M1-6 and M1-9, Luftbehandling - Ventilation i byggnader -Termer, definitioner, storheter och grafiska symboler. SIS Förlag AB, Stockholm.
- SS-EN 13053:2019, Luftbehandling - Luftbehandlingsaggregat - Klassificering av och bestämning av prestanda för aggregat, aggregatdelar och komponenter. Svenska institutet för standarder, Stockholm.
- SS-EN 13141-9:2008, Luftbehandling - Funktionsprovning av komponenter/produkter för bostadsventilation - Del 1–11, SIS Förlag AB, Stockholm.
- SS-EN 14134:2019, Luftbehandling - Funktionsprovning och installationskontroll av ventilationssystem för bostäder, SIS Förlag AB, Stockholm.
- SS-EN 15780:2011, Luftbehandling - Ventilationskanaler - Renhet i ventilationssystem, SIS Förlag AB, Stockholm.
- SS-EN 16211:2015, Luftbehandling - Fältmetoder för mätning av luftflöden, Svenska institutet för standarder, Stockholm.
- SS-EN 16798-1:2019, Byggnaders energiprestanda - Ventilation för byggnader Del 1: Indataparametrar för inomhusmiljö för konstruktion och bestämning av byggnaders energiprestanda gällande luftkvalitet, termiskt klimat, belysning och akustik - Modul M1-6
- SS-EN 16798-3:2018, Byggnaders energiprestanda - Ventilation för lokalbyggnader (ej bostäder) Del 3: - Funktionskrav på ventilations- och luftkonditioneringsystem, SIS Förlag AB, Stockholm.
- SS-EN ISO 16890-1:2017, Luftfilter för allmän ventilation - Del 1: Tekniska specifikationer, krav och klassificeringssystem för partikelavskiljningsgrad (ePM), SIS Förlag AB, Stockholm.
- SS-EN ISO 16890:2017, Luftfilter för allmän ventilation - Del 2–4, SIS Förlag AB, Stockholm.
- SS-EN ISO 29463-2:2018, Högeffektiva luftfilter och filtermaterial för avlägsnande av partiklar från luft - Del 2–5, SIS Förlag AB, Stockholm.

7.5.2 Standarder (Nordtestmetoder)

Publikationer från Nordtest kan sökas via: <http://www.nordtest.info/wp/>:

Luftutbyteseffektivitet

Nordtestmetod NT VVS 047, Buildings - Ventilating air: Mean age of air (20).

<http://www.nordtest.info/wp/1985/11/25/buildings-ventilating-air-mean-age-of-air-nt-vvs-047/>.

Luftomsättningsmätning

Nordtestmetod NT VVS 055, Buildings: Total outdoor air inflow.

<http://www.nordtest.info/wp/1887/06/21/buildings-total-outdoor-air-inflow-nt-vvs-055/>.

Återföring av avluft

Nordtestmetod NT VVS 063, Air transference: Intake and inlet air.

<http://www.nordtest.info/wp/1987/11/21/air-transference-intake-and-inlet-air-nt-vvs-063/>.

Spårgasmätning för bestämning av luftflöde i rum

Nordtestmetod NT VVS 074, Total ventilation rate: Continuous measurement - constant flow technique.

<http://www.nordtest.info/wp/1989/05/21/total-ventilation-air-flow-rate-continuous-measurement-constant-flow-technique-nt-vvs-074/>.

Passiv spårgasteknik

Nordtestmetod NT VVS 105, Flow rate, total effective by single zone approximation.

<http://www.nordtest.info/wp/1994/11/18/ventilation-flow-rate-total-effective-by-single-zone-approximation-nt-vvs-105/>.

Koldioxid och lokalt ventilationsindex

Nordtestmetod NT VVS 114, Indoor Air Quality: Measurement of CO₂.

<http://www.nordtest.info/wp/1997/05/18/indoor-air-quality-measurement-of-co2-nt-vvs-114/>.

Filterfunktion

Nordtestmetod NT VVS 128, Ventilation filters: Field test of efficiency.

<http://www.nordtest.info/wp/2001/11/15/ventilations-filters-field-test-of-efficiency-nt-vvs-128/>.

8 Branschens aktörer i Sverige

I detta avsnitt listas viktiga branschaktörer i Sverige tillsammans med en kort sammanfattning av respektive aktörs arbetsfält. Listningen är inte fullständig och kommer att behöva justeras efter hand, både beträffande vilka aktörer som finns/bör finnas med, och beträffande den beskrivande texten. Listan har delats in i följande kategorier:

- Bransch- och intresseorganisationer samt nätverk
- Universitet & högskolor
- Forskningsinstitut
- Forskning och utveckling
- Utbildare

Ett bra sätt att följa aktörernas aktiviteter är att följa de nyhetsbrev som flera av aktörerna publicerar regelbundet.

8.1 Bransch- och intresseorganisationer samt nätverk

Installatörsföretagen

Installatörsföretagen är en bransch- och arbetsgivarorganisation som representerar 3 600 medlemsföretag och är medlem i Svenskt Näringsliv.

Plåt & Ventföretagen

Plåt & Ventföretagen är en bransch- och arbetsgivarorganisation som är medlem i Svenskt Näringsliv. Organisationen har drygt 900 medlemsföretag inom byggplåtslageri, ventilation samt stål och lättbyggnad. Medlemsföretagen erbjuder stöd i form av rådgivning, avtal och utbildning av personal beträffande arbetsgivarfrågor, tvister, avtalsfrågor och utveckling/främjande återväxt i branschen.

Teknikföretagen

Teknikföretagen är en bransch- och arbetsgivarorganisation som är en del av Svenskt Näringsliv.

Astma & Allergiförbundet

Astma- och Allergiförbundet har 94 lokalföreningar och 18 regionala föreningar runt om i Sverige. Organisationen arbetar med att sprida information, bedriva opinionsbildning och stödja forskning med syfte att möjliggöra ett friskare och tryggare liv för alla med astma, allergi eller annan överkänslighet. Förbundet lyfter fram att man för tre miljoner astmatiker och allergikers talan, påverkar beslutsfattare och ökar tillgängligheten i skola, arbetsliv, offentlig miljö samt verkar för en bättre vård.

Byggherrarna

Föreningen Byggherrarna med dotterbolaget Byggherrarna Sverige AB verkar för att belysa och stärka byggherre frågor genom hela byggherreprocessen från idé till färdigställande med hänsyn tagen även till förvaltningsskede och rivning. Medlemmarna representerar långsiktiga fastighetsägare eller förvaltare som utvecklar, planerar och genomför bygg- eller anläggningsprojekt för egen drift och förvaltning.

Energi och Miljötekniska Föreningen (EMTF)

EMTF är en personförening i byggsektorn. Föreningen utgör ett rikstäckande nätverk av ingenjörer, tekniker, studenter, forskare, säljare och andra som arbetar för god

innemiljö och energieffektiva byggnader. Föreningen är aktiv på lokal nivå med lunchträffar, studiebesök och andra sociala aktiviteter. På central nivå anordnar föreningen kurser, seminarier, träffar och teknikgrupper. Föreningens förlag, EMTF Förlag AB, ger ut handböcker och riktlinjer och föreningen publicerar branschtidskriften Energi & Miljö. Medverkar i jury till Stora Inneklimatpriset.

Energimyndighetens nätverk för energieffektiva flerbostadshus (BEBO)

BeBo, Beställargruppen Bostäder, är ett nätverk av ett 20-tal fastighetsägare från både allmännyttan och det privata. Det finns idag ca 2,5 miljoner bostäder i flerbostadshus. Huvudinriktningen för BeBos nätverksarbete är att minska beroendet av energi i form av värme och el i flerbostadshus, samt att därmed minska påverkan på miljön. BeBos aktiviteter ska genom en samlad beställarkompetens leda till att energieffektiva system och produkter tidigare kommer ut på marknaden. Energimyndigheten bidrar därför med finansiering till att organisera och driva nätverksarbetet, och med delfinansiering till fastighetsägare och produktleverantörer för att genomföra demonstrationsprojekt.

Energimyndighetens nätverk för energieffektiva lokaler (BELOK)

BELOKs medlemmar är ägare och/eller förvaltare av lokalfastigheter. Tillsammans förfogar BELOKs medlemsföretag drygt ca 25 % av Sveriges lokalyta. En uppgift är att driva utvecklingsprojekt och att testa nya metoder, produkter och system. En annan uppgift är att föra ut erfarenheter från projekten till fastighetsbranschen och till närliggande branscher. BELOK är en återkommande remissinstans i frågor som rör lokalbranschen.

Energimyndighetens nätverk för energieffektiva småhus (BESMÅ)

BeSmå är ett nätverk som har Energimyndigheten som initiativtagare. Arbetet i BeSmå samfinansieras mellan Energimyndigheten och nätverkets medlemmar. Syftet med BeSmås arbete är att driva utvecklingsprojekt för att minska energianvändningen i både nya och befintliga småhus. BeSmå ska ta fram metoder och verktyg för att undanröja hinder för att en bred marknadsintroduktion av energieffektiviserande åtgärder ska komma till stånd i småhussektorn.

Fastighetsägarna

Fastighetsägarna är en branschorganisation med uppdrag att förbättra villkoren för fastighetsföretagandet så att bostads- och lokalmarknaden kan utvecklas. Organisationen består av förbundet Fastighetsägarna Sverige och fyra regioner. Fastighetsägarna har publicerat boken God inomhusmiljö - en handbok för fastighetsägare. Den riktar sig främst till mindre fastighetsägare och bostadsrättsföreningar och innehåller en genomgång av regelverk och av tekniken som påverkar inneklimatet. Boken ska fungera som en branschguide för hur man skapar en god inomhusmiljö.

Funktionskontrollanterna i Sverige (Funkis)

Funktionskontrollanterna i Sverige bildades i juni 1993 som en följd av införandet av Förordningen om funktionskontroll av ventilationssystem (SFS 1991:1273). De personer som har behörighet att utföra OVK eller är kommunala handläggare av OVK (Obligatorisk Ventilations Kontroll) kan bli medlem Funkis, som är en ideell förening med 20 lokalavdelningar fördelade över landet. Verksamheten är inriktad på att tolka regelverket om OVK och informera medlemmarna om administrativa, tekniska, etiska och juridiska aspekter, samt ge de konkreta anvisningar som tolkningen för med sig. Funkis har i samråd med fastighetsägare tagit fram ”Allmänna villkor för funktionskontroll av ventilationssystem”.

R3-Nordic

R3 Nordic är en ideell förening för yrkesverksamma inom området Renhetsteknik och Rena Rum. Föreningen är en branschorganisation gemensam för de nordiska länderna. R3 Nordic arrangerar aktiviteter och möten för utbildning och utveckling, samt ett årligt symposium och en utställning. Föreningen är medlem av ICCCS, ett internationellt samarbetsorgan för systerföreningar i ett flertal andra länder världen över. R3 Nordic samarbetsavtal även med PDA (Parenteral Drug Association) och ESPC (European Sterile Products Confederation). Föreningen ger ut branschtidskriften RenhetsTeknik (Nordisk Journal för Renhetsteknik och Rena Rum).

Riksförbundet Sveriges Ventilationsrengörare (RSVR)

RSVR är en branschorganisation för i Sverige verkande företag som utför rengöring av ventilationssystem. Centralt arbetar RSVR med opinionsbildning och marknadsföring av medlemsföretagens tjänster. Kansliet biträder medlemsföretag i tvister. Förbundet utbildar ventilationsrengörare i Sverige.

Slussen.biz

Slussen.biz är en nyhetsajt som tillhandahåller branschnyheter inom ventilation, värme, kyla, sanitet, el samt vatten och avlopp. Målgrupperna är konsulter, installatörer och tekniska förvaltare. Tillhandahåller nyheter på webben och via ett nyhetsbrev. Slussen.biz arrangerar minimässor såsom ExpoVent, ExpoStyr, ExpoVA och ExpoSol samt är instiftare av Stora Inneklimatpriset.

Sveby

Sveby står för ”Standardisera och verifiera energiprestanda i byggnader” och är ett utvecklingsprogram som drivs av bygg- och fastighetsbranschen. Målgruppen är aktörer i de branscher som berörs av hur byggnaders energiprestanda definieras och verifieras, som till exempel fastighetsägare, exploatörer, entreprenadföretag och konsulter. Sveby utvecklar och tillhandahåller hjälpmedel för överenskommelser mellan byggherre och entreprenör om hur verifiering av energiprestanda ska gå till, bl a med hjälp av standardiserade brukarindata.

Kylbranschens samarbetsstiftelse (KYS)

Stiftelsens syfte är att verka för hög kvalitet på värmepumpar och kylanläggningar i fråga om säkerhet, arbetsmiljö och yttre miljö och för hög kompetens hos dem som installerar, reparerar och underhåller sådana anläggningar. Stiftelsen äger majoriteten av det ackrediterade certifieringsbolaget INCERT.

Svenska Kyl & Värmepumpföreningen (SKVP)

Denna branschorganisation samlar tillverkare, importörer, installatörer, samt serviceföretag inom frys-, kyl- och värmepumpbranschen. Föreningen genomför aktiviteter som ska bidra till lönsamhet i medlemsföretagen samt till att företagets marknad inom kyla, värme, energi och miljö utvecklas. SKVP ger ut Svensk Kylnorm som omfattar regelverk och god praxis inom föreningens verksamhetsområde.

Svenska Kyltekniska föreningen (KTF)

KTF är en ideell, teknisk personförening som arbetar för kyl- och värmepumpsteknikens, medlemmarnas och branschens utveckling. Målet är att bidra till kunskapsutveckling bl a genom att arrangera möten, studiebesök, och utbildningar. Ger ut facklitteratur, främst handböcker i kyl- och värmepumpsteknik, vilka ofta används som läromedel inom energi- och teknikutbildning. KTF medverkar i juryn till Stora Inneklimatpriset.

Svensk Ventilation

Svensk Ventilation företräder ventilationsföretagen i Sverige – tillverkare, installatörer, serviceföretag, återförsäljare och konsulter. Svensk ventilation lyfter fram att de tekniker för hälsosamt och energieffektivt inneklimat som dominerar på världsmarknaden till stor del har utvecklats i Sverige av organisationens medlemsföretag. Svensk Ventilation företräder branschen gentemot myndigheter, regering och EU när det gäller lagstiftning och regleringar. Strävar efter att synliggöra vi branschens behov av kompetensutveckling och nyrekrytering av ungdomar. Svensk Ventilation ger ut nyhetsbrevet Kanalen. Medverkar i juryn till Stora Inneklimatpriset.

Sveriges kommuner och regioner (SKR)

SKR är en medlems- och arbetsgivarorganisation som alla Sveriges kommuner och regioner är medlemmar i. Organisationens uppgift är att stödja och bidra till att utveckla kommuner och regioners verksamhet, och är ett nätverk för kunskapsutbyte och samordning. SKR ska ge service och professionell rådgivning till tjänstepersoner och förtroendevalda i kommuner och regioner inom alla de frågor som kommuner och regioner är verksamma inom. SKR har bland annat tagit fram underlag beträffande faktorer som påverkar innemiljön samt de lagar, föreskrifter och rekommendationer som finns inom området. Avsikten är att ge en bra grund till medlemmarna inför diskussioner om innemiljöfrågor.

Swedish Chapter of International Society of Indoor Air Quality and Climate (SWESIAQ)

SWESIAQ är en oberoende, ideell, svensk förening för alla med intresse för en hälsosam innemiljö. Föreningen vill förmedla och sprida tvärvetenskapliga kunskaper där teori och praktik förenas. SWESIAQ är en nationell avdelning av den internationella innemiljöorganisationen ISIAQ, International Society of Indoor Air Quality and Climate. SWESIAQ anordnar seminarier och publicerar råd fokuserade på effektiva metoder för hantering av innemiljöproblem. I det sammanhanget är den s.k. SWESIAQ-modellen av central betydelse. SWESIAQ-modellen är SWESIAQs råd för hur en bra innemiljöutredning bör bedrivas. Föreningen har också publicerat SWESIAQs råd vid utredning av ventilationssystem i byggnader med innemiljöproblem.

8.2 Universitet & högskolor

Sveriges Bygguniversitet

Sveriges Bygguniversitet är en samarbetsorganisation som omfattar de forsknings- och utbildningsenheter på Chalmers, KTH, LTH och LTU som är knutna till utbildning av civilingenjörer eller motsvarande. Organisationen ska verka för att den bygginriktade forskningen och utbildningen får bättre möjligheter att fylla det behov av ny- och tvärdisciplinär kunskap och kompetens som utvecklingen mot ett allt mer hållbart samhälle skapar. Verksamheten är organiserad i sju temagrupper, där Tema Byggnadens Tekniska Funktion innefattar frågeställningar kopplade till ventilation och inomhusklimat.

Chalmers

Institutionen för Arkitektur och Samhällsbyggnad: På området ventilation och inneklimatteknik bedrivs forskning och undervisning vid Avdelningen för installationsteknik. Forskningen bygger på en kombination av teoretisk modellering å ena sidan och experimentell forskning å den andra. Mätbaserade studier genomförs dels i fält, dels i ett laboratorium med bl a flera testkammare och en filterprovrigg.

Vid Avdelningen för byggnadsteknologi är forskningen inriktad mot byggnadskonstruktionens funktion. Frågeställningar kopplade till ventilation rör speciellt klimatskärmens funktion med hänsyn till lufttäthet.

Kungliga Tekniska Högskolan (KTH)

Vid Institutionen för byggvetenskap bedriver Avdelningen Hållbara Byggnader forskning och undervisning med koppling till ventilation och inomhusklimat. Avdelningen har tre huvudsakliga inriktningar med en professur per inriktning: Installations- och energisystem, Byggnadsteknik samt Strömnings- och klimatteknik.

Luleå Tekniska Universitet

Vid avdelningen Energivetenskap på institutionen Teknikvetenskap och matematik bedrivs forskning rörande inomhusklimat och byggnaders energianvändning. Forskningen inriktar sig främst på det termiska inomhusklimatet där största delen består av detaljerat modellering och simulering av inomhusklimat som kompletteras med mätningar.

Lunds Tekniska Högskola (LTH)

LTH utgör den tekniska fakulteten vid Lunds Universitet (LU). Där bedriver Avdelningen för Installations- och klimatiseringslära undervisning och forskning inriktad på ventilation, inomhusklimat, och byggnaders energianvändning – med speciellt fokus på renovering av byggnader. Forskningen baseras på en kombination av teoretisk modellering och mätningar.

Centrum för hälsosamma inomhusmiljöer (CHIE) är en centrumbildning inom Lunds Universitet. CHIE samordnar forskningsinsatser och kunskapsutbyte mellan forskare och olika samhällsaktörer. Centrumbildningen har ingen egen anställd personal, verksamheten är knuten till Avdelningen för ergonomi och aerosolteknologi vid Institutionen för designvetenskaper. Vid den avdelningen sker forskning på området Luftburna partiklar och hälsa.

Högskolan Dalarna

Inom forskningsprofilen Energi och samhällsbyggnad bedrivs forskning på inneklimat och ventilation. Forskningen är främst experimentell och tillämpad i verkliga boendemiljöer. Studierna görs över lång tid i en forskningsvillan och i flerbostadshus. Inneklimatparametrar och energianvändning studeras med olika ventilationsstrategier med sensor och närvarostyrning samt med olika systemlösningar. Både tekniska forskare och socialantropologer är involverade.

Högskolan i Gävle

Vid Akademin för teknik och miljö finns Avdelningen för byggnadsteknik, energisystem och miljövetenskap. Där bedrivs forskning och undervisning relaterad till ventilation. Där finns även ett forskningsområde som benämns Miljöpsykologi som bl a innefattar studier av inomhusmiljöns inverkan på människors kognition komfort och upplevelser.

Linköpings universitet

Vid Institutionen för ekonomisk och industriell utveckling finns Avdelningen för energisystem, där undervisningen och forskningen är inriktad på kedjan från omvandling och distribution till slutlig användning av energi. Under senare år har en del av forskningen varit direkt inriktad mot ventilationsteknik, bl a avseende funktionen hos olika tilluftsdon för stratifierande ventilation. Verksamheten hänger tätt samman med verksamheten i vid Högskolan i Gävle, se föregående avsnitt.

Linnéuniversitetet

Institutionen för byggd miljö och energiteknik bedriver forskning och utbildning inom energiteknik, energisystem, och implementering av energieffektiviseringsåtgärder där även ventilationssystem inkluderas. Forskargruppen Hållbar byggd miljö (Sustainable Built Environment) bedriver forskning om hur en hållbar byggd miljö baserad på resurseffektiva system med låg miljöpåverkan kan utarbetas och implementeras. Särskilt fokus ligger på forskning om hur energieffektiviseringsåtgärder sprids, och bidra med att påskynda takten för energirenovering av bostäder. I detta ingår forskning om sociotekniska förändringar, beteende och affärsmodeller t ex One-stop-shop.

Malmö universitet

Vid Institutionen för materialvetenskap och tillämpad matematik bedrivs utbildning och forskning med koppling till inomhusklimat och ventilation. Forskning bedrivs om holistisk inomhusmiljö (inklusive inneklimat, beteenden, energi etc.) och energisystem. Malmö universitet medverkar i CHIE (centrum för hälsosamma inomhusmiljöer) vid Lunds universitet.

Mittuniversitetet

Vid Institutionen för Ekoteknik och hållbart byggande (EHB) bedrivs forskning kring energi och inneklimat i byggnader. Forskningen är tvärvetenskaplig med frågeställningar som kombinerar design, och teknik. I Deva-projektet (Design, Energi, Växter och Atrium för en hållbar inomhusmiljö) utforskas designalternativ och utvecklas möjligheter att integrera gröna växter i skolornas inomhusmiljö.

Vid ett forskningscentrum i Sundsvall - Sensible Things that Communicate (STC) - forskas inom Internet of Things, AI och sensorsystem med långsiktig vision att möjliggöra framtida sensorbaserade system och tjänster genom att bedriva innovativ teknikforskning.

Umeå Universitet

Vid Institutionen för tillämpad fysik och elektronik finns en forskarmiljö som benämns Energiteknik. Baserat på laborativa undersökningar och fältmätningar i nybyggda och åtgärdade byggnader utvecklas ny kunskap som är användbar vid utveckling och införande av ny teknik för att minska slutanvändning av energi i byggnader och förbättra inomhusmiljön

Det finns ett samarbeten mellan Institutionerna för Folkhälsa och Klinisk Medicin, Psykologi och Kemi kring frågorna om byggnadsrelaterad ohälsa (även kallad sjuka hus syndromet) och annan miljöintolerans. Forskningen är inriktad mot mekanismer, luftkvalitet och individuella faktorer. Man samarbetar även med Luleå Tekniska Universitet, IVL och RISE.

Uppsala universitet

Text saknas

8.3 Forskningsinstitut

Chalmers Industriteknik (CIT)

Chalmers Industriteknik erbjuder akademisk spetskompetens inom områdena energi, material, digitalisering, design, cirkulär ekonomi samt innovations- och projektledning. CIT utgör en länk mellan akademi och näringsliv. På bygg- och fastighetssidan finns kompetens när de gäller rätt inomhusmiljö i energieffektiva

byggnader. I det sammanhanget arbetar CIT med frågeställningar som rör utformning och funktionskontroll av effektiva ventilationssystem.

IVL Svenska Miljöinstitutet (IVL)

IVL Svenska Miljöinstitutet är ett oberoende forskningsinstitut som ägs av Stiftelsen Institutet för Vatten- och Luftvårdsforskning (SIVL). IVL tillhandahåller bl a analystjänster inriktade på inomhusluftens kvalitet. Ett verksamhetsfält rör bedömning av kemikalier och miljögifter i exempelvis byggprodukter. IVL har många års erfarenhet av metoder för mätning och övervakning av utomhusluftens kvalitet, både för gasformiga luftföroreningar och partiklar som PM10 och PM2.5.

RISE Research Institutes of Sweden (RISE)

RISE är ett statligt forskningsinstitut som samverkar med företag, akademi och offentlig sektor. Samverkan sker både nationellt och internationellt. RISE erbjuder miljöer för test och demonstration av teknologier, produkter och tjänster. Inom affärs- och innovationsområdet Hållbara städer och samhällen finns RISE samlade expertis inom bland annat hållbart byggande och energisystem. Koncernövergripande forskningsområden finns bland annat rörande Byggs Miljö, Energi och Material.

8.4 Forskning och utveckling

Energimyndighetens forskningsprogram E2B2

E2B2 är Energimyndighetens största forskningsprogram inom området energieffektivt byggande och boende. Koordineras av IQ Samhällsbyggnad. E2B2 ska genom forskning och innovation bidra till en resurs- och energieffektiv byggd miljö.

Forskningsrådet Formas

Formas är ett statligt forskningsråd för hållbar utveckling. Rådet finansierar forskning och innovation, utvecklar strategier, gör analyser och utvärderar.

Verksamhetsområdena ligger inom miljö, areella näringar och samhällsbyggande. Rådet genomför forskningssammanställningar som syftar till att underlätta för Sverige att nå de nationella miljömålen. Rådet kommunicerar forskning och forskningsresultat.

Programmet för byggnader med låg energianvändning, LÅGAN

LÅGAN är ett samarbete mellan Byggföretagen, Energimyndigheten, Boverket, Västra Götalandsregionen, Formas, byggentreprenörer, byggherrar och konsulter. Avsikten är att skapa samverkan för att stimulera och öka byggtakten av lågenergibygnader både vid nyproduktion och vid renovering. LÅGAN stöttar regionala nätverk inom byggande av lågenergibygnader. LÅGAN skapar gemensamma projekt och studier för att utveckla och driva byggande och renovering av lågenergibygnader framåt.

Smart Built Environment

Smart Built Environment är ett strategiskt innovationsprogram för hur samhällsbyggnadssektorn kan bidra till Sveriges resa mot att bli ett globalt föregångsland som realiserar de nya möjligheter som digitaliseringen för med sig. I Smart Built Environment genomförs en långsiktig satsning för att ta fram mer hållbara och integrerade sätt att bygga.

Vinnova

Vinnova är Sveriges innovationsmyndighet med uppdrag är att stärka Sveriges innovationsförmåga och bidra till hållbar tillväxt. Arbetar ska vara en innovativ kraft i en hållbar värld för att Sverige. Vinnova stimulerar samarbeten där kunskap och

kompetens från olika håll möts och där organisationer lär av varandra. Genom stöd får företag och organisationer möjlighet att experimentera och testa nya idéer innan det blir lönsamt. Varje år satsar Vinnova ungefär tre miljarder kronor på forskning och innovation.

8.5 Utbildare

FCG SIPU International AB (SIPU)

SIPU tillhandahåller utbildningar för aktörer inom offentlig sektor. SIPU bildades 1979 som en myndighet (Statens Institut för Personalutveckling) och är idag en konsult- och utbildningsorganisation. Kursverksamheten spänner mycket brett. Kopplat till ventilationsområdet har SIPU nyligen gett en kurs om hantering och kontroll av ventilation och luftflöden. Idag erbjuds en kurs med titeln Inomhusmiljö – juridiken som gäller vid tillsyn.

Installationsbranschens utbildnings- och utvecklingscenter (INSU)

Utbildningsföretag som bedriver utbildning inom El, Ventilation och VVS. INSU är en sammanslagning av Installatörernas Utbildningscentrum (IUC) och Elbranschens Utvecklings- och Utbildningscenter (EUU).

Erbjuder samlade utbildningar för hela installationsbranschen och utbildar inom bl a elteknik, ventilation, automation/styr- och reglerteknik samt kyl- och värmepumpsteknik.

Teknologisk Institut

Utbildningsföretag som utbildar främst inom teknik, ledarskap, samhällsutveckling, offentlig administration, vård och skola. Utbildningarna riktas till både privata och offentliga företag av varierande storlek. Teknologisk Institut Sverige ägs till 100 % av danska Teknologisk Institut. Kurs och konferensutbildning säljs via Teknologisk Institut AB och interaktiv online-utbildning via Teknologisk Institut Learnlab AB. Organisationen erbjuder kurser i ventilationsteknik och styr- och reglerteknik i flera steg. Kurser ges också i mätteknik och OVK inför certifiering av funktionskontrollanter. Teknologisk institut arrangerar återkommande konferenser på temat ventilation och på temat inomhusmiljö.

Universitet och högskolor

Vid universitet och högskolor ingår kurser om ventilation och inneklimat i utbildningar till bl a arkitekt, civilingenjör fastighetsförvaltare, högskoleingenjör.

Yrkehögskolan (YH)

Inom yrkehögskolan finns fyra typer av huvudmän: statliga, kommunala, landsting och privata anordnare. Under 2019 bedrev 214 utbildningsanordnare bedrev YH-utbildning i landet (120 privata, 87 kommunala, 5 landsting och 2 statliga högskolor). YH-utbildningar finns inom bland annat inom bygg-, anläggning och fastighet. YH-utbildning med inriktning mot fastighetsingenjör, drift- och fastighetstekniker, energiingenjör är exempel på utbildningar med hög relevans för ventilationsområdet. Myndigheten för yrkehögskolan ansvarar för frågor som rör yrkehögskolan i Sverige och verkar för att utbildningarna tillgodoser arbetslivets behov av kompetens.

9 Behov av fortsatt arbete med kartläggning

I arbetet med denna rapport har vi noterat komplexitet i kravställningar, mångfalden av föreskrifter för olika ändamål samt kunskapssamlingar i litteratur, standarder, testanvisningar, branschrekommendationer, föreningar och nätverk. En nulägesbeskrivning får inte göras allt för invecklad och komplicerad för att den ska vara till nytta för bransch och beslutsfattare på olika nivåer inom ventilationsbranschen. Denna nulägesbeskrivning kan förhoppningsvis förbättras genom fortsatta studier där mindre relevant information kan identifieras samtidigt som luckor kompletteras. Med denna grundläggande ”karta” är det möjligt att bygga vidare kunskapsmässigt.

9.1 Förslag till fördjupande kartläggning – enkät till branschen

Vid en fördjupad kartläggning kan frågor till branschen ställas via webbaserad enkät. Med några enkla korta frågor som ska vara lätta att svara på och att analysera. Enkäten förankras hos branschorganisationerna och riktas till följande aktörer:

- Konsulter VVS
- Konsulter brand
- OVK-kontrollanter
- Tillverkare (via Svensk Ventilation)
- Byggherrar
- Entreprenörer
- Fastighetsägare
- Utbildningsföretag
- Universitet & högskolor med inriktning ventilation/inomhusmiljö
- m fl

9.2 Fortsättning

Ytterligare förslag till fortsättning:

- Remissrunda för att säkra aktualitet i kunskapsöversikten
- Skapa mötesplats och ventilationsdialog
- Utredda behov av forskning och utveckling
- Göra så att kunskapsöversikten uppdateras och levande vidare
- Anpassa information och olika yrkesgrupper och skeden i byggprocessen

Referenser

- Abel och Elmroth (2012) *Byggnaden som system*, Tredje upplagan. Studentlitteratur, Lund.
- Almerud, P., Andersson, E., Brisman, J., Tinnerberg, H., Wramdemark, Å. (2020) *Ozon i ventilationskanaler, inomhusmiljö och hälsoeffekter*, Rapport från Arbets- och miljömedicin nr 165, Arbets- och miljömedicin, Sahlgrenska Universitetssjukhuset.
<https://www.amm.se/nyhet/ny-rapport-ozon-i-ventilationskanaler-inomhusmiljo-och-halsoeffekter/>
- BeBo (2019) ”Ventilationslösningar – Tekniktävling” hemsida
<https://www.bebostad.se/projekt/teknikutvecklingsprojekt/tt-vent>
- BELOK (2011) *Kravspecifikation för omblandande tilluftsdon i CAV-system*
- BELOK (2015a) *Metodik för utredning av ventilationsfunktion*
<https://swesiaq.se/onewebmedia/Dokument/Ventilationsutredning-SWESIAQ%20Version%201.0,%20170314.pdf>.
- BELOK (2015b) *Innemiljökrav för lokalbyggnader*
- BELOK (2016a) *Kravspecifikation för styr och övervakningssystem - BELOK Fokusprojekt 2012:12*
- BELOK (2016b) *Behovsstyrd Ventilation - Uppföljning av och rekommendationer för utformning av DCV-system.*
- BELOK (2016c) *Innovativa ventilationssystem - Förstudie*
- BELOK (2018) *Enkät för utvärdering av brukarkomfort – En förstudie.*
<http://belok.se/forstudie-enkat-for-utvardering-av-brukarkomfort/>.
- BELOK (2019a) *Anpassning av luftflöden i lokalbyggnader - ett demonstrationsexempel från vårdsektorn*
- BELOK (2019b) *Energikrav för lokalbyggnader*
- Bergqvist, B. (2018) *Jämförelse av FX- och FTX-system för ventilation av flerbostadshus*. Svensk Ventilation-rapport, mar 2018
- Bergqvist, B., Chabo, E. (2019) *Injustering av luftflöden i luftbehandlingssystem*. Svensk Byggtjänst
- Boverket (1995) *Självdraagsventilation*. <https://www.boverket.se/sv/om-boverket/publicerat-av-boverket/publikationer/1995/sjalvdragsventilation/>
- Boverket (2017) *Boverkets allmänna råd (2012:12) om anmälan för åtgärder som inte är bygglovspliktiga. BFS 2017:4 - VÄS 3.*
<https://www.boverket.se/sv/lag--ratt/forfattningssamling/gallande/vas--bfs-201212/>
- Boverket (2020a) *Boverkets byggregler*
- Boverket (2020b) ”Utdrag ur äldre byggregler för OVK” hemsida
<https://www.boverket.se/sv/lag--ratt/aldre-lagar-regler--handbocker/aldre-regler-om-byggande/aldre-regler-for-ovk/>

- Dalsryd, E., Kedland, I., Boldrup, J. (2008) *Rapport om luftflöden genom ventilationsdon - så här avviker luftflödena från tillverkarnas uppgifter*. Locum.
- EMTF (2013) *R1- Riktlinjer för specifikation av inneklimatkrav*. EMTF Förlag AB
- Enberg, H. (2015) *Minimikrav på luftväxling*, Utgåva 10. Svensk Byggtjänst
- Faraguna, C. (2012) *Självdragsventilation i flerbostadshus - Förutsättningar och möjliga förbättringsåtgärder*. Rapport TVIT--12/5039, Lunds universitet.
- Fastighetsägarna (2019) *God inomhusmiljö – En handbok för fastighetsägare*. Fastighetsägarna.
- Imkanal (2015) *Utformnings- och utförandeanvisningar för imkanaler*. imkanal.se
- Jensen, L. (2010). Fuktproblem i bostäder med regenerativ ventilationsvärmeåtervinning. *Bygg & teknik*, 2010 nr 5, s.54-56
- Kempe, P. (2013) *Installationssystem i energieffektiva byggnader – Förstudie*. SBUF 12541.
- Kempe, P. (2014a) *Förstudie – Vidareutveckling av metoder för idrifttagning och driftuppföljning av installationssystem i flerbostadshus*, BEBO-rapport, sep 2014
- Kempe, P. (2014b) Erfarenheten – Installationssystem i energieffektiva byggnader del 1 – Rätt systemdesign tar bort störande ljud. *Energi&Miljö*, Nr 5, 2014
- Kempe, P. (2014c) Erfarenheten – Installationssystem i energieffektiva byggnader del 2 – Luftflödesbalans viktig i täta byggnader, *Energi&Miljö*, Nr 6-7, 2014
- Kempe, P. (2014d) Erfarenheten, Installationer i energieffektiva byggnader – del 3, Luftflöden och tryck vid forcering, *Energi&Miljö* Nr 8, 2014
- Kempe, P. (2014e) Erfarenheten, Installationer i energieffektiva byggnader – del 4, Försämrad återvinning vid kall väderlek, *Energi&Miljö* Nr 9, 2014
- Kempe, P. (2014f). Erfarenheten, Installationer i energieffektiva byggnader – del 5, Värmeförluster från distributionskanaler, *Energi&Miljö* Nr 10, 2014
- Kempe, P. (2014g) *Förstudie Vidareutveckling av metoder för idrifttagning och driftuppföljning av installationssystem i flerbostadshus*
<http://www.bebostad.se/library/1761/slutrapport-foerstudie-vidareutv-idrifttagning.pdf>
- Kempe, P. (2015) *Ventilationsutmaningar i energieffektiva flerbostadshus - Tilluftssystem för lägenheter* Powerpoint:
<https://www.bebostad.se/library/1668/bebo-vvs-20-okt-tilluftssystem.pptx>
- Kempe, P. (2016) *Ventilationsutmaningar i energieffektiva bostäder NNE bostäder*.
<https://www.bebostad.se/fordjupningsomraden/ventilationsutmaningar-i-energieffektiva-bostader-nne-bostader>
- Kempe, P. (2017a) *Förstudie – Designguide ventilation i energieffektiva flerbostadshus*. BeBo-rapport, dec 2017

- Kempe, P. (2017b) *Workshop Förstudie - Designguide ventilation i energieffektiva flerbostadshus* – Presentation: <https://www.bebostad.se/library/2355/bilaga-1-pres-ws-foerstudie-designguide-vent-fbh.pdf>
- Kempe, P. (2017c) *Tilluftssystem i lägenheter – ljud från tilluftsdon* <https://www.bebostad.se/library/2357/bilaga-3-bebo-innovationskluster-ventilation-tilluftssystem-i-laegenheter-ljud-fraan-tilluftsdon.pdf>
- Kempe, P. (2017d) *Utvärdera HSB-FTX för flerbostadshus – Funktion, energi- och effektbesparing*. Energimyndigheten <https://www.bebostad.se/library/3362/slutrapport-projnr-41003-1-utvaerdera-hsb-ftx-foer-flerbostadshus.pdf>
- Kempe, P. (2019a) *Guide Driftoptimering* – web-sida: <https://ichb.se/innehall/guider/guide-driftoptimering/>
- Kempe, P. (2019b) *Obalans i utvecklingen av nya energieffektiva flerbostadshus*. <https://omvarldsbevakning.byggstjanst.se/artiklar/2019/december/obalans-i-utvecklingen-av-nya-energieffektiva-flerbostadshus/>
- Kempe, P. (2020a) *Förstudie – Förutsättningar för analyser av energieffektiva flerbostadshus funktioner och energianvändning* <https://www.bebostad.se/media/4417/bebo-f%C3%B6rstudie-sbuf-13890-f%C3%B6ruts%C3%A4ttn-analyser-eneff-fbh-slutversion.pdf>
[https://vpp.sbuf.se/Public/Documents/ProjectDocuments/c96f4328-66e2-4368-8a3c-897227c49a84/FinalReport/SBUF%2013890%20Analyser%20av%20energieffektiva%20flerbostadshus%20funktioner%20och%20energianv%C3%A4ndning%20slutversion%20\(1\).pdf](https://vpp.sbuf.se/Public/Documents/ProjectDocuments/c96f4328-66e2-4368-8a3c-897227c49a84/FinalReport/SBUF%2013890%20Analyser%20av%20energieffektiva%20flerbostadshus%20funktioner%20och%20energianv%C3%A4ndning%20slutversion%20(1).pdf)
- Kempe, P. (2020b) *Presentation Energi & Miljötekniska Föreningens Energikonferens 2020*
- Larsson, K., Simmons, C. (2015) *Vägledning för mätning av ljudnivå i rum med stöd av SS-EN ISO 10052/16032*. SP Rapport 2015:02
- Pettenkofer, Max von (1858) *Über den Luftwechsel in Wohngebäuden*, Verlag: München J G Cotta,
- Ruud, S., Rosell, L. (1995) *Rena ventilationskanaler*. SP Rapport 1995:38
- Rydberg, J. & Arnell, Å. (1949) *Ventilationens storlek i bostäder*, Volym 15 av Meddelanden / Statens Kommitté för Byggnadsforskning
- Severinson, H. (2017) *Instruktioner för drift o underhåll*. Utg 3. Svensk Byggtjänst
- Sikander, E., Ruud, S., Fyhr, K., Svensson, O. (2011) *Erfarenhetsåterföring från de första passivhusen - innemiljö, beständighet och brukarvänlighet*. SP Rapport 2011:26.
- SINTEF (2004) *Rengjøring av ventilasjonsanlegg. Tilsmussing og rengjøringsbehov*. Byggeforskserien 752.250.
- SIS Förlag (2014) *Bygghandlingar 90. Del 5. Redovisning av installationer*. Utgåva 2
- SKR (2019) *Lagar och regler – som styr hantering av innemiljöfrågor i skolor*

- Ståhl, F., Lundh, M., Ylmén, P. (2011) *Hållbar och varsam renovering och energieffektivisering av kulturhistoriskt värdefulla byggnader - en förstudie*. SP Rapport 2011:48.
- Sveby (2012) *Brukarindata Bostäder* http://www.sveby.org/wp-content/uploads/2012/10/Sveby_Brukarindata_bostader_version_1.0.pdf
- Svensk Ventilation (2003). *Bra ventilation*.
<https://wwwsvenskventila.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2003/12/Bra-Ventilation-Slutrapport-dec-03.pdf> (2020-12-20)
- SWESIAQ (2017) *Råd vid utredning av ventilationssystem i byggnader med innemiljöproblem*
<https://swesiaq.se/onewebmedia/Dokument/Ventilationsutredning-SWESIAQ%20Version%201.0,%20170314.pdf>.
- Wahlström, Å. (2014) *Teknikupphandling av värmeåtervinningssystem i befintliga flerbostadshus – utvärdering*.
<https://www.bebostad.se/library/1902/teknikupphandling-av-vaermeaatervinningssystem-i-befintlig-flerbostadshus.pdf>
- Wahlström, Å. (2018) *Guide FTX* – web-sida:
<https://ichb.se/innehall/guider/guide-ftx/>
- Östlund, M. (2020) *Minimikrav på luftväxling* Utgåva 11. Svensk Byggtjänst

Bilaga 1 – Nomenklatur

Avluft	Luft som förs till det fria.
CAV	<i>Constant Air Volume</i> - Mekanisk ventilation med konstant luftflöde
Cirkulationsluft	Luft som cirkulerar inne i ett rum eller till rummet återförd luft från samma rum.
DCV	<i>Demand Controlled Ventilation</i> - Ventilationssystem där luftflödet styrs med hänsyn till en eller flera uppmätta faktorer som speglar det aktuella ventilationsbehovet, exempelvis rumstemperatur och/eller koldioxidkoncentration
Exfiltration	Läckage av luft ut från en byggnad genom otätheter i dess begränsningsytor mot det fria.
F-ventilation	Mekanisk ventilation med hjälp av frånluftsfläkt.
FT-ventilation	Mekanisk ventilation med frånluftsfläkt och tilluftsfläkt.
FX-ventilation	Mekanisk frånluftsventilation där värme återvinns ur frånluften, vanligtvis med hjälp av en värmepump (benämns då även FVP).
FTX-ventilation	Mekanisk ventilation med frånluftsfläkt, tilluftsfläkt och värmeåtervinning ur frånluften.
Frånluft	Luft som förs från rum.
Hybridventilation eller förstärkt självdrag	Självdragssystem kompletterat med fläkt. När ventilationsflödet blir för lågt startar fläkten för att säkerställa ett visst ventilationsflöde.
Hygienluftflöde	Det ventilationsflöde som krävs för att transportera bort föroreningar alstrade inomhus så att inomhusluften ska kunna betraktas som ren.
Infiltration	Läckage av luft in i en byggnad genom otätheter i dess begränsningsytor mot det fria.
Inomhusklimat	Inomhusklimat innefattar temperaturförhållanden, luftrörelser, luftfuktighet, luftens innehåll av partiklar och gaser, ljus- och ljudförhållanden.
Inomhusluft	Luft i rum.
Inomhusmiljö	Inomhusmiljö är ett bredare begrepp än inomhusklimat som används närmast synonymt med inomhusklimat i Norden. Internationellt är det större skillnad mellan Indoor climate och Indoor environment.
k-faktor	k-faktorn är ett donspecifikt värde som underlättar och ökar precisionen vid injustering av ventilationssystem genom att mäta trycket och beräkna luftflödet istället för att mäta flödet över donet.
Klimathållnings-system	Anordningar för att hålla ett önskat klimat i en byggnad. I klimathållningssystemet ingår förutom ventilationssystem även värmesystem och kylsystem.

Lokalt ventilationsindex	Kvoten mellan koncentrationen av en förorening i frånluften och koncentrationen av samma förorening i vistelsezonen (%). Ett mått på hur bra ventilationssystemet är på att bortföra en internt genererad luftförorening med avseende på en lokal punkt i rummet.
Luftbehandlings-system	Anordningar för att behandla (t ex värma eller kyla) den luft som tillförs en lokal, byggnad eller motsvarande.
Luftdistributions-system	Fläkt- och kanalsystem med don.
Luftflöde	Transport av luft. Luftflödets storlek kan mätas och anges med olika enheter, exempelvis (l/s) eller (m ³ /tim).
Luftföring	Luftens väg genom rummet. God luftföring innebär att hela vistelsezonen ventileras och att det inte förekommer kortslutning dvs att tilluft inte förs direkt ut via frånluftsdonen.
Luftomsättning	Luftflöde normerat till den fria luftvolymen i ett rum, dvs kvoten mellan luftflöde och rumsvolym (m ³ /tim per m ³ eller rumsvolymer per timma = luftomsättning per timma).
Luftutbytes-effektivitet	Ett mått i intervallet 0–100 % på hur effektivt luften i rummet i genomsnitt byts ut eller med andra ord ett mått på hur bra ventilationssystemet är på att sprida tilluften till olika delar av det ventilerade utrymmet.
Läckning	In- eller utströmning av luft till följd av otäthet.
Mekanisk ventilation	Ventilation med hjälp av fläkt eller annan mekanisk anordning.
S-ventilation	Ventilation utan hjälp av fläkt eller annan mekanisk anordning.
SFP	<i>Specific Fan Power</i> – Specifik fläkteffekt
Specifikt luftflöde	Luftflöde normerat till det ventilerade utrymmets storlek, vanligen golvarean (l/s per m ² golv).
Spetsenergi	Spetsenergi är energi som används när förbrukningen är högre än baseffektnivå. Spetsenergi har ofta ett högre energipris som används under t ex kalla perioder
Tilluft	Luft som förs till rum (kan bestå av uteluft, överluft, återluft och cirkulationsluft).
Uteluft	Luft i det fria.
VAV	<i>Variable Air Volume</i> – Mekanisk ventilation med variabelt luftflöde
Ventilation	Utbyte av luft i ett rum eller en byggnad.
Ventilations-effektivitet	Ett mått i % på hur bra ventilationssystemet i genomsnitt är på att bortföra en internt genererad luftförorening. Definieras för en intern föroreningskälla som kvoten mellan koncentrationen i frånluften och medelkoncentrationen i rummet.

Ventilationssystem	Anordningar för att tillföra, distribuera och bortföra luft i en lokal, byggnad eller motsvarande.
Vistelsezon	Den del av ett rum som utnyttjas för människors vistelse. De krav som ställts på inomhusklimatet ska vara uppfyllt i vistelsezonen. Vistelsezonen måste alltså definieras i samband med att kraven på inomhusklimatet formuleras. I Folkhälsomyndighetens allmänna råd om temperatur inomhus (FoHMFS 2014:17) definieras vistelsezonen som: ”zon i rum avgränsad horisontellt 0,1 meter och 2,0 meter över golv samt vertikalt 0,6 meter från innervägg och 1,0 meter från yttervägg”. Denna definition kan leda till att vistelsezonen blir mycket liten, varför det under förutsättning att ytterväggen med fönster har tillräcklig värmeisolering kan finnas anledning till en alternativ definition, exempelvis: ”Vistelsezonen är området 0,6 m från yttervägg och upp till nivån 2,0 m över golv”.
Återluft	Luft som återförs till grupp av rum varifrån luften tagits.
Överluft	Luft som förs från ett eller flera rum till ett annat eller andra rum.

Bilaga 2 – Lista aktörer inom svensk ventilation + några internationella

En sammanställning över aktörer inom svensk ventilation har sammanställts i en separat Excel-fil. Här visas en lista.

Namn	Typ	URL
Sverige		
Installatörsföretagen	Bransch- och arbetsgivarorganisation	in.se
Plåt&Ventföretagen	Bransch- och arbetsgivarorganisation	pvforetagen.se/
Teknikföretagen	Bransch- och arbetsgivarorganisation	teknikforetagen.se
Belysningsbranschen	Branschförening	belysningsbranschen.se
Byggherrarna Sverige AB	Branschförening	byggherre.se/
EMTF Energi- och Miljötekniska Föreningen	Branschförening	energi-miljo.se/
Energieffektiviseringsföretagen	Branschförening	eef.se
Isoleringsfirmornas förening	Branschförening	tekniskisolering.se
Rörgrossisterna	Branschförening	rgf.se
Svensk automation	Branschförening	svenskautomation.se
Svenska kyltekniska föreningen KTF	Branschförening	kyltekniska.se
Sveriges elgrossister	Branschförening	seg.se
Säker vatten	Branschförening	sakervatten.se
Byggmaterialindustrierna	Branschorganisation	byggmaterialindustrierna.se
Digitala fastigheter	Branschorganisation	digitalafastigheter.se
Fastighetsägarna	Branschorganisation	fastighetsagarna.se
RSVR Riksförbundet Sveriges ventilationsrengörare	Branschorganisation	rsvr.nu/
Skorstensfejarmästarnas riksförbund	Branschorganisation	sverigessotare.se/
SKVP Svenska kyl & värmepumpföreningen	Branschorganisation	skvp.se
Svensk Ventilation	Branschorganisation	svenskventilation.se/
Svenska pumpleverantörers förening	Branschorganisation	swepump.org
VVS-Fabrikanternas råd	Branschorganisation	vvsfabrikanterna.se
Imkanal	Branschsamarbete	imkanal.se/
Sveby - Standardisera och verifiera energiprestanda i byggnader	Branschsamarbete	sveby.org
Incert	Certifiering	insert.se
Kiwa	Certifiering	kiwa.com/
Svanen	Certifiering	svanen.se
ByggaL	Forskning	byggal.se
CTH - Chalmers	Forskning	chalmers.se/sv/institutioner/ace/forskning/Installationsteknik/Sidor/default.aspx
E2B2	Forskning	e2b2.se
Högskolan i Dalarna	Forskning	
Högskolan i Gävle	Forskning	

KTH - Kungliga tekniska högskolan	Forskning	byv.kth.se/avd/hallbara-byggnader/forskningsomraden/intallations-och-energisystem/installations-och-energisystem-1.911507
Linköpings universitet	Forskning	
LTH - Lunds universitet	Forskning	hvac.lth.se/
LU - Ergonomi och aerosolteknologi	Forskning	http://www.eat.lth.se/
Malmö universitet	Forskning	
Sveriges Bygguniversitet	Forskning	
UU - Tillämpad fysik och elektronik	Forskning	https://www.umu.se/institutionen-for-tillampad-fysik-och-elektronik/
CHIE centre for healthy indoor environment	Forskningscentrum	chie.lth.se/
Chalmers Industriteknik (CIT)	Forskningsinstitut	chalmersindustriteknik.se
IVL Svenska miljöinstitutet	Forskningsinstitut	ivl.se
RISE - Research Institutes of Sweden	Forskningsinstitut	ri.se/
E2B2 Energimyndighetens forskningsprogram	Forskningsprogram	e2b2.se
REQS	Forskningsprogram	reqs.se/
SCAC Swedish Clean Air & Climate Research Program	Forskningsprogram	scac.se/
Formas	Forskningsråd	formas.se
LÅGAN - Programmet för byggnader med låg energianvändning	Forsknings-samarbete	laganbygg.se
Astma och allergiförbundet	Förening	astmaoallergiforbundet.se/
Brandskyddsföreningen	Förening	branschforeningen.se
Funkis	Förening	funkis.se/
Föreningen Sveriges Byggnadsinspektörer	Förening	fsbi.se
GodaHus	Förening	godahus.se
R3-Nordic	Förening	r3nordic.org
SGBC - Sweden Green Building Council	Förening	sgbc.se
Svensk radonförening	Förening	svenskradonforening.se
SWESIAQ	Förening	swesiaq.se/
Allergironden	Kunskapssamling	allergironden.se/
Swegon Air Academy	Kunskapssamling	swegonairaacademy.com
VVS-info	Kunskapssamling	vvsinfo.se
Arbetsmiljöverket	Myndighet	av.se/inomhusmiljo/luft-och-ventilation/?hl=ventilation
Boverket	Myndighet	boverket.se/
Folkhälsomyndigheten	Myndighet	folkhalsomyndigheten.se/
Kemikalieinspektionen	Myndighet	kemi.se/
Livsmedelsverket	Myndighet	kontrollwiki.livsmedelsverket.se/artikel/358/kvalitetskrav
Länsstyrelsen	Myndighet	lansstyrelsen.se/jonkoping/samhalle/planering-och-byggande/tillsynsvagledning-for-byggnadsnamnden.html
MSB - Myndigheten för säkerhet och beredskap	Myndighet	msb.se/

Naturvårdsverket	Myndighet	naturvardsverket.se/
SKR Sveriges kommuner och regioner	Myndighet	skr.se
Socialstyrelsen	Myndighet	socialstyrelsen.se/
Strålsäkerhetsmyndigheten	Myndighet	stralsakerhetsmyndigheten.se/
Upphandlingsmyndigheten	Myndighet	upphandlingsmyndigheten.se/
Slussen.biz	Nyhetsajt	slussen.biz
BeBo - Energimyndighetens nätverk för energieffektiva flerbostadshus	Nätverk	bebostad.se
Belok - Energimyndighetens nätverk för energieffektiva lokaler	Nätverk	belok.se/
BeSmå - Energimyndighetens nätverk för energieffektiva småhus	Nätverk	energieffektivasmahus.se
Informationscentrum för hållbart byggande	Nätverk	ichb.se
Ozonventilation	Oberoende	ozonventilation.se/
Peire	Projekt	peire.lth.se/
Ren luft friskt liv	Projekt	renluftfrisktliv.se
Nordtest	Provning	nordtest.info
SIS	Standardisering	sis.se/
KYS - Kylbranschens samarbetsstiftelse	Stiftelse	kys.se
FläktGroup	Tillverkare	flaktgroup.com/se/
Lindinvent	Tillverkare	lindinvent.se/
TESAB	Tillverkare	tesab.se
FCG SIPU International AB (SIPU)	Utbildare	sipu.se
Teknologisk Institut	Utbildare	teknologiskinstitut.se
Yrkeshögskolan	Utbildare	myh.se
INSU	Utbildning	insu.se/
PVF Frisk Luft	Utbildning	pfv.se
Renoveringsinfo	web	renoveringsinfo.byggjtjanst.se
Internationellt		
VKE Foreningen for Ventilasjon, Kulde og Energi	Branschförening - NO	vke.no
Eurovent Certita Certification	Certifiering - EU	eurovent-certification.com/en
COPILOT	Certifiering - EU	copilot-building.com/
ASHREA	Förening - Int	ashrae.org/
CIBSE	Förening - UK	cibse.org/
Dynastee	Förening - Int	dynastee.info/
Eurovent	Förening - EU	eurovent.eu/
IEQ	Förening - Int	ieq-ga.net/
ISES Europé	Förening - EU	ises-europe.org/
ISIAQ	Förening - Int	isiaq.org/
REHVA	Förening - EU	rehva.eu/
SCANVAC	Förening - EU	scanvac.eu/
WHO	Förening - EU	euro.who.int/
INIVE - International network for Information on Ventilation and Energy Performance	Förening - EU	https://www.inive.org/
IEHIAS	Förening - EU	http://www.integrated-assessment.eu/eu/index.html

EIIF European Industrial Insulation Foundation	Förening - EU	eif.org
AIVC	Kunskapssamling - Int	aivc.org/
SINTEF	Myndighet - NO	blogg.sintef.no/
NIST - National Institute of Standards and Technology	Myndighet - US	nist.gov/
EPA - United States Environmental Protection Agency	Myndighet - US	epa.gov/indoor-air-quality-iaq
Venticool	Nätverk - EU	venticool.eu
NordicWelfAir	Projekt - DK	projects.au.dk/nordicwelfair/
Tightvent	Projekt - EU	tightvent.eu/
Effects4buildings	Projekt - EU	effect4buildings.se
Health Vent	Projekt - EU	www.rehva.eu/
Sunda lokaler 2028	Projekt - FI	https://vnk.fi/sv/sunda-lokaler-2028
Gov FI	web - FI	vnk.fi/sv/sunda-lokaler-2028

Bilaga 3 – Lista litteratur inom svensk ventilation

Standarder

- ANSI-ASHRAE Standard 55-2013/2017 Thermal Environmental Conditions for Human Occupancy
- IEC 61672-1:2002, Electroacoustics – Sound level meters – Part 1: Specification
- Nordtest Method NT VVS 019, Buildings - ventilation air: Local mean age (1988)
- Nordtest Method NT VVS 047, Buildings - ventilating air: Mean age of air (1985)
- Nordtest Method NT VVS 048, Buildings: Total flow rate of air - continuous measurement (1986)
- Nordtest Method NT VVS 055, Buildings: Total outdoor air inflow. (1987)
- Nordtest Method NT VVS 063, Air transference: Intake and inlet air. (1987)
- Nordtest Method NT VVS 074, Total ventilation rate: Continuous measurement - constant flow technique (1989)
- Nordtest Method NT VVS 105, Ventilation: Flow rate, total effective -by single zone approximation (1994)
- Nordtest Method NT VVS 114, Indoor air quality: Measurement of CO₂ (1997)
- Nordtest Method NT VVS 118, Ventilation: Local mean age of air - homogeneous techniques approximation (1997)
- Nordtest Method NT-VVS 128, Ventilation filters: Field test of efficiency (2001).
- SS-EN 308:1997, Värmeåtervinningsaggregat - Provningmetoder för prestationsdata.
- SS-EN 1822-1:2019, Högeffektiva luftfilter (EPA, HEPA och ULPA) - Del 1: Klassificering, funktionsprovning, märkning.
- SS-EN 1886:2007, Luftbehandling - Luftbehandlingsaggregat - Mekaniska egenskaper.
- SS-EN 1507:2006 Luftbehandling - Ventilationskanaler och kanaldetaljer av plåt, med rektangulärt tvärsnitt - Krav på provning av hållfasthet och läckage
- SS-EN ISO 3740:2019 Akustik - Bestämning av ljudeffektnivåer för bullerkällor - Vägledning för användning av grundläggande standarder
- SS-EN ISO 3747:2010 Akustik - Bestämning av ljudeffektnivåer och ljudenerginivåer hos bullerkällor med användning av ljudtryck - Tekniska-/överslagsmetoder för användning in situ i en efterklangsmiljö
- SS-EN ISO 7345:2018, Värmeisolering - Fysikaliska storheter och definitioner (ISO 7345:2018).
- SS-EN ISO 7726:1998 Ergonomi för termiskt klimat - Instrument för mätning av fysiska storheter
- SS-EN ISO 7730:2006 Ergonomi för den termiska miljön - Analytisk bestämning och bedömning av termisk komfort med hjälp av indexen PMV och PPD samt kriterier för lokal termisk komfort
- SS-EN ISO 10052:2004 Byggakustik - Fältmätningar av luft- och stegljudsisolering samt buller från installationer - Överslagsmetod
- SS-EN ISO 10052:2004/A1:2010 Byggakustik - Fältmätningar av luft- och stegljudsisolering samt buller från installationer - Överslagsmetod - Tillägg 1
- SS-EN 12237 Luftbehandling - Ventilationskanaler - Hållfasthet och läckage hos cirkulära kanaler av plåt
- SS-EN 12354-5 Byggakustik – Bestämning av akustiska egenskaper hos byggnader utgående från egenskaper hos byggnadselement Del 5: Ljudnivå från installationer

SS-EN ISO 12569:2017 Byggnaders och materials termiska egenskaper - Bestämning av luftflödet i byggnader - Utspänningsmetod med spårgas.

SS-EN 12599:2012 Luftbehandling - Avlämnande av luftbehandlingsentreprenader - Provningsförfaranden och Mätmetoder

SS-EN 12792:2003, M1-6 and M1-9, Luftbehandling - Ventilation i byggnader - Termer, definitioner, storheter och grafiska symboler.

SS-EN 13053:2019, Luftbehandling - Luftbehandlingsaggregat - Klassificering av och bestämning av prestanda för aggregat, aggregatdelar och komponenter.

SS-EN 13141-9:2008, Luftbehandling - Funktionsprovning av komponenter/produkter för bostadsventilation - Del 1–11.

SS-EN 13182 Luftbehandling - Krav på mätinstrument för mätning av lufthastigheter i ventilerade utrymmen

SS-EN 14134:2019 Luftbehandling - Funktionsprovning och installationskontroll av ventilationssystem för bostäder

SS-EN 15780:2011, Luftbehandling - Ventilationskanaler - Renhet i ventilationssystem.

SS-EN ISO 16000-1:2006 Inomhusluft - Del 1: Allmänna riktlinjer för provtagningsstrategi

SS-EN ISO 16000-2:2006 Inomhusluft - Del 2: Provtagningsstrategi för formaldehyd

SS-ISO 16000-3:2012 Inomhusluft - Del 3: Bestämning av formaldehyd och andra karbonylföreningar i inomhusluft och i testkammare - Aktiv provtagning

SS-ISO 16000-4:2012 Inomhusluft - Del 4: Bestämning av formaldehyd - diffusionsprovtagningsmetod

SS-EN ISO 16000-5:2007 Inomhusluft - Del 5: Mätstrategi för flyktiga organiska ämnen (VOC)

SS-ISO 16000-8:2008 Inomhusluft - Del 8: Bestämning av luftens lokala medelåldrar i byggnader för karakterisering av ventilationsförhållandena emission

SS-ISO 16000-29:2015 Inomhusluft - Del 29: Provningsmetoder för VOC-detektorer

SS-ISO 16000-30:2015 Inomhusluft - Del 30: Sensorisk testning av inomhusluft

SS-ISO 16000-34:2020 Inomhusluft - Del 34: Strategier för mätning av luftburna partiklar

SS-EN ISO 16032:2004 Byggakustik - Mätning av buller från installationer i byggnader - Teknisk metod

SS-EN 16211:2015 Luftbehandling - Fältmetoder för mätning av luftflöden

SS-EN ISO 16283-1 Fältmätning av ljudisolering i byggnader och hos byggnadselement - Del 1: Luftljudisolering

SS-EN 16798-1:2019, Byggnaders energiprestanda - Ventilation för byggnader Del 1: Indataparametrar för inomhusmiljö för konstruktion och bestämning av byggnaders energiprestanda gällande luftkvalitet, termiskt klimat, belysning och akustik - Modul M1-6

SS-EN 16798-3:2018, Byggnaders energiprestanda - Ventilation för lokalbyggnader (ej bostäder) Del 3: - Funktionskrav på ventilations- och luftkonditioneringsystem.

SS-EN 16798-17:2017 Byggnaders energiprestanda - Ventilation för byggnader - Del 17: Riktlinjer för kontroll av ventilations- och luftkonditioneringsystem (Modul M4-11, M5-11, M6-11, M7-11)

SS-EN ISO 16890-1:2017, Luftfilter för allmän ventilation - Del 1: Tekniska specifikationer, krav och klassificeringssystem för partikelavskiljningsgrad (ePM).

SS-EN ISO 16890:2017, Luftfilter för allmän ventilation - Del 2–4, SIS Förlag AB, Stockholm.

SS-EN ISO 29463-2:2018, Högeffektiva luftfilter och filtermaterial för avlägsnande av partiklar från luft - Del 2–5.

En sammanställning över litteratur inom svensk ventilation har sammanställts i en separat Excel-fil. Här visas en lista.

Övrig litteratur – sorterat efter utgivare

Titel	Författare	Årtal	Utgivare
Arbetsplatsens utformning (AFS 2020:1)	AV	2020	Arbetsmiljöverket
Hygieniska gränsvärden (AFS2018:1)	AV	2018	Arbetsmiljöverket
Luft och ventilation	AV	2020	Arbetsmiljöverket
Bedöma om luften är godtagbar- 8,9 paragraf	web	2020	Arbetsmiljöverket
Indoor Air Quality Guide	ASHRAE	2020	ASHRAE
Förstudie - Designguide ventilation i energieffektiva flerbostadshus	Per Kempe	2017	BeBo
Förstudie - Förutsättningar för analyser av energieffektiva flerbostadshus funktioner och energianvändning	Per Kempe	2020	BeBo
Förstudie Vidareutveckling av metoder för idrifttagning och driftuppföljning av installationssystem i flerbostadshus	Per Kempe	2014	BeBo
Tilluftssystem i lägenheter – ljud från tilluftsdon	Per Kempe	2017	BeBo
Bebostad verktyg	web	2020	BeBo
Teknikupphandling av värmeåtervinningssystem i befintliga flerbostadshus - utvärdering	Åsa Wahlström	2014	BeBo
Behovsstyrd Ventilation - Uppföljning av och rekommendationer för utformning av DCV-system	Belok	2016	Belok
Energikrav för lokalbyggnader	Belok	2019	Belok
Samordnad funktionsprovning - dokumentmallar	Belok	2012	Belok
Innemiljökrav för lokalbyggnader	Beställargruppen lokaler	2015	Belok
Kravspecifikation för omblandande tilluftsdon i CAV-system	Beställargruppen lokaler	2011	Belok
Kravspecifikation för styr och övervakningssystem	Beställargruppen lokaler	2016	Belok

Objektsdefinitioner BELOK - Kravspecifikation för styr och övervakningssystem	Beställargruppen lokaler	2012	Belok
Metodik för utredning av ventilationsfunktion	Lars Ekberg	2015	Belok
Anpassning av luftflöden i lokalbyggnader - ett demonstrationsexempel från vårdsektorn	Lars Ekberg et al.	2019	Belok
Enkät för utvärdering av brukarkomfort - Förstudie	Peter Filipsson, Helena Nakos Lantz	2018	Belok
Innovativa ventilationssystem - Förstudie	Peter Filipsson, Josep Termens	2016	Belok
Kravspecifikationer som stöd för upphandling	web	2020	Belok
Fettreduceringssystem i Storköksventilation: Säkerhets- och Underhållsanvisningar	Belok	2019	Belok
Demonstration och verifiering värme- och ventilationssystem	web	2020	BeSmå
Diva	Sökmotor	2020	Bibliotek
Självdagsventilation	Bengt Lindström	1995	Boverket
Ingripande mot kontrollansvarig och funktionskontrollant	Boverket	2020	Boverket
Krav på funktionskontroll av ventilationssystem	Boverket	2017	Boverket
OVK	Boverket	2020	Boverket
PBL kunskapsbanken	Boverket	2020	Boverket
Plan för Boverkets tillsynsvägledning	Boverket	2015	Boverket
Regelsamling för funktionskontroll av ventilationssystem, OVK	Boverket	2012	Boverket
Boverkets föreskrifter och allmänna råd (2011:16) om funktionskontroll av ventilationssystem och certifiering av sakkunniga	Föreskrift	2011	Boverket
Boverkets allmänna råd (2012:7) om funktionskontroll av ventilationssystem Hjälpmedel	Författning	2012	Boverket
Boverkets byggregler	Regelsamling	2020	Boverket
VÅS 3 - Boverkets allmänna råd (2012:12) om anmälan för åtgärder som inte är bygglovspliktiga. BFS 2017:4 - VÅS 3	Boverket	2017	Boverket
System för kvalitetssäkring av obligatorisk ventilationskontroll	Wanda Rydholm, Peter Johansson, Annika Wessel,	2008	Boverket

Redovisning av regeringsuppdraget bättre inomhusmiljö	Malin Pettersson, Nikolaj Tolstoy		
Utdrag ur äldre byggregler för OVK	web	2020	Boverket
R1 Riktlinjer för specifikation av inneklimatkrav. 2013	EMTF	2013	EMTF Förlag AB
34 frågor om BBR - VVS	Mats Östlund	2015	EMTF Förlag AB
EMTF handboksserie VVS 2000	EMTF	2020	EMTF förlag AV
REHVA Guidebooks	REHVA	2020	Energi- & Miljötekniska föreningen
God inomhusmiljö - en handbok för fastighetsägare	Mikael Johansson, Linda Hansson, Linda Hägenhed, Birgitta Johansson, Paula Hammerskog	2019	Fastighetsägarna
Folkhälsomyndighetens allmänna råd om ventilation	Folkhälsomyndigheten	2014	Folkhälsomyndigheten
Folkhälsomyndighetens vägledning	Folkhälsomyndigheten	2020	Folkhälsomyndigheten
Tillsynsvägledning för hälsoskydd i tillfälliga boenden	Folkhälsomyndigheten	2019	Folkhälsomyndigheten
Värmestress i urbana inomhusmiljöer - förekomst och åtgärder i befintlig bebyggelse	Karin Lundgren Kownacki, Aneta Wierzbicka, Chuansi Gao och Kalev Kuklane	2018	Folkhälsomyndigheten
Rapport om luftflöden genom ventilationsdon - så här avviker luftflödena från tillverkarnas uppgifter	Erik Dalsryd, Ingemar Kedland, Jan Boldrup	2008	Locum
FARO, FARO-S och Vägledning OVK	FunkiS	2020	FunkiS
OVK-protokoll	web	2020	FunkiS
"Allmänna Råd för tolkning av brister och fel vid OVK"		2012	FunkiS
Role of ventilation in controlling SARS-CoV-2 transmission, 30 September 2020	EMG	2020	Gov UK
DPSEEA	DPSEEA	2020	IEHIAS
Integrated Environmental Health Impact Assessment System	web	2020	IEHIAS
Utformnings- och utförandeansvisningar för imkanaler	Imkanal.se	2015	Imkanal.se
Guide Driftoptimering	Per Kempe	2020	Informationscentrum för hållbart byggande
Indoor Air Humidity	Peder Wolkoff	2018	International Journal of Hygiene and environmental health

Åtgärder för att förbättra tilluftens kvalitet på kontoret	Pär Fjällström, Erica Bloom, Bengt Christensson, Bo Sahlberg, Gabriella Östlund, Ann-Beth Antonsson	2014	IVL - Svenska miljöinstitutet
Über den Luftwechsel in Wohngebäuden	Max von Pettenkofer	1858	München J G Cotta
Nationella byggregler avseende kemiska ämnen - kartläggning av enskilda EU-länder	Kemikalieinspektionen	2012	Kemikalieinspektionen
Kartläggning av farliga ämnen i byggprodukter i Sverige	Sarka Langer, Jenny Lexén och Anna Palm Cousins	2015	Kemikalieinspektionen
Radon i dricksvatten	Livsmedelsverket	2020	Livsmedelsverket
Självdragsventilation i flerbostadshus - Förutsättningar och möjliga förbättringsåtgärder	Carolina Faraguna	2012	LTH
God inomhusmiljö i förskola och skola – En handbok för ljus, ljud och luft		2020	Länsstyrelsen i Dalarna
Obligatorisk ventilationskontroll OVK	Länsstyrelsen	2018	Länsstyrelserna
Myndigheten för samhällsskydd och beredskaps föreskrifter om rengöring (sotning) och brandskyddskontroll	MSB	2014	MSB
Luftguiden - Handbok för miljö kvalitetsnormer för utomhusluft Version 4	Arbetsgrupp	2019	Naturvårdsverket
Gifter & Miljö	Naturvårdsverket	2020	Naturvårdsverket
Luft & miljö 2017 Barns hälsa - Om luftmiljö och svensk luftövervakning	Naturvårdsverket	2017	Naturvårdsverket
Naturvårdsverkets vägledning	Naturvårdsverket	2020	Naturvårdsverket
Vägledningsdokument MKN -MiljöKvalitetsNormer	Naturvårdsverket	2020	Naturvårdsverket
CONTAM introduction	web	2020	NIST - USA
FaTIMA	William Stuard Dols, Brian Polidoro	2020	NIST - USA
Allmänna texter om ozon	Ozonventilation	2017	Ozonventilation
Bra arbetsmiljö för montörer och driftpersonal	IN, SKVP, IF, PVföretagen, Svensk ventilation, SBUF	2020	PVföretagen m fl
Din guide till bättre förståelse för ozon	Plåt & Ventföretagen	2021	PVföretagen
REHVA Covid-19 guidance directory	REHVA	2020	REHVA
P-märkt inomhusmiljö och energianvändning	RISE	2020	RISE
Rena Kanaler - renhetsklasser för ventilationssystem	RSVR	2014	RSVR Riksförbundet Sveriges Ventilationsrengörare

Ozon i ventilationskanaler, inomhusmiljö och hälsoeffekter	Pernilla Almerud, Eva Andersson, Jonas Brisman, Håkan Tinnerberg Åsa Wrandemark	2020	Sahlgrenska Universitetssjukhuset
Forskning för renare luft	Peringe Grennfelt, Per Erik Karlsson, Karin Kindbom, Tomas Gustafsson, Stefan Åström, John Munthe, Lars Gidhagen, Göran Pershagen, Hans Christen Hansson, Annica Ekman, Joakim Langner, Bertil Forsberg, Christer Johansson, David SegerSSon, Håkan Pleijel	2017	SCAC Swedish Clean Air and Climate
Roomvent 2018	Forskare	2018	Scanvac
Rengjøring av ventilasjonsanlegg. Metoder, utstyr og prosess	Sintef	2014	Sintef
Rengjøring av ventilasjonsanlegg. Tilsmussing og rengjøringsbehov	Sintef	2004	Sintef
SIS/TK 170 Luftbehandlingsteknik	SIS	2020	SIS
SIS/TK 423 Luftkvalitet	SIS	2020	SIS
SIS Förlag (2014) Bygghandlingar 90. Del 5. Redovisning av installationer. Utgåva 2		2014	SIS Förlag
Innemiljö (hemsida)	SKR	2020	SKR
God innemiljø - faktorer som påvirker inomhusmiljön i våra skolor	Ulrika Moström	2018	SKR
Lagar och regler – som styr hantering av innemiljøfrågor i skolor	SKR	2019	SKR
God innemiljø - Samhøllsdebatt og kunskapsutveckling analys av innemiljødebatten	Per-Eric Hjelmer	2019	SKR
Datavårdskap for luftkvalitet	SMHI	2020	SMHI
Steg for steg - så gjør du en luftkvalitetsberäkning	SMHI	2020	SMHI
Erfarenhetsåterføring från de första passivhusen - innemiljø, beständighet och brukarvänlighet. SP Rapport 2011:26.	Eva Sikander, Svein Ruud, Kristina Fyhr, Owe Svensson	2011	SP
Vägledning for mätning av ljudnivå i rum med stöd av SS-EN ISO 10052/16032	Krister Larsson, Christian Simmons	2015	SP
Ventilation i äldre byggnader	Statens Fastighetsverk	2017	Statens Fastighetsverk
Ventilationens storlek i bostäder, Volym 15 av Meddelanden	John Rydberg, Åke Arnell	1949	Statens Kommitté for Byggnadsforskning

Harmonisering QA/QC För luftkvalitetsmätning i Sverige - Referenslaboratoriet för tätortsluft - mätningar	Alexander Håkansson, Johanna Snellström	2020	Stockholms universitet
Mätning av radon i bostäder	Strålsäkerhetsmyndigheten	2013	Strålsäkerhetsmyndigheten
Strålsäkerhetsmyndigheten - Radon	Strålsäkerhetsmyndigheten	2020	Strålsäkerhetsmyndigheten
Achieving the desired indoor climate: -Energy efficiency aspects of system design	Per-Erik Nilsson (Red.) Enno Abel, Roger Clark, Lars Ekberg, Per Fahlén, Klaus Fitzner, Ole Fanger, Lars Gunnarsen, Lennart Jagermar	2003	Studentlitteratur/Appia
Brukarindata bostäder	Arbetsgrupp	2012	Sveby
Handbok ventilation	Swegon	2007	Swegon
Injustering av luftflöden i luftbehandlingssystem	Bengt Bergqvist, Eddy Chabo	2019	Svensk Byggtjänst
Ventilation förr och nu - utgåva 5	Dennis Andersson, Ulla Orestål	2020	Svensk Byggtjänst
Instruktioner för drift och underhåll	Hans Severinson	2017	Svensk Byggtjänst
Ventilation. Byggvägledning 7 - En handbok i anslutning till Boverkets byggregler. Utgåva 5	Hans Severinson	2015	Svensk Byggtjänst
Minimikrav för luftväxling - utgåva 11	Mats Östling	2020	Svensk Byggtjänst
AMA VVS & Kyla 19	Svensk Byggtjänst	2019	Svensk Byggtjänst
Renoveringsinfo	Svensk Byggtjänst	2020	Svensk Byggtjänst
Bra ventilation	Anders Svensson	2003	Svensk Ventilation
Jämförelse av FX- och FTX-system för ventilation av flerbostadshus	Bengt Bergqvist	2018	Svensk Ventilation
Varmt och vädrat VVS-teknik i äldre byggnader	Göran Stålbom	2010	Sveriges VVS Muséum
Se rören inifrån - T25:2012 - Handbok för TV-inspektion av avloppsledningar inom fastighet	SVTF – Sveriges TV-inspektionsföretags förening	2013	SVTF
Luft	Jan Vilhelm Bakke, Lars Ekberg, Olli Seppänen, Enno Abel, Kjell Aleklett, Per-Erik Nilsson, Martin Hedberg, Rasmus Waern, Gert Wingård, Johnny Andersson, Arne Elmroth, Hans Arvidsson, Lars Bylund, Hans Arvidsson, Anders Svensson, Sten Olaf Hanssen, Thore Bertilsson, Lennart Jagermar, Gunnar Berg, Mats Berglund, Gunnar Svensson, Anders Svensson, Nils Spets, Henrik Ebeklint, Eva Sikander och Conny Nilsson	2008	Swegon Air Academy

Råd vid utredning av ventilationssystem i byggnader med inomhusmiljöproblem	Arbetsgrupp	2017	SWESIAQ
SWESIAQ-modellen - SWESIAQ:s råd för inomhusmiljöutredningar	Lars Ekberg, Gunnel Emenius, Jörgen Grantén, Lasse Iisakka, Jan Kristensson, Berndt Stenberg, Aneta Wierzbicka, Anders Lundin	2017	SWESIAQ
Sammanställning	web	2020	SWESIAQ
Krav vid upphandling av luftfilter	Upphandlingsmyndigheten	2020	Upphandlingsmyndigheten
Ställ krav för bra inomhusklimat	Upphandlingsmyndigheten	2020	Upphandlingsmyndigheten
Upphandlingsmyndighetens vägledning	Upphandlingsmyndigheten	2020	Upphandlingsmyndigheten

Bilaga 4 – Lista över utbildningar inom ventilation

En sammanställning över utbildningar inom svensk ventilation har sammanställts i en separat Excel-fil. Här visas en lista.

Vid flera universitet och högskolor ingår kurser om ventilation och inomhusklimat i masterutbildningar och i utbildningar till bl a arkitekt, civilingenjör, fastighetsförvaltare och högskoleingenjör. Dessa redovisas inte här.

Organisation	Titel	Hemsida
Boverket	PBL Akademin	https://boverket.onlineacademy.se/external/listing/6387
Energi & Miljötekniska Föreningen	Injustering ventilation, inneklimatteknik etc.	https://www.energi-miljo.se/utbildning
INSU	Bygglagstiftning och OVK + Certifieringsprov	https://www.insu.se/kurser-for-foretag/ventilation/bygglagstiftning-och-ovk-certifieringsprov/
INSU	Injustering av luftflöden	https://www.insu.se/kurser-for-foretag/ventilation/injustering-av-luftfloden/
INSU	Installationsbrandskydd	https://www.insu.se/kurser-for-foretag/ventilation/installationsbrandskydd/
INSU	Mätning av luftflöden	https://www.insu.se/kurser-for-foretag/ventilation/matning-av-luftfloden/
INSU	Styr- och regler teknik, grundkurs - VS, kyla, ventilation	https://www.insu.se/kurser-for-foretag/ventilation/styr-regler-teknik-grundkurs-vs-kyla-ventilation/
INSU	Ventilationsmontör	https://www.insu.se/kurser-for-foretag/ventilation/ventilationsmontorsutbildning/
INSU	Ventilationsteknik	https://www.insu.se/kurser-for-foretag/ventilation/ventilationsteknik/
INSU - Installationsbranschens utbildnings- och utvecklingscenter	Sammanställning	https://www.insu.se/kurser-for-foretag/ventilation/
IUC - Installatörernas Utbildningscentrum	Sammanställning	https://www.svenskventilation.se/jobb-utbildning/
Kiwa	Funktionskontrollant OVK - Certifiering	https://www.kiwa.com/se/sv/tjanst/sakkunnig-funktionskontrollant-ovk/
Plåt & Ventföretagen	Sammanställning	https://www.pvforetagen.se/utbildningar/kurser-aktiviteter/
PVföretagen	Injusterare ventilation	https://www.pvforetagen.se/utbildningar/kurser-aktiviteter/ventilation/mat-ratt-webbutbildning-injusteringsutbildning/
R3-Nordic	Renlighetsteknik och Rena Rum (R3-teknik)	https://r3nordic.org/utbildning/
RISE	Certifierad sakkunnig Funktionskontrollant	https://www.ri.se/sv/vad-vi-gor/tjanster/certifierad-sakkunnig-funktionskontrollant
Svensk ventilation	Sammanställning	https://www.svenskventilation.se/jobb-utbildning/
Sveriges sotare	Sakkunnig Funktionskontrollant OVK	https://www.sverigessotare.se/utbildning/

Teknologisk institut	Teknologisk institut	http://teknologiskinstitut.se
----------------------	----------------------	---